

Universita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogické a školní psychologie

Diplomová práce

Jak jsem se dostal do „past'áku“?

Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Chrz, PhD.

Autor: Pavel Jurníček

Obor studia: Psychologie – Speciální pedagogika

Měsíc a rok dokončení diplomové práce: prosinec 2005

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze, 8. prosince 2005

Abstract

The study investigated the effect of... (The text is extremely faint and largely illegible, appearing to be a summary of the research methodology and findings.)

Abstract

The study investigated the effect of... (This block contains a second, very faint abstract, likely a duplicate or a second version of the summary.)

Děkuji všem,

kteří mi pomohli s touto prací a přispěli k jejímu vzniku. Především bych chtěl poděkovat PhDr. Vladimíru Chrzovi, PhD. za trpělivé vedení a podporu. Děkuji i všem zaměstnancům Diagnostického ústavu pro mládež U dobrého Pastýře, že mi poskytli prostor a potřebné informace pro uskutečnění výzkumu. V neposlední řadě chci poděkovat i všem respondentům a ocenit jejich ochotu vyprávět. Bez nich by tato práce nemohla nikdy vzniknout.

Abstrakt

Tato práce přináší pohled do života dospívajících chlapců umístěných do diagnostického ústavu pro mládež kvůli poruchám chování. Cílem práce je zachycení vnitřního světa respondentů, a to včetně interpretace cesty, která je dovedla do diagnostického ústavu. Na teoretické rovině práce vychází z narativní psychologie a poukazuje na rozdíly mezi oficiálním zdůvodněním umístění a vlastními konstrukty respondentů. Z metodologického hlediska se jedná o narativní analýzu při níž jsou zkoumána data získaná od pěti respondentů. Na interpretaci respondentů je přitom nahlíženo z trojí perspektivy: první z nich se zaměřuje výhradně na interpretaci problému samotného; druhá nabízí pohled na širší vztahový kontext, ve kterém problém vznikl; a konečně třetí perspektiva analyzuje pozici problému z hlediska celkového životního příběhu respondentů.

Abstract

This Study brings a Look into Lives of male Adolescents placed into a Diagnostic Institute for Teen-agers for the Reason of Behavior Disorders. The Aim of this Study is a Catch of Respondents' inner World including the Interpretations of the Way which had led them to the Diagnostic Institute. The Study comes from a Narrative Psychology Viewpoint on the theoretical Level and refers to the Differences between the Placement Reasons given officially and the Respondents' Statements themselves. It is methodologically a narrative Analysis that includes the Data Research of five Respondents. The Respondents' Interpretations are viewed from three Perspectives: the first focuses on the Interpretation of the Problem itself exclusively; the second offers a View of a wider Relationships Background which the Problem had been coming from; and finally the third Perspective analyses the Problem Position form the general Life-stories of the Respondents.

Obsah:

1. ÚVOD	3
2. DIAGNOSTICKÝ ÚSTAV V SYSTÉMU ÚSTAVNÍ PÉČE	5
2.1 PŘEDPOKLADY K UMÍSTĚNÍ DO DIAGNOSTICKÉHO ÚSTAVU (DÚ).....	5
2.2 CHARAKTERISTIKA DIAGNOSTICKÉHO ÚSTAVU	7
2.3 MOŽNOSTI ÚSTAVNÍ PÉČE (VÝCHOVNÉ ÚSTAVY)	10
3. METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA VÝZKUMU	11
3.1 PŘÍBĚH JAKO ZÁKLADNÍ METAFORA.....	11
3.2 ROZHOVOR JAKO ZÁKLADNÍ METODA	12
3.3 REALITA JAKO SOCIÁLNÍ KONSTRUKT	12
3.4 NARATIVNÍ ANALÝZA JAKO REKONSTRUKCE KONSTRUKCE:	13
4. CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO PROCESU	14
4.1 VÝBĚR RESPONDENTŮ.....	14
4.2 CHARAKTERISTIKA RESPONDENTŮ.....	15
4.3 PROCEDURA SBĚRU DAT	18
5. ANALÝZA A INTERPRETACE ROZHOVORŮ	21
5.1 OD SEBRANÝCH DAT K OSNOVĚ PRÁCE	21
5.2 JÁ A MŮJ PROBLÉM.....	22
5.2.1 <i>Kde a jak to vlastně začalo? /klíčové události/</i>	22
5.2.1.1 Adam: V okamžiku, kdy jsem si dal prvního jointa	22
5.2.1.2 Bedřich: Když se naši začali rozvádět	23
5.2.1.3 Ctibor: Když jsem přišel na střední školu.....	25
5.2.1.4 David: Když jsem začal chodit na obchodku.....	26
5.2.1.5 Eda: Když se objevil táta	28
5.2.1.6 Shrnutí	29
5.2.2 <i>V čem je problém? /skutečné téma/</i>	30
5.2.2.1 Adam: Chtěl jsem někam patřit a něco znamenat.....	30
5.2.2.2 Bedřich: Nevěděl jsem, co dělat, tak jsem šáhl po agresivitě	31
5.2.2.3 Ctibor: Prostě jsem dělal machra	33
5.2.2.4 David: Automat, to je ten největší problém člověka.....	36
5.2.2.5 Eda: Chtěl jsem jakoby od toho utýct.....	40
5.2.2.6 Shrnutí	43
5.2.3 <i>Kdo za to může? /aktérství a odpovědnost/</i>	45
5.2.3.1 Adam: Já a taky trochu kámoši.....	45
5.2.3.2 Bedřich: Když já, tak i ona	46
5.2.3.3 Ctibor: Ti mě tak zkazili.....	47
5.2.3.4 David: Mámě to vadilo	48
5.2.3.5 Eda: Celej ten problém měla babička	49
5.2.3.6 Shrnutí	50

5.3	JÁ A MOJE OKOLÍ /OBRAZY SEBE A „TĚCH DRUHÝCH“/.....	52
5.3.1	<i>Já a škola</i>	52
5.3.1.1	Adam: Pohnojil jsem všechno, co se dalo	52
5.3.1.2	Bedřich: Jsem spíš praktik.....	53
5.3.1.3	Ctibor: Byl jsem šprt, ale to skončilo	54
5.3.1.4	David: Škola je pro děti, já mám jiné starosti.....	55
5.3.1.5	Eda: Každýho ho to ve škole nebaví.....	56
5.3.1.6	Shrnutí	57
5.3.2	<i>Já a moje rodina</i>	58
5.3.2.1	Adam: Dveře jsou otevřené	58
5.3.2.2	Bedřich: Svátí versus černé ovce.....	59
5.3.2.3	Ctibor: Už jsem dostal nálepku	63
5.3.2.4	David: Teď už nepotřebuju nikoho.....	65
5.3.2.5	Eda: Otec mě odmítl nazvat svým synem.....	66
5.3.2.6	Shrnutí	69
5.3.3	<i>Já a moji kamarádi</i>	73
5.3.3.1	Adam: Bylo nás pět	73
5.3.3.2	Bedřich: To je moje rodina.....	76
5.3.3.3	Ctibor: Dobrá parta versus špatná parta.....	79
5.3.3.4	David: K tomu, abych přežil, potřebuji přátele	83
5.3.3.5	Eda: S partou? Tam byl klid!.....	85
5.3.3.6	Shrnutí	87
5.4	JÁ A MOJE ŽIVOTNÍ CESTA:	90
5.4.1	<i>Jak jsem to vlastně žil? /scénář/</i>	91
5.4.1.1	Adam: Hlavně abych byl v pohodě!	91
5.4.1.2	Bedřich: Mámo, já nejsem jako táta!	93
5.4.1.3	Ctibor: Byl jsem slušňák, co pil colu!	95
5.4.1.4	David: Už jsem se stával dospělým	96
5.4.1.5	Eda: Neměl jsem nad sebou pevnou ruku.....	98
5.4.1.6	Shrnutí	99
5.4.2	<i>Kde to vlastně jsem? /vysvětlování/</i>	101
5.4.2.1	Adam: Já už jsem sám sebe tak trochu dokoukl	101
5.4.2.2	Bedřich: Je to škola do života.....	102
5.4.2.3	Ctibor: Teď jsem lump	103
5.4.2.4	David: Opět jsem na někom závislý	105
5.4.2.5	Eda: Určitě bych jinak spadnul do nějakýho průseru	106
5.4.2.6	Shrnutí	106
5.4.3	<i>Oč mi vlastně v životě jde? /hodnoty a očekávání/</i>	107
5.4.3.1	Adam: Být spokojenej, ale bez drog.....	107
5.4.3.2	Bedřich: Já se v životě neztratím.....	109
5.4.3.3	Ctibor: Lumpem asi zůstanu.....	110
5.4.3.4	David: Chci se znovu postavit na vlastní nohy.....	112
5.4.3.5	Eda: Hlavně se nějak udržet a žít normálně.....	112
5.4.3.6	Shrnutí	114
6.	ZÁVĚR	117
7.	POUŽITÁ LITERATURA	120

1. ÚVOD

K vypracování této studie mne nepřímo dovedla kniha s příznačným názvem „Pastřák“ (Misař, 1969). Jedná se o krátkou novelu Karla Misaře - učitele, který se rozhodl pracovat jako vychovatel v zařízení pro „problémovou mládež“. Svým autentickým vyprávěním čtenáře seznamuje s drsným prostředím tehdejšího ústavu společně s charakteristikou jeho obyvatel. Prostřednictvím introspektivního dialogu uvádí čtenáře do svého světa plného pochybností a otázek.

Misařova kniha mě poprvé oslovila před pěti lety, tj. v době, kdy jsem do stejného zařízení nastoupil jako noční vychovatel. Dnes je z tohoto zařízení Diagnostický ústav pro mládež „U dobrého pastýře“. Karel Misař by se asi divil, kolik věcí se od té doby změnilo. Nicméně domovní znamení, podle kterého se diagnostický ústav jmenuje, je stále stejné - obraz Krista v rudém plášti objímajícího ztracenou ovci“. Ostatně právě od slova „pastýř“, a nikoliv od slova „past“ vzniklo označení „pastřák“, které se dnes používá v širším kontextu pro všechny diagnostické a výchovné ústavy. (Misař, 1969)

Ovlivněn studiem psychologie, zkušeností nočního vychovatele a touhou vidět dál, než jen ke statistickým údajům o počtu umístěných ve výchovných zařízeních, jsem se rozhodl, že provedu kvalitativní výzkum, který zanalyzuje okolnosti, jež předcházely klientovu umístění do ústavu. Nejde mi tedy tolik o popsání určitých rizikových faktorů, jako spíše o pochopení vnitřního světa klientů zařízení. Jak oni sami si vysvětlují skutečnost, že se ocitli v takovém zařízení, jakým je „pastřák“? Co s touto novou zkušeností ve svém životě udělají? Kde byl kámen úrazu a kde nalezneme prvotní příčiny procesu, na jehož konci je umístění v diagnostickém ústavu? To budou hlavní otázky, na které budu ve své práci hledat odpověď.

Jsou různé způsoby, jak je možno nahlížet na problematiku poruch chování. V české literatuře se objevuje několik odborníků, kteří se daným tématem zabývají. Mezi nimi je možno zmínit např. Koukolíka a Drtilovou a jejich knihu „Vzpouora deprivantů“ (1996). Zde se autoři na poruchy chování dívají z hlediska „*bio-psycho-sociálního modelu*“¹, jenž předpokládá určitou vrozenou dispozici při současném působení vnějších vlivů, které následně ovlivňují osobnost člověka.

¹ Někdy též nazývaného „multifaktoriální teorií“, viz: Klíma P., Základy Etopedie, SPN, Praha 1984

Podobně vidí tuto problematiku i Matoušek a Kroftová v knize „Mládež a delikvence“ (1998), v níž se snaží analyzovat určité rizikové faktory, jako je rodina, osobnost jedince, škola, subkultury aj. vlivy, které autoři blíže specifikují na základě empirických výzkumů. Matoušek a Kroftová se však mimo jiné věnují i problematice ústavní péče a rozboru alternativních řešení jak preventivního, tak i terapeutického charakteru.

Zajímavý pohled na problematiku našeho zájmu nabízí i MKN-10² v podobě hyperkinetických poruch, které nejčastěji známe pod označením ADHD (attention deficit hyperactivity disorder). Některými autory (např. Pokorná, 2001) jsou hyperkinetické poruchy označovány jako „specifické poruchy chování“, protože mají etiologicky velmi blízko k specifickým poruchám učení. Projevují se poruchou kognitivních funkcí (např. pozornosti), poruchou motoricko-percepční (např. neobratností, hyperaktivitou), poruchou emocí, impulzivitou a sociální maladaptací (např. neschopností se přizpůsobit).

Způsob mého nahlížení bude poněkud méně zatížen odbornou terminologií a nebudu usilovat o jeho kvantifikaci, což ovšem podle mého názoru nic neubírá na jeho přínosnosti. Takto pojatý kvalitativní výzkum sice neumožňuje zachytit obecné zákonitosti, ale zato může odkrýt celistvý pohled na problematiku očima těch, kterých se zkoumaný problém nejvíce týká. Tento vhled je důležitý pro všechny, kteří s klienty diagnostického ústavu žijí či pracují (rodiče, pedagogové, psychologové, terapeuti, sociální pracovníci aj.). Nakonec si však myslím, že toto vnitřní pochopení je důležité i pro klienty samotné, jak blíže rozvedu později (např. kapitola 3.1).

Nastiňme si ještě stručně strukturu této práce. První kapitolou je úvod a v druhé kapitole představím diagnostický ústav v kontextu celkového systému ústavní péče. Následně uvedu základní východiska narativní analýzy (kapitola třetí) a rozeberu design výzkumu (kapitola čtvrtá). Pátá kapitola obsahuje vlastní analýzu a interpretaci rozhovorů, což považuji za hlavní část celé práce. Po celou dobu psaní jsem usiloval o propojení teorie s praxí, a proto práce není rozdělena na teoretickou a praktickou část, ale oba prvky uchopuje paralelně. Závěrečná, šestá kapitola, pak ukazuje na jednotící téma, které se během mého zkoumání vynořilo, a diplomovou práci tak uzavírá.

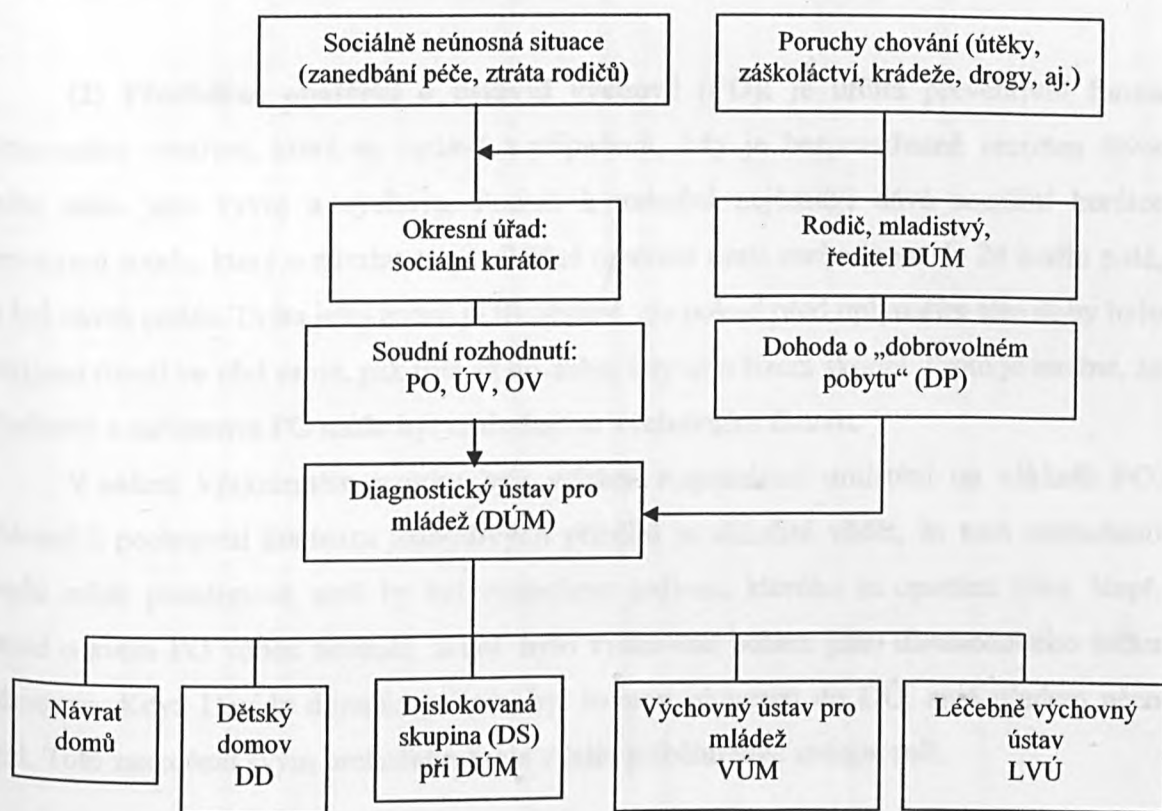
---

² Mezinárodní klasifikace nemocí 10. revize, Psychiatrické centrum, Praha 1992

2. DIAGNOSTICKÝ ÚSTAV V SYSTÉMU ÚSTAVNÍ PÉČE

V této kapitole chci stručně popsat nutné kroky, které předchází konkrétnímu umístění jedince do DÚ. Zamyslím se nad významem daného zařízení a naznačím, jaké možnosti ústavní výchovy mohou následovat po opuštění tohoto zařízení.

Uvedené schéma názorně ukazuje zařazení konkrétního Diagnostického ústavu pro mládež na Praze 2 do systému ústavní péče o mladistvé (věk 15-18let) a popisuje i nutnou cestu, která umístění předchází.

2.1 Předpoklady k umístění do diagnostického ústavu (DÚ)

Pobyt v diagnostickém ústavu může mít dvojí podobu (viz modelové schéma). V prvním případě jde o umístění, jež je *nařízené soudem* na základě žádosti sociálního kurátora pro mládež, který sídlí na okresním úřadě. Diagnostický ústav pak na základě soudního rozhodnutí o (1) ústavní výchově, (2) předběžném opatření o ústavní výchově nebo uložené (3) ochranné výchově umístí mladistvého do svého zařízení na dobu cca osmi týdnů k diagnostickému pobytu. V druhém případě je možné umístit mladistvého na tzv. (4) *dobrovolný pobyt* v rámci preventivně výchovné péče.

Abych poskytl ucelenější obraz dané problematiky ústavní péče a umožnil tak získat i větší vhled do jednotlivých příběhů, v následujícím textu tyto základní pojmy specifikuji:³

(1) Ústavní výchova (ÚV): jedná se o opatření nařízené soudem v občanskoprávním řízení podle Zákona o rodině č. 94/1963 (§40-50). Důvodem k takovému rozhodnutí je buď zanedbání péče o svěřené dítě, osiření dítěte nebo výskyt poruch chování, které ještě budou blíže specifikovat. Ústavní výchova nemá trestný charakter, není zapsána v trestním rejstříku a časově je omezena do osmnácti let. Ve výjimečných případech je možné ústavní výchovu prodloužit do devatenáctého roku jedince.

(2) Předběžné opatření o ústavní výchově (PO): je určitá preventivní forma výchovného opatření, která se vydává v případech, kdy je bezprostředně ohrožen život dítěte nebo jeho vývoj a výchova. Podnět k umístění nejčastěji dává sociální kurátor okresnímu soudu, který o návrhu na předběžné opatření musí rozhodnout do 24 hodin poté, co byl návrh podán. Doba jeho trvání je tříměsíční, ale pokud před uplynutím této doby bylo zahájeno řízení ve věci samé, pak trvá až do doby, kdy toto řízení skončí. Proto je možné, že mladistvý s nařízeným PO může být umístěn ve výchovném ústavu.

V našem výzkumném vzorku byli všichni respondenti umístěni na základě PO. Přičemž k pochopení kontextu jednotlivých příběhů je důležité vědět, že toto rozhodnutí soudu může proběhnout, aniž by byl vyslechnut jedinec, kterého se opatření týká. Např. David o svém PO vůbec nevěděl, neboť bylo vystaveno během jeho dlouhodobého útěku z domova. Když Davida dopadla policie, byl rovnou převezen do DÚ, aniž předem něco tušil. Toto zaskočení svým umístěním hraje v jeho příběhu také určitou roli.

(3) Ochranná výchova: se ukládá v případě, kdy o výchovu mladistvého není náležitě postaráno, dosavadní výchova byla zanedbána nebo to vyžaduje prostředí, v němž mladistvý žije. Ochranná výchova je definována trestním zákonem a jejím úkolem je izolovat a resocializovat jedince, kteří se dopustili činu, který by byl u dospělého člověka klasifikován jako trestný čin. Vykonává se ve zvláštních výchovných zařízeních nebo v léčebném ústavu. Doba ochranné výchovy je stejná jako v případě ústavní výchovy, tj. do osmnácti let a výjimečně do devatenácti let.

---

³ volně čerpáno z Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, Portál, Praha 1998

(4) **Dobrovolný pobyt:** je speciální kategorií, protože není zprostředkován soudem, ale písemnou dohodou mezi zákonnými zástupci dítěte (rodiči), dítětem samotným (mladistvým) a ředitelem DÚ. O dobrovolný pobyt mohou požádat rodiče dětí v důsledku výskytu poruch chování, které se pro ně stávají za dané situace neřešitelné. Pobyt v DÚ má tedy být preventivním opatřením, kdy je jedinec vytržen ze svého prostředí, které ho negativně ovlivňuje, za účelem určité terapeutické práce.

2.2 Charakteristika Diagnostického ústavu

Diagnostický ústav je spravován Ministerstvem školství (resort speciálního školství) a výchozím dokumentem, dle kterého se řídí, je Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních z roku 2002 (dále jen: zákon č. 109/2002).

V současnosti je u nás osm dětských diagnostických ústavů (DDÚ) a čtyři diagnostické ústavy pro mládež (DÚM). Dětské diagnostické ústavy jsou určeny pro děti s neukončenou povinnou školní docházkou (3-15 let) a děti jsou v nich děleny podle věku. Diagnostické ústavy pro mládež jsou určeny mladistvým (15-18let) s ukončenou povinnou školní docházkou a oproti DDÚ jsou děleny dle pohlaví (pouze jeden z nich je určen pro dívky).

V minulé kapitole jsem se věnoval otázce, pro koho je toto zařízení určeno a psal jsem, že jedním z důvodů je zanedbání péče, náhlé osiření anebo výskyt poruch chování, které ohrožuje okolí i jedince samotného. Rád bych zde zdůraznil, že předmětem našeho zkoumání bude skupina charakterizovaná tzv. problémovým chováním, které odborná literatura označuje jako „poruchy chování“.

Základním charakteristickým znakem dle MKN-10 (1992) je opakující se a trvale vyskytující se obraz dissociálního, agresivního a vzdorovitého chování. Uvedené kritérium je především významné k odlišení od tzv. nezbednosti, která se nevyznačuje trvalým vzorcem chování, protože jde jen o krátkodobou delikvenci či rebelství. Minimální doba takového chování by měla být alespoň šest měsíců.

V úvodu jsem už naznačil, že existuje několik způsobů, jak je možno nahlížet na poruchy chování. Vzhledem k tomu, že v této práci jsem zvolil kvalitativní výzkum, nepovažuji za důležité se detailněji zabývat klasifikací jednotlivých poruch chování, které jsou detailně charakterizovány v MKN-10 (v číselném označení F90-F98). K jednotlivým projevům tzv. „problémového chování“ se však ještě vrátíme v kapitole 4.2.

Znovu bych se však chtěl vrátit k původní otázce: **Co je náplní DÚ?** V zákoně č.109/2002 §5 odst. 2 je vymezeno šest hlavních úkolů, které jsou náplní každého DÚ:

- diagnostické – vyšetření dítěte formou pedagogických a psychologických činností
- vzdělávací – zjišťuje úroveň dosažených znalostí a dovedností, stanovuje a realizuje další rozvoj osobnosti
- terapeutické – vedoucí k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování
- výchovné a sociální – vztahuje se k osobnosti a jeho rodinné situaci a nezbytné sociálně právní ochraně
- organizační – umísťuje děti do vhodných zařízení (převážně ve spádové oblasti)
- koordinační – spolupracuje s ostatními ústavy, které spadají do jeho obvodu

Hlavním úkolem DÚ je tedy správná diagnostika, která slouží jako východisko pro další postup v nápravném procesu. K tomuto účelu jsou v zařízení dva psychologové, dva etopedi, dvě sociální pracovnice a kvalifikovaní pedagogové, čímž myslím jak učitele, tak vychovatele. Při odchodu do některého z výchovných ústavů pak klienta doprovází závěrečná zpráva psychologa s analýzou jeho osobnosti a intelektovými možnostmi, zpráva etopeda analyzující chování klienta během jeho umístění, zpráva sociální pracovnice s podrobnou rodinnou a osobní anamnézou a zpráva školy, která se vyjadřuje ke školnímu výkonu a aktuálním dovednostem klienta.

Umístění do DÚ je vždy krajním řešením, dochází k němu, když už nezbyvá jiná možnost, jak zabránit nárůstu deviantního chování. Odebráním dítěte z jeho prostředí, které ho negativně ovlivňuje, je razantním zásahem do života dospívajícího chlapce, jehož smyslem je ale ochrana a prevence. Zároveň je v daném zařízení dostatek příležitostí k zhodnocení svého života. Právě na základě něho by pak měl klient znovu převzít zodpovědnost za své chování. Jak tento proces vypadá z pohledu samotného klienta, bude předmětem našeho zkoumání v kapitole „Kde to vlastně jsem?“

Pro získání komplexnějšího obrazu situace, v které se klienti (i naši respondenti) nachází nyní uvedu **stručný popis života v DÚ**.

Kapacita ústavu je maximálně třicet chlapců, kteří jsou rozděleni do tří výchovných skupin po deseti lidech. Každá skupina si volí svého „důvěrníka“, který by měl být pomocnou rukou ostatním chlapcům i vychovateli. Nově příchozímu by měl důvěrník radit a pomoci mu zařadit se do komunity. Zároveň má možnost navrhnout kladné i záporné body

a vede skupinu při ranním hlášení a týdenním hodnocení. Na týdenním hodnocení se pak volí „předseda komunity“, který by měl být přirozenou autoritou, již chlapci respektují. Předseda zastupuje jednotlivé skupiny jako mluvčí, má své povinnosti a jeho pozice je pro něho výbornou příležitostí učit se zodpovědnosti a schopnosti nezaújatého pohledu.

Jak už jsem naznačil, jedná se o zařízení, jehož součástí je poměrně náročný a direktivní režim, ve kterém je každá minuta předem naplánována. Každý chlapec (i jednotlivá skupina) je hodnocen body a každý týden musí splnit určitý limit, aby získal výhody jako např. odjezd na dovolenku, možnost prodlouženého sledování televize o víkendu, mimořádná vycházka nebo samostatná vycházka mimo zařízení. Důležitou roli zde hraje tzv. „ručení“, které uděluje přímo skupina nově přichozímu chlapci. Vyjadřuje se tím, že chlapci skupina důvěřuje, že z daného zařízení neuteče. V případě útěku pak celá skupina získává negativní ohodnocení, kterým si snižuje celkové skóre skupiny. Je zde tedy určitá soutěž, která je na rovině jednatelce – jednatelce a skupina – skupina. Tento hodnotící systém je motivačním činitelem a de facto jediným prostředkem, jak usměrňovat nežádoucí chování.

Program je předem daný a každý den týdne má trochu jinou formu. V šest hodin ráno se začíná budíčkem a následnou rozcvičkou. V dopoledních hodinách je větší část klientů ve škole, která je přímo v prostorách DÚ, a druhá část klientů odchází do práce. V odpoledních hodinách je různý program, např. terénní terapie; tématická vycházka; poslech hudby; klub, který si organizují sami chlapci; anebo generální úklid. Víkend je vždy o něco volnější, rodiče mají možnost navštívit své děti, chodí se na různé kulturní akce, sportuje se atd.

Každý z vychovatelů má svěřenou určitou skupinu, se kterou se každý den schází a řeší případné problémy. Je to zároveň prostor pro práci se skupinou, kdy je možno se bavit nad určitým tématem, které chlapce zajímá nebo které ve svém životě aktuálně řeší. Vychovatel zde má možnost využít osobnější roviny komunikace a zároveň využít skupinové dynamiky, která má nezanedbatelný terapeutický význam. Nicméně role vychovatele je velmi složitá, neboť je na jednu stranu „vykonavatelem řádu“ a na druhou stranu v roli přijímajícího „otce“ či „matky“, který má poskytovat oporu a pomocnou ruku.

Právě proto, aby se klientům zařízení dostalo opory, která je nezávislá na hodnotícím systému, zde jsou psychologové, kteří kromě diagnostiky poskytují klientům potřebnou psychologickou pomoc už jen tím, že klienta vyslechnou, aniž by je poslouchal někdo třetí nebo celá skupina lidí, které si nevybrali.

2.3 Možnosti ústavní péče (výchovné ústavy)

Pokud během pobytu v DÚ není mladistvému zrušeno předběžné opatření nebo ústavní výchova, pak je přemístěn do některého školského zařízení, kde setrvává až do své zletilosti, nerozhodne-li soud jinak. Děti či mládež, u nichž nebyly poruchy chování, jsou zařazovány do dětských domovů (DD). V případě výskytu poruch chování je dítě zařazováno do DD se školou a mladistvý do výchovného ústavu pro mládež.

Výchovné ústavy nejsou příliš diferencované. Liší se často pouze druhem vzdělání, které většina VÚM nabízí, přičemž nejčastěji se jedná o variantu učebního oboru nebo praktické školy. Některé ústavy však nabízejí dokončení vzdělání na již započaté škole⁴. Pro mladistvé, kteří jsou závislí na drogách nebo mají nařízenou OV, se nabízí jen málo možností, protože v naší republice je pouze jeden výchovně léčebný ústav.

Toto nastínění možné budoucnosti považuji za důležité, neboť hraje důležitou roli v životním směřování jedince. Pokud nalezneme smysl v další cestě, můžeme mluvit o otevřené budoucnosti. Pokud naopak své umístění ve VÚM vidí jako nutné zlo, bude se od takového postoje odvíjet i jeho postoj a očekávání. Tato otázka bude předmětem zkoumání v kapitole „Oč mi vlastně v životě jde?“

---

⁴ sem patří i tzv. Dislokovaná skupina při DÚM (viz schéma na s.3)

3. METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA VÝZKUMU

V této kapitole bych rád přiblížil základní charakteristiku **narativního přístupu**, který je teoretickým východiskem i metodou pro celou práci. Jedná se o přístup, který je využíván v kvalitativním výzkumu, a neklade si tedy za cíl vypracování objektivních závěrů založených na potvrzení nebo vyvrácení předem dané hypotézy. Naopak jeho cílem je pochopení vnitřního světa zkoumaných subjektů na základě jejich životních příběhů.

3.1 Příběh jako základní metafora

Metaforu příběhu jako základní perspektivu, skrze kterou nahlížíme na zkoumanou skutečnost, poprvé použil na konci 80. let T. R. Sarbin v knize „*Narrative Psychology: The Storied Nature of Human Conduct*“ (Čermák, 2003, s. 522). Autor ve zmíněné knize navrhuje nahrazení dosavadní „*mechanistické metafory*“ „*metaforou příběhu*“, přičemž samotný akt vyprávění životního příběhu považuje za „*organizující princip lidské psychiky*“ (Chrz, 2003, s. 22). Samotným vyprávěním tedy spojujeme jednotlivé životní události do smysluplných celků a tím konstruujeme určitou narativní identitu, v ní si odpovídáme na otázky typu: „*Kdo jsme, kým jsme byli a kým se staneme v budoucnosti?*“ (Čermák, 2002, s. 18).

Metafora příběhu je využívána i v jiných psychologických směrech - např. „*to, co psychoanalýza nazývá vytěsněným, je z hlediska narativního přístupu především nevyprávěným*“ (Chrz, 2004, s.5). Pokud není některá životní souvislost vyprávěna, nemůže být ani vřazena do smysluplného celku, kterým příběh je. Vzniklé „*trhliny*“ ve vyprávěném příběhu jsou většinou nevědomého charakteru. V terapii pak jde o jejich zpřítomnění do vědomí, tzn. jejich promítnutí do reálného života. Podobného principu využívá i narativní terapie, která se mimo jiné soustředí na opravu těchto „*trhlin*“ skrze změnu perspektivy nahlížení. Skrze otázky terapeuta, který se ptá na to, co „*není vyprávěno*“, může klient rozpoznat „*nevyprávěné*“ a zakomponováním do životního příběhu může vytvořit zcela nový příběh naplněný smyslem (Gjuričová, 2003).

Narativní přístup se dívá na vyprávění jako na základní způsob, kterým se můžeme od druhých dozvědět, jak rozumí svému životu. Vyprávění tak umožňuje sdělit naši zkušenost celistvě a v kontextu jiných zkušeností, s nimiž je pro nás provázaná. Nezachycuje tedy pouze záznam zkušenosti, ale i to, jaký význam a jaký smysl pro nás tato zkušenost má (Chrz, 2003).

3.2 Rozhovor jako základní metoda

Stěžejní metodou narativní psychologie je „*narativní rozhovor*“, tzn. určitá verbální historie získaná v interview. Je však možno použít i různých deníků, autobiografií, rozhovorů nad obrazovým materiálem aj. (Čermák, 2002). V případě metody narativního rozhovoru je strukturující aktivita výzkumníka omezována na minimum, protože jeho záměrem je vytvořit prostor pro spontánní strukturaci respondentovy zkušenosti (Schütze, 1999). Zkoumaná osoba je tak na jednu stranu vedena ke svobodnému vyprávění, ale na druhou stranu nelze popřít, že každý rozhovor probíhá v určitém kontextu, jenž celý rozhovor rovněž ovlivňuje. I výzkumník se tedy v určité míře podílí na „*spolu-konstrukci*“ a „*spolu-interpretaci*“ takto získaného autobiografického vyprávění (Chrz, 2004).

Jsem si vědom, že zachování pokud možno neutrální pozice, která by umožňovala zachytit vyprávěné nezkresleně, je pro výzkumníka podstatným úkolem. I tak je ale zřejmé, že výzkumník respondenty v jejich projevech chtě nechtě ovlivňuje. Proto je také vhodné hovořit o polořízeném rozhovoru, při kterém počítáme se skutečností, že volná narace je ovlivňovaná výzkumníkovými otázkami i jeho vlastní rolí, již vůči respondentům zaujímá (v mém případě to byla role nočního vychovatele). Abych tento prvek pokud možno potlačil, a tím dal prostor pro co nejsvobodnější vyprávění, pokusil jsem se každé interview doprovodit konkrétními opatřeními směřujícími k navození pokud možno neutrální atmosféry. Podrobněji se o těchto krocích zmiňuji v další kapitole (4.3).

3.3 Realita jako sociální konstrukt

Vysvětlení „*narativního*“ pohledu na pravdu, realitu, či objektivitu považuji za důležité, avšak jsem si současně vědom, že toto téma překračuje možnosti mé práce. Často se objevují názory, že subjektivní výpovědi jsou irelevantní, pokud se nezakládají v „*objektivní*“ realitě.

V tomto kontextu je třeba říct, že narativní výzkum vychází jen z jedné z mnoha ontologických a epistemologických „*metateorií*“. Ostatně celou narativní psychologii lze vnímat jako výsledek určitého zklamání z dosavadního vývoje (nejen) psychologického poznání. Narativní psychologie tak vědomě rezignuje na snahu o nalezení „*velké teorie*“, která by byla založena na objektivních, universálních zákonitostech a jež by postihovala všechny podstatné aspekty lidské existence. Narativní psychologie rezignuje na modernistické pojetí „*jedné pravdy*“ a namísto toho navazuje na postmoderní stanovisko, že „*objektivno*“ neexistuje, neboť je pouze lidským konstruktem podmíněným sociálním

4. CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO PROCESU

4.1 Výběr respondentů

Výběr respondentů proběhl v Diagnostickém ústavu pro mládež na Praze 2, kde jsem byl zaměstnán jako noční vychovatel. V daném zařízení jsou umístěni chlapci ve věku 15 až 18 let. Nejčastějším důvodem pro jejich umístění v DÚ je problémové chování, které překračuje tolerovanou mez. To však není absolutně platným pravidlem, protože do DÚ přicházejí respondenti i z jiných např. sociálních důvodů. Právě proto, abych výzkumný vzorek zúžil, jsem při výběru potenciálních respondentů bral zřetel na několik faktorů: (1) dobrovolnost participace ve výzkumu, (2) umístění na základě výskytu poruch chování, (3) umístění v DÚ na základě předběžného opatření nebo už soudem nařízené ústavní výchovy (4) minimální čas strávený v DÚ (4 týdny).

Dobrovolnost byla nejdůležitějším faktorem pro výběr respondentů. Vzhledem k tomu, že jsem tehdy v Diagnostickém ústavu pracoval, měl jsem možnost nahlížet do dokumentace jednotlivých klientů, a předběžně si tak vybírat vhodné respondenty. Měl jsem tedy dostatek času na výběr respondentů i na navázání přátelského vztahu. Oslovené klienty jsem požádal o pomoc. Vysvětlil jsem jim, že potřebuji napsat diplomovou práci a že k tomu potřebuji provést několik rozhovorů. Snažil jsem se přitom zdůraznit skutečnost, že se bude jednat o částečně řízený rozhovor, ve kterém mi budou moci postupně vysvětlit, jak si oni sami vysvětlují svoje umístění v DÚ.

Z výběru jsem předem vyloučil všechny klienty, kteří se dostali do Diagnostického ústavu na základě složité sociální situace (např. rodičovského zanedbání péče). Předem jsem vyloučil také ty klienty, kteří přišli do DÚ na tzv. dobrovolný pobyt nebo re-diagnostiku. Z důvodů dalšího „zaostření“ výzkumného vzorku jsem vybral jen ty klienty zařízení, kteří byli umístěni do DÚ na základě předběžného opatření. Společným jmenovatelem k umístění všech respondentů byl výskyt poruch chování, které přerostly určitou tolerovanou mez.

Minimální doba (4 týdny) strávená v zařízení DÚ byla poslední podmínkou k výběru respondentů. V této době se klient nachází zhruba v polovině svého diagnostického pobytu, který trvá cca osm týdnů. Je to tedy období, kdy už by klient měl být schopen určité sebereflexe, měl možnost se s novým prostředím relativně dobře seznámit, a není tak již zcela zaskočen svým umístěním. Důvodem k vyčkávání byla i ta skutečnost, že jsem se snažil o vytvoření kladného vztahu mezi mnou a klientem.

4.2 Charakteristika respondentů

Pro vytvoření celistvého obrazu o životě jednotlivých respondentů je podstatné znát jejich minulost, tzn. s čím oficiálně přicházejí do DÚ, jaký je důvod k jejich umístění a co mu předcházelo. Tato kapitola je tedy vytvořena na základě shrnutí z dokumentace (převážně rodinné a osobní anamnézy), která respondentu doprovázela do DÚ. Z důvodu zachování anonymity jsou jména respondentů zcela změněná.

Adamovi je v době rozhovoru šestnáct let. Rodiče se rozvedli, když bylo Adamovi devět. Chlapec byl svěřen do péče matky, která se znovu provdala. Otčíma Adam uznává a má z něho respekt, s vlastním otcem kontakt nevyhledává. Problémové chování se objevilo s nástupem na odborné učiliště (OU). Začal chodit za školu, odcházel libovolně z domova, nerespektoval rodiče, začal doma krást peníze, experimentoval v partě s drogou a dopustil se i trestné činnosti.

Oficiálním důvodem k jeho umístění do DÚ tedy bylo selhání v profesní přípravě, experimentování s omamnými látkami, nerespektování matky, domácí krádeže a trestná činnost.

Bedřichovi je v době rozhovoru šestnáct let. Jeho rodiče se rozvedli, když mu bylo patnáct, spolu však už nežili zhruba tři roky. Otec jednal vůči němu a matce agresivně. Matka musela dokonce opustit byt a bydlet spolu s dětmi v azylovém domě (cca 2 měsíce). Velmi konfliktní atmosféru v rodině Bedřich velmi těžce snášel. Začal se doma chovat také agresivně a několikrát ohrozil sestru i matku. Problémy vyvrcholily poslední rok, kdy matku již vůbec nerespektoval, fyzicky ji napadal, toulal se po ulicích a experimentoval s drogami (LSD, pervitin, heroin). Oporu hledal v partě svých kamarádů.

Chlapec byl v posledních dvou letech několikrát hospitalizován na psychiatrii pro afektivní agresivní výpady proti své matce a sestře a jedenkrát pro suicidální pokus (snědl krabičku Ibalginu). Poprvé byl léčen už v 10 letech po konfliktech s učitelkou. Situace tehdy měla vyřešit změna školního prostředí. Bedřich přestoupil do Speciální školy pro slabozraké, kde také ukončil povinnou školní docházku. Absolvoval 9 tříd s dostatečným prospěchem. Před umístěním do DÚ docházel na OU. Jeho oborem byl automechanik a tato specializace se mu líbí a chtěl by v ní pokračovat.

Oficiálním důvodem k jeho umístění do DÚ bylo tyranizování matky, kterou fyzicky napadal a nerespektoval, toulání se po ulicích, vyhrožování sestře a afektivní agresivní chování.

Ctiborovi je v době rozhovoru sedmnáct let. Ctibor původně vyrůstal u svých rodičů, ale pro jejich špatnou péči byl odebrán z původní rodiny a umístěn do dětského domova společně se svým bratrem a sestrou. V šesti letech byl svěřen do péče pěstounským rodičům a to společně s bratrem. Nejstarší sestra zůstala v dětském domově, protože tam chtěla dokončit vzdělání. Svoje biologické rodiče nikdy nehledal a neměl s nimi žádný kontakt. Z důvodu adaptace na nové prostředí nastoupil později do ZŠ. V páté třídě přešel na reálné gymnázium, kde v kvartě ukončil povinnou školní docházku a poté nastoupil na pedagogickou střední školu, již si sám vybral. Později však přišel na to, že mu zaměření nevyhovuje. Začaly se objevovat neomluvené absence ve škole, měl sníženou známku z chování, protože nerespektoval učitele, a hrozilo mu vyloučení. Jeho pěstounští rodiče řešili situaci jeho dobrovolným pobytem v DÚ, kam měl Ctibor nastoupit. Ale přestože Ctibor původně s pobytem v DÚ souhlasil, dopustil se později útěku. Předtím ještě ukradl matce platební kartu, z které vybral dvacet tisíc, a ještě je stihl utratit. Proto byl umístěn do DÚ s předběžným opatřením o ústavní výchově.

Oficiálním důvodem k jeho umístění do DÚ bylo selhání pěstounské péče, selhání v profesní přípravě, inklinace k závadové partě, domácí krádeže, krátkodobý útěk z domova, pozdní příchody a nebezpečí kriminalizace.

Davidovi je v době rozhovoru sedmnáct let. Rodiče se rozvedli, když byly chlapi tři roky. David zůstal ve výchově matky. Když byly Davidovi čtyři roky, matka se znovu vdala. Rovněž i jeho biologický otec uzavřel nový svazek. S nevlastním otcem David navázal dobrý vztah, v poslední době ho však už příliš nerespektoval. S vlastním otcem se stýkal, ale v posledních dvou letech se jejich vztah zhoršil. David má jednu mladší sestru (10 let) a rodinné vztahy hodnotil jako dobré. Povinnou školní docházku ukončil v deváté třídě základní školy, kde již měl problém s kázní. Neměl respekt k autoritám, kouřil. Na obchodní akademii byl pro stejné důvody vyloučen. Příští rok nastoupil na jinou obchodní akademii, kam ale chodil pouze dva měsíce. Z domova několikrát utekl, živil se prostitucí a zdržoval se v barech, kde mohl za úplatu mužům poskytovat své erotické služby. Matka na jeho výchovu už rezignovala.

Oficiálním důvodem k jeho umístění do DÚ bylo selhání v profesní přípravě, zneužívání drog (marihuana, extáze, pervitin), útěky z domova a prostituce.

Edovi je v době rozhovoru šestnáct let. Rodiče se rozvedli, když byl Eda ještě malé dítě (byly mu tehdy tři roky). Eda byl svěřen do péče matky. Z důvodu těžké sociální situace vyrůstal od třetí třídy u babičky, které byl později svěřen do péče. Eda tak vyrůstal sám s prarodiči až do počátku osmé třídy. Jeho dva sourozenci zůstali s matkou. Staršímu bratrovi je devatenáct a mladší sestře je jedenáct let. Rodiče o něho neprojevovali zájem. Když bylo Edovi patnáct, tak jeho školní prospěch se zhoršil. Začal chodit za školu, uzavíral se do sebe, ve škole byl apatický. Vzniklo tedy podezření, že je závislý na návykových látkách. Pro neúnosnost situace byl na dobrovolném pobytu ve SVP. Situace se však po návratu opakovala, a tak byl přijat do DÚ v Dobřichovicích a poté vystřídal několik výchovných zařízení DVÚ Liběchov (zde dokončil povinnou školní docházku) a VÚM Buškovice. Posledního půl roku strávil doma u matky, protože mu byla zrušena ústavní výchova. Nad jeho výchovou byl stanoven dohled. Eda začal posléze opět chodit za školu (OU), obor kuchař, doma se ztrácely peníze a později odcizil Eda matce platební kartu. Z těchto důvodů podala matka trestní oznámení a požádala o umístění Edy do DÚ. Těsně před nástupem se Eda dopustil útěku z domova, který trval přibližně jeden měsíc. Poté, co se vrátil domů, byl přemístěn do DÚ.

Oficiálním důvodem k jeho umístění do DÚ tedy byly výchovné problémy, domácí krádeže, absence ve škole, zneužívání marihuany a žádost matky.

Shrnutí charakteristiky respondentů: Ve své práci budu zkoumat pět respondentů (chlapců) ve věkovém rozpětí 16-17 let. Všichni byli umístěni do DÚ na základě tzv. předběžného opatření o ústavní výchově z důvodu jejich nezvladatelného chování.

Žádný z respondentů nevyrůstal v úplné rodině se svými biologickými rodiči. Ctibor vyrůstal od dvou do šesti let v dětském domově a následně u pěstounských rodičů. U ostatních respondentů byli jejich biologičtí rodiče rozvedeni: u Adama nastal rozvod rodičů v devíti letech, u Bedřicha v patnácti letech, u Davida a Edy ve třech letech, posledně jmenovaný vyrůstal u prarodičů. Matka Adama a Davida se podruhé vdaly a respondenti (dle dokumentace) matčina nového partnera přijali jako svého otčíma.

Všichni respondenti měli dokončenou povinnou školní docházku (PŠD). Adam a David ji ukončili v deváté třídě základní školy, Eda v osmé třídě základní školy, Ctibor v kvartě na reálném gymnáziu a Bedřich v deváté třídě speciální základní škole pro slabozraké. David a Ctibor studovali následně střední školu a ostatní respondenti zvolili některý z učebních oborů na odborném učilišti. Přechod na novou školu byl dáván do úzké spojitosti s problémovým chováním u Adama, Ctibora a Davida.

Léčení na psychiatrii několikrát absolvoval pouze Bedřich a v době rozhovoru užíval medikaci. Eda jako jediný měl zkušenost s jinými výchovnými zařízeními, jako např. SVP nebo DDÚ.

Společným jmenovatelem pro všechny respondenty bylo problémové chování, které bychom mohli shrnout jako absenci ve škole, nerespektování autorit (učitelů a rodičů), následné selhání v profesní přípravě, důtky třídního učitele a ředitele, toulání po ulicích, experimentování s drogou, drobné krádeže, trestné činy, styk se zavadovou partou. S průměru se vymyká v určitém ohledu navíc David, který provozoval prostituci, a Bedřich, který fyzicky napadl matku a jedenkrát se u něho vyskytl suicidiální pokus.

4.3 Procedura sběru dat

Cesta k získání potřebných dat byla poněkud složitější, než jsem si v počátku představoval. Na dokreslení situace, proč jsem zvolil právě takovou metodu narativního rozhovoru, jakou jsem nakonec zvolil, uvádím i jeden neúspěšný pokus.

První (neúspěšný) pokus: Domníval jsem se, že stačí vytvořit vhodné (otevřené) otázky a respondenti mi řeknou vše, co budu potřebovat. Takto proběhl i jeden z rozhovorů, jehož přepis v této práci neuvádím. Rozhovor proběhl ve stejném prostoru a za stejné situace jako ostatní rozhovory, ale s tím rozdílem, že jsem měl příliš mnoho tematických okruhů, ke kterým jsem měl vypracované otázky (rodinné vztahy, školní úspěšnost, vztahy k sourozencům, vztahy k učitelům, dětství a klíčové momenty v něm atd.) Mělo se jednat o hloubkovou analýzu života, která vyžadovala od respondentů skutečnou otevřenost a schopnost sebereflexe, kterou jsem však, jak jsem si uvědomil později, po nich nemohl za daných okolností chtít. Vytvořil jsem si vlastní kategorie, o kterých jsem byl přesvědčen, že jsou dobré, ale o kterých respondenti často nechtěli mluvit.

Celý rozhovor byl uveden tím, že respondent měl nakreslit čáru života, na kterou měl vyznačit všechny důležité události svého života. Předpokládal jsem, že zde naznačí hlavní milníky svého života, jako je narození, rozvod rodičů, vstup do školy, aj. Překvapením však pro mě bylo, když respondent nakreslil čáru, kde vyznačil pouze jeden bod - svoje umístění v DÚ, kterým rozděloval svůj život na dvě části. Tehdy jsem na tuto skutečnost nedovedl reagovat, neboť jsem měl svou vlastní představu o správném rozhovoru. Chronologickým převyprávěním respondentova života jsem chtěl dojít k našemu tématu, které se týká umístění v DÚ. Proto jsem se začal postupně chronologicky ptát na dětství, rodinu, školu a v skrytu jsem doufal, že postupně dojdeme k ústřednímu problému. Rozhovor však měl

podobu výslechu, kde mi respondent poslušně odpovídal na otázky, ale zcela s nezájmem, stručně a velmi obecně.

Z daného rozhovoru jsem si vzal několikere ponaučení:

- Nemusím porozumět každému detailu respondentova života.
- Důležitější jsou respondentova vlastní témata než mé představy.
- Je třeba celý rozhovor více zaměřit na hlavní otázku.
- Je nezbytné respondenty motivovat k tomu, aby sami a ochotně vyprávěli.

Druhý (úspěšný) pokus: Poučen neúspěšným rozhovorem jsem slevil od své ambice provést hloubkovou analýzu postihující veškerý život respondenta (od raného dětství až po období adolescence). V prvé řadě jsem chtěl respondenty vyprovokovat, aby mi vyprávěli o všem, co oni sami považují na své cestě do „pastáku“ za důležité. Rozhodl jsem se celý rozhovor zjednodušit, předem nepodsouvat respondentovi své tématické okruhy a celkově rozhovor koncentrovat na hlavní otázku: „*Jak se to stalo, že jsem se dostal do pastáku?*“.

Rozhovor jsem se rozhodl uvést krátkou metaforou, jejíž smyslem bylo odlehčit situaci a povzbudit respondenta, aby se snažil popsat svůj příběh vlastními slovy:

„Zkus si teď představit trochu ztřeštěnou situaci: Představ si, že jsem mimozemšťan, který přiletěl na planetu Zemi se zvláštním posláním. Mým úkolem je seznámit se s lidmi, kteří se dostali do diagnostického ústavu, a zjistit, jak si ti obyvatelé pastáku vysvětlují situaci, že se dostali právě sem. Jako mimozemšťana mě tedy nezajímá, co máš napsáno v papírech, ale zajímá mě spíš tvůj pohled, který máš na svůj život a na svou situaci... Rozumíš mi?“

Takže! Jsem teď trochu hloupý mimozemšťan, který o tobě zatím nic neví. Zároveň tě ale opravdu chci poznat a hlavně pochopit a ty máš tu jedinečnou možnost mi vysvětlit, o co ve tvém životě vlastně jde... Můžeme začít?“

Tato metafora se mi osvědčila. Mohl jsem tak sestoupit z piedestalu vychovatele a namísto toho jsem hrál roli někoho, kdo se v této otázce neorientuje, ale přitom je ochoten naslouchat, pochopit a hlavně nekonfrontovat vyprávějícího s vlastním názorem. Tím se mi podařilo vyprovokovat respondenty k vyprávění a k vysvětlování, jak se věci „opravdu“ mají.

Po tomto úvodu a ujištění, že respondent rozumí, o čem v rozhovoru půjde, jsem položil již několikrát zmíněnou otázku: „*Jak se to vlastně stane, že se člověk ocitne*

v takovém zařízení, jako je pasták?“. Respondent následně začal vyprávět svůj životní příběh, který měl svůj počátek v nějaké klíčové události, a který končil umístěním v DÚ. Většinou se jednalo o monolog, který trval několik minut, a který v zápětí posloužil jako odrazový můstek k dalším rozvíjejícím otázkám. Mojí snahou bylo pouze rozvíjet to, co už bylo v rozhovoru nějak přítomné, tzn. nepodsouvat témata, o kterých respondent nechtěl mluvit nebo je nepovažoval za důležitá.

V rámci zachování vnitřní integrity rozhovorů jsem byl nucen vytvořit určité hrubé okruhy, skrze které jsem ale přesto rozhovor strukturoval. Oproti „prvnímu pokusu“ jsem však tato témata respondentům nevnucoval. Spíše jsem si pozorně všímal, jestli se v rozhovoru objevují, a v kladném případě jsem se snažil o jejich rozvinutí vhodnými otázkami. Uvedme si základní okruhy či perspektivy, skrze které jsem na jednotlivé příběhy nahlížel a kterých se budu držet i v této práci:

- Můj problém (otázka vzniku, identifikace a analýzy problému, určení viníka)
- Moje vztahy a okolí (rodina, škola, spolužáci, vrstevnické skupiny)
- Můj životní příběh a DÚ (smysl, hodnoty, atd.)

Rozhovory probíhaly v příjemných prostorách civilního pokoje pro hosty. Považoval jsem za důležité vytvořit přátelskou a bezpečnou atmosféru. Proto jsme začali poněkud neformálně, uvařili jsme si čaj a až po chvíli jsme přešli k „narativnímu rozhovoru“. S vedením DÚ jsem se předem domluvil, že respondenti budou moci být omluveni ze školy a pro zvýšení motivace budou ohodnoceni kladnými body za pomoc vychovateli. Bodový rámec nepřesáhl hodnotu, kterou by mohli získat, kdyby zůstali ve škole. Smyslem pozitivního hodnocení přitom bylo zvýšení motivace. Rozhovory probíhaly cca 90 minut a byly nahrávány na diktafon a následně byly převedeny do písemné podoby. Všechny rozhovory se uskutečnily během akademického roku 2003 - 2004.

5. ANALÝZA A INTERPRETACE ROZHovorŮ

5.1 Od sebraných dat k osnově práce

Vlastní výzkumná práce začala přepisem nahrávek rozhovorů a následným několikerým čtením, jehož cílem bylo zachytit hlavní témata, která se v rozhovorech objevovala jako invarianty. Prvním úkolem bylo do zdánlivého chaosu vyprávěných příběhů vložit určitý řád či strukturu, skrze kterou lze nahlédnout do života respondentů a následně rekonstruovat jejich interpretaci příčin umístění v DÚ.

Ukázalo se, že v centru všech rozhovorů stojí tzv. „potíž“ (trouble), vymezená úvodní otázkou rozhovoru. Tato potíž je podle Brunera (1996) základním elementem vyprávění a je spojena s narušením „řádného“ a očekávaného. Potíž uděluje událostem pohyb a Bruner předpokládá, že vyprávění konstruuje důvody a ospravedlnění, týkající se odpovědnosti aktérů vzhledem k potíži. Perspektivy, z nichž byla v rozhovorech potíž nahlížena, navíc přibližně korelovaly s okruhy, které jsem si předem vytýčil (kapitola 4.3). Jde přitom o

- problém jako takový („já a můj problém“, kapitola 5.2)
- problém v kontextu vztahů („já a moje okolí“, kapitola 5.3)
- problém v kontextu příběhu („já a moje životní cesta“, kapitola 5.4)

Tyto tři kapitoly jsou tedy pilíři vlastní výzkumné práce. Každá z těchto kapitol obsahuje tři menší podkapitoly, které jsou uvedeny stručným úvodem. V něm se pokusím specifikovat konkrétní narativní kategorii, na kterou během analýzy zaměřím svou pozornost. V závěru každé podkapitoly je malé shrnutí, kterým vyzorované jevy zdůrazňuji a dávám je do určitého systémového rámce.

Celou práci završuji poslední šestou kapitolou, ve které blíže specifikuji téma, které se během analýzy několikrát objevilo. Téma dospělosti, svobody, touhy po samostatnosti je trvale přítomnou charakteristikou, společnou všem příběhům a přítomnou ve všech třech zmíněných perspektivách, a proto s ním završuji celou výzkumnou práci.

5.2 Já a můj problém

V této kapitole se pokusím „zaostřit“ pohled na samotný problém. Nejprve se zaměřím na zrod problému, tj. kde se poprvé objevil. Poté zanalyzuji konkrétní zdroj obtíží, který za vším stojí. Základní otázky, které jsou obsažené v následujících třech nadpisech, jsou téměř identické s otázkami, které byly respondentům položeny při rozhovorech.

5.2.1 Kde a jak to vlastně začalo? /klíčové události/

Při rozhovorech a následné analýze dat se ukázalo, že jednotliví respondenti začínají své vyprávění u jedné konkrétní události, kterou chápou jako životní mezník. Co se odehrálo před danou událostí, se většinou nedozvídáme, ale to, co následuje, určuje další vývoj problému.

Jak už jsem zmiňoval, klíčovým momentem celé narativní konstrukce je podle Brunera (1996) narušení obvyklého či očekávaného – toto narušení označuje jako „potíž“. McAdams (1988) zase prostřednictvím příběhu pozoruje konstruování identity, a právě v tomto kontextu si mimo jiné všímá „klíčových události“ a jejich přiřazení k tématickým liniím, které jsou jedinci vlastní. Oba autoři mluví o určitých zlomových bodech, které vyprávění (i život sám) ženou dopředu. Nutí jedince reagovat na základě jeho hodnot, scénářů, životních plánů a perspektiv. Klíčové události jsou často spojené s vybočením ze životního stereotypu, které vede jedince k novému hledání rovnováhy.

I v mém výzkumu se klíčové události ukázaly jako velmi významné a lze je chápat jako vstupní bránu do vnitřního světa respondentů.

5.2.1.1 Adam: V okamžiku, kdy jsem si dal prvního jointa

T: „Jak se to vlastně stane, že se člověk dostane do pastáku?“

R: „Stane se to asi tak, že ..., u mě to začalo tak, že jsem nastupoval do prvního ročníku ... vy přijdete úplně do jiného prostředí, protože já jsem byl na základce, všechny kluky jsem znal, nikdo tam trávu nekouřil. Prostě jsem přišel do nového prostředí a teď ty kluci. Mě hodně ... já jsem začal poslouchat hiphop, a právě ty kluci to hodně poslouchali, ne. A k hiphopu se říká, že patří to hulení. A já jsem chtěl být, jak se říká „džejk“.“

T: „Džejk si říkal?“

R: „Džejk – frajer, borec. No, a oni řekli: „Hele, dej si to, bude sranda, prostě uvidíš.“ ... Tak se mi to začalo nějak líbit. A tam začla asi ta chyba, vlastně, že s těma kámošema - já jsem chtěl být

prostě před kámošema frajer, protože hulim - asi že patřím mezi ně. A právě tam to začalo.... když jsem nastupoval ten první den ... v tom okamžiku, kdy jsem si dal prvního jointa.“

Tato ukázka nám poskytuje respondentovo vysvětlení, jak a kde všechno začalo. Jednalo se o sled událostí, který se dal do pohybu skrze Adamův nástup na odborné učiliště, po němž se poprvé ocitl delší dobu mimo domov. Šlo o novou životní zkušenost, která vstoupila do Adamova života a vytrhla ho z dosavadního klidu.

Respondent tak odhalil svoji potřebu začlenit se, zapůsobit na nové okolí a získat bezpečný prostor. Proto také Adam neváhal a chopil se první příležitosti, která se mu naskytla – přidal se ke starším spolužákům, kteří poslouchali hiphop, neboť právě hudba se mu stala hlavním pojátkem, kterého se mohl chytit. První „joint“ (cigareta marihuany) jako základní atribut příslušnosti ke skupině vyznavačů uvedeného hudebního stylu byl pak vstupenkou do nového prostředí.

Nicméně i tato nová zkušenost rozhýbala stojaté vody a celému životnímu příběhu dala rychlý spád. První zkušenost s tzv. „hulením“ odstartovala sérii Adamova problémového chování jako např. záškoláctví, krádeže a útěk z domova, tak jak je chronologicky uvádím níže:

- nová škola – internát (nové prostředí)
- marihuana, „skanky“ (parta)
- záškoláctví, zameškání učiva
- drobné krádeže doma (z peněženky, rádio, televize, auta)
- pervitin
- krádež matčina zlata (na drogy)
- velká krádež (měděná střecha zámku)
- kontakt s policií – výslech, odhalení
- rodiče se o všem dozvěděli
- útěk z domu
- návrat
- příchod do DÚ

5.2.1.2 Bedřich: Když se naši začali rozvádět

T: „Jak se to vlastně stane, že se člověk dostane až sem do pasťáku?“ A jak se to stalo konkrétně u Tebe?

R: U mě to začalo v době, kdy se naši začali rozvádět ... jsem začal mít problémy. Jsem měl osobní problémy, protože jsem nevěděl, jak zvládat určitý situace, který byly vlastně mezi mámou a tátou. Že jsem mezi mámou a tátou hodně plaval, že jsem začal hrát jakousi hru „instinkt obrany“ nebo něco takového. Že jsem na obě dvě strany začal hrát. To začaly ty první problémy. Máma mi vyčítala, že jsem s tátou a táta zase, že sem s mámou. No, a postupem času jsem to přestal zvládat.

Bedřich prvopočátek svých potíží sice datuje k určité době, ale nejedná se o jednu výraznou událost, jako tomu bylo u Adama. Přesto lze nalézt určité vyvrcholení, a tím je rozvod rodičů. V této době se objevily první respondentovy problémy, které se projevovaly v nezvládnání situace, čímž respondent myslí především konflikty mezi matkou a otcem. Bedřich vysvětluje, že doma začal hrát jakousi hru – „instinkt obrany“, aby přežil dusnou atmosféru, která panovala mezi rodiči a v níž se neuměl orientovat. Postupem času svou situaci přestal zvládat a důsledkem bylo fyzické napadení vlastní matky a sestry: „Potom to vyvrcholilo vlastně tím, že jsem napadl mámu.“

Co se ale vlastně stalo v oné době, kterou respondent považuje za počátek svých osobních problémů, které vrcholí agresivitou vůči členům rodiny? Bedřich svoje vysvětlení podává v následující ukázce rozhovoru:

„Naši se začali, oni se hádali, co si pamatuju, co sem byl malej, tak už tam byly hádky. No a začalo to tím, že sestra byla při údajným napadení ze strany táty k mámě. Táta měl rozbít hlavu mámě. Tím vlastně začaly rozhodující potíže a začátky. A sestra se dala do pevnýho pouta s matkou, že když máma něco řekla, tak to bylo svatý, tak to byla vždycky pravda. Takže to vlastně byli velcí spojenci. A když se máma do mě začala navážet, tak ségra ji v tom ještě podporovala. Když sestra se začala navážet do mě ... že se v tom prostě kombinovaně podporovaly. A měli spolu – možná - vztah, který jim možná ještě nějaký čas závidím, že mi je třeba líto, že s mámou nemám takovej vztah ... ty dvě jsou spolu hodně propojený... Táta hodně figuruje v naší domácnosti... figuruje jako ten největší – jako černá ovce.“

Ukázka odkrývá důležitá vysvětlení o začátku prvních problémů. V počátku je událost, kterou si Bedřich nepamatuje. Otec „údajně“ napadl matku. Tento akt zapříčinil vytvoření koalice matka-dcera, která se v zápětí obrátila proti otci, jenž v rodině získal nálepku „černé ovce“. V této koalici už však nebyl žádný prostor pro respondenta, který žárlil na svou sestru, protože mohla mít s matkou vztah, který jí mohl pouze závidět.

Tuto respondentovu konstrukci počátku zrodu problému považují za klíčovou k pochopení další kapitoly, která konkretizuje povahu problému a strategií, jež respondent

používal k vyrovnání se s potíží. Pro přehlednost uvádím další klíčové události, které předcházely umístění respondenta do DÚ:

- nepohoda mezi rodiči (rozvod)
- napadení matky
- opětovné napadení matky a sestry
- pobyt na psychiatrii
- příprava vraždy otce
- opětovný pobyt na psychiatrii
- návrat domů
- odjezd do DÚ

5.2.1.3 Ctibor: Když jsem přišel na střední školu

T: „*Jak se to vlastně stane, že se člověk dostane do takového zařízení jako je pasták?*“

R: „*Začalo to tím, že prostě jsem přišel na tu střední školu pedagogickou v Litoměřicích a dostal jsem se na internát. No a právě na intru se sejde parta, kde jsme měli - tam byli truhlář, kuchař... Tam byli učňáci a střední škola – to bylo smíchaný. A já jsem zapadl do takový bandy špatných lidí a ti mě tak zkazili, že doma jsem si vytvořil další bandu a začalo to...*“

T: „*Můžeš mi to ještě nějak víc přiblížit?*“

R: „*Tak přijel jsem na ten intr poprvý a byl jsem takovej zaraženej, takže jsem s nikým nemluvil, ale potom jsem prostě našel nějaký kamarády a začal jsem chodit s bandou do hospody. Tak prostě já jsem byl takovej slušňák, který pil kolu a oni pivo, vodky a do mě šili. Tak jsem prostě poprvý zkusil pivo. Nějak mi to zachutnalo a potom už jsem z kapesnýho si bral tolik, že jsem každého pozval na panáka. A potom to začalo ...*“

Všechno začalo na střední škole. Tato klíčová událost zcela ovlivnila poklidný běh událostí ve Ctiborově životě. Lze říct, že tato událost dělí Ctiborův příběh na dvě základní poloviny: jednak život před vstupem na SŠ, který respondent trefně charakterizuje obrazem „*byl jsem takovej slušňák, který pil colu*“; a jednak život po vstupu na střední školu, která mu otevřela novou zkušenost, což bude předmětem dalšího zkoumání.

Ctibor odešel na střední školu pedagogickou z reálného gymnázia, kde ukončil povinnou školní docházku. Odešel do nového prostředí, které bylo značně odlišné od toho, kde se dosud vyskytoval. Ocítl se mimo dohled matky: „*já jsem měl mamču pořád za zádama*“ a ocítl se mezi jinými lidmi, než byl doposud zvyklý: „*tam byli truhlář, kuchař... učňáci*“. Právě tito lidé vytvořili „*bandu špatných lidí*“, kam Ctibor zapadl, a která ho

nakonec zcela „zkazila“. „On“ pil colu, „oni“ pili vodku a pivo, které Ctibor nakonec ochutnal, a které mu zachutnalo. A podobně jako v Adamově příběhu všechno začalo prvním jointem, v Ctiborově životě všechno začalo ochutnáním prvního piva: „*a potom to začalo*“. Pro přehlednost uvádím chronologický sled událostí:

- tvrdý alkohol
- konflikty s vychovatelkou
- drobné krádeže doma
- absence ve škole
- nepřipravenost do školy
- důtka vychovatele, důtka ředitele školy
- podmíněčné vyloučení ze školy
- nabourání otcova auta
- krádež kreditní karty
- útěk
- umístění v DÚ

5.2.1.4 **David: Když jsem začal chodit na obchodku**

R: „*Ono to všechno začalo, když jsem začal chodit na tu druhou obchodku. Tak to jsem vešel do třídy s tím Markem. Možná ho znáte, on tady taky byl.*“

T: „*Jo, jo.*“

R: „*Jsem s ním seděl v jedné lavici. Teďka já jsem fetoval už vlastně dřív, ale přestal jsem. A s ním jsem začal chodit do Karlových lázní (diskotéka) a tam se to spustilo zase od začátku – ten koloběh... no, a potom jsem vkročil do Pinocchia (bar pro homosexuály), tak to všechno začalo...*“

Respondent uvádí dvě události, které změnil jeho život: (1) vstup na druhou střední školu, kde se setkal se známým z klubů, které navštěvoval a (2) vstup do baru, kde si začal „*vydělávat peníze*“ poskytováním erotických služeb.

První událost byla pouhým vyvrcholením problémů, které se vyskytovaly už dříve a které jsou spojené s užíváním tanečních drog a životním stylem, který k nim patří. Tyto prvopočátky respondent datuje ke konci deváté třídy: „*jsem začal na konci deváté třídy, když jsem vycházel základku. To už je dost dlouho... to jsem si udělal přestávku, to jsem si*

střelil jenom tak jednou za měsíc.... Ale potom, když jsem nastupoval na tu druhou obchodku, tak se to všechno znovu spustilo.“

Teprve se vstupem na druhou střední školu došlo k vyhocení situace. Setkal se zde s kamarádem, kterého už znal dříve z různých barů a diskoték, a který měl zkušenost s vlastním umístěním v DÚ. Toto setkání bylo dle respondenta osudové, a kdyby k němu nedošlo, možná by ani nemusel být umístěn v DÚ: „*a to se spustilo zase od začátku akorát už v horším měřítku už. Možná, kdybych ho tam tenkrát nepotkal, tak ani nejsem teďka tady...*“. Náplní tohoto období bylo chození na diskotéky, drogy, afterparty⁶: „*to jsme viděli jako prioritu fet... a chodili jsme na afterparty.“*

Druhou a velmi podstatnou klíčovou událostí ovlivňující zrod problému, byl vstup do klubu (Pinocchio) určeného pro homosexuály, kterým chlapci nabízeli své erotické služby. Tady náš respondent vyhledal známého člověka, s kterým se seznámil během diskotéky: „*tak jsem se tam šel podívat, jestli tam není, tak jsem to prošel dozadu, sednul jsem si a on už automaticky vstal a šel tam za mnou dozadu...a pak se to spustilo“*.

Respondent následně popisuje svoji zkušenost, jak poprvé ve svém životě získal sedm tisíc korun, které patřily pouze jemu. A protože nevěděl, co s nimi, samozřejmě je utratil za drogy: „*to byly úplně hrozný peníze... nevěděl jsem, co mám dělat, tak jsem nakoupil extáze a taky peří (pervitin)“*. Teprve po čtyřech dnech se vrátil domů a netrvalo dlouho a znovu vstoupil do Pinocchia. Začalo období, které respondent popisuje určitým atributem dospělosti: „*začal jsem tam vydělávat“*.

Opět se objevují dvě základní oblasti respondentova života, které naznačují v čem spočívala jeho potíže. Jedna z nich byla úzce spojená s drogami a druhá s penězi, které byly nutné pro koupi drog. Co však respondent považoval za svou opravdovou potíž, bude předmětem zkoumání v další kapitole.

Pro přehlednost uvádím klíčové události předcházející Davidovu umístění do DÚ:

- Devátá třída – chození na diskotéky, drogy
- První střední škola – nedokončil první ročník
- Druhá střední škola – setkání s kamarádem (připomněl si staré časy)

⁶ Jedná se o pokračování diskotéky, která běžně končí kolem páté hodiny ranní. Tato akce je určena pro ty, kteří ještě nechtějí jít domů a kteří si chtějí „ještě užít“, což je velmi často spojeno s užíváním stimulačních drog jako např. pervitin nebo extáze.

- Drogy, diskotéky, afterparty
- Setkání s Američanem – Pinocchio
- sedm tisíc – nákup drog (čtyřdenní útěk z domova)
- opětovná návštěva Pinocchia (prostituce)
- vlastní klientela, vlastní byt, dlouhodobý útěk z domu
- profesní selhání
- umístění v DÚ

5.2.1.5 Eda: Když se objevil táta

T: „A jak se to stalo u tebe?“

R: „No, já jsem vlastně začal chodit za školu. Od třetí třídy až začátek osmý třídy jsem bydlel ještě u babičky, chodil jsem za školu. Pak jsem se vlastně dostal k ... bratránek hulil trávu – tak jsem se k tomu dostal i já. Jako jsem s ním byl a on jestli to nechci zkusit. A já: „Jo, zkusím to.“ Párkrát jsem to zkusil, pak už jsem u toho zůstal.

Pak to začalo být takový divný, protože se vlastně přestěhoval táta. Po patnácti letech jsem ho viděl poprvý. A začalo to! Jako první týden v pohodě, jo dobrý.... Potom jsem jeden den přišel domů a v pokoji jsem neměl nic – počítač, televizi, hifina, mobil – nic tam nebylo. Jsem přišel za babičkou, jestli o tom něco neví. Babička o tom nevěděla a jedinej, kdo byl ještě v baráku byl děda, ale ten to neudělal... A jedinej na koho to tak asi bylo, byl táta. Takže se vlastně řešilo tohle. Já jsem kvůli tomu byl hodně naštvanej, protože vidět tátu po patnácti letech a on vám udělá tohle, tak to mi přišlo hodně blbý.- Pak jsem začal docela blbnout i já. Ještě víc to záškoláctví, každou chvíli jsem hulil.“

Na otázku, kdy to začalo, respondent vypráví příběh, ve kterém hrají roli dvě klíčové události. První klíčovou událostí bylo respondentovo přestěhování se k babičce, která ho vychovávala od počátku třetí až do počátku osmé třídy. Eda tento čas charakterizuje tím, že začal užívat marihuanu a chodit občas za školu. Užívání marihuany spolu se záškoláctvím je pro respondenta důležitou životní zkušeností. Dle Edy tu však skutečný problém ještě nenastal. Ten nastal až s příchodem otce na scénu, což je druhá klíčová událost, kolem které se točí celý respondentův příběh.

Vstup otce na scénu rozděluje příběh „o zrodu problému“ na dvě části. Respondent vlastně říká, že už něco existovalo před tím, než se otec objevil, ale jeho příchodem nastala kvalitativní změna k horšímu.... „pak jsem začal docela blbnout i já“. Toto blbnutí spočívalo především v tom, co už bylo dříve nějakým způsobem přítomné, tj. záškoláctví a užívání marihuany, které se pouze rozrostlo do větších rozměrů.

Edův příběh je však výjimečný, neboť na rozdíl od ostatních respondentů vystřídal před přijetím do DÚ několik výchovných zařízení. Podívejme se proto, do jakých kapitol si respondent člení svůj dosavadní život:

T: „Já se tě teď jako zeptám. Zkus si představit, že by si měl napsat svůj životopis. Prostě bys měl napsat nějakou knihu o sobě. Dovedl by si třeba pojmenovat hlavní kapitoly té knihy?“

R: „To by bylo, (1) odstěhování se k babičce asi, jak a proč. Pak další kapitola by bylo – (2) život jako u ní, život v Kralupech. Potom by to bylo, (3) jak jsem se dostal k hulení. Pak by to bylo asi o tom, (4) jak přijel táta, protože to bylo hodně zajímavý, když přijel, tam začaly ty problémy a odtamtud to šlo jakoby z kopce. A pak by to byla (5) cesta do pastáku – středisko výchovné péče, DDÚ, Liběchov, Buškovice a dál až sem.“

Z ukázky je patrné, jak zlomový byl pro Edu příchod otce. Do té doby respondentův život ubíhal poměrně klidně, ale poté se jeho situace prudce zhoršila.

5.2.1.6 Shrnutí

V životech všech respondentů byla v popředí jedna klíčová událost, která způsobila zrod problému. Právě odtud se začíná odvíjet celý příběh. **Body zvratu**, jak je můžeme nazvat, vykazují určitou podobnost. U Adama, Ctibora a Davida se všechno odvíjí od okamžiku, kdy nastoupili na novou školu. Přičemž u prvních dvou byla tato zkušenost ještě umocněna odchodem z místa bydliště na internát, tzn. do zcela nového prostředí. U Bedřicha a Edy se začíná problém odvíjet od špatné rodinné situace, která u jednoho vyvrcholila rozvodem a u druhého příchodem otce, jenž se na scéně objevil v respondentových patnácti letech.

Zároveň je možno sledovat určité náznaky, že již před klíčovou událostí existovaly **zárodky problémového chování**. Markantní je to zvláště u těch respondentů, jejichž bod zvratu souvisí s rodinnou situací. U Bedřicha bylo toto narušení patrné v napjaté rodinné atmosféře, kterou velmi těžce nesl. U Edy se změny pravděpodobně začaly rozvíjet již krátce po přestěhování k babičce, kdy se objevily první náznaky záškoláctví a experimentování s marihuanou. U respondentů, u nichž byl počátek potíže spojen s nástupem na novou školu, nebyly tyto zárodky tak markantní. Ctibor prožíval určitou nespokojenost s matčiným dohledem a v Davidově případě lze vidět první náznaky problémového chování již v deváté třídě, kdy zažil novou zkušenost s drogou a nadchl ho životní styl spojený s nočním životem.

V kontextu výše zmíněného je třeba zmínit i pozadí potíží všech respondentů. Jedná se o **nenaplněnou vnitřní potřebu**. Adam s Ctiborem chtěli zapadnout do nového prostředí a chtěli vyniknout v očích svých vrstevníků. Bedřich s Edou vlivem těžké rodinné situace toužili po přijetí a klidu. Davidova potřeba je poněkud specifická, protože není bezprostředně spojená se vztahovou rovinou, jedná se totiž primárně o touhu po nezávislosti.

5.2.2 V čem je problém? /skutečné téma/

Na jedné straně je oficiální důvod k umístění do DÚ tzv. předem charakterizovaný problém. Na druhé straně ovšem respondentův postoj nemusí být vždy v souladu s oficiálním postojem. Smyslem této kapitoly je pochopit respondentovu interpretaci, abychom zjistili, v čem vidí problém on sám.

Bruner (1996) ukazuje, že podstatným rysem narativní konstrukce je princip „jednání má své důvody“. Zákon kauzality (následek – příčina) není to hlavní, co určuje konkrétní jednání. Tím jsou naopak „důvody“, tzn. záměry a cíle jedince. Jednání je zdůvodňováno a ve vyprávěních se tyto důvody konstruují a sdělují. Zároveň toto zdůvodňování odkazuje k opakujícímu se vzorci lidských přání a tužeb, což McAdams (1988) nazývá životním „tématem“.

I v našem případě se v analýze jednotlivých příběhů, objevovala určitá životní témata, která jsem se pokusil vyjádřit v nadpisech jednotlivých oddílů.

5.2.2.1 Adam: Chtěl jsem někam patřit a něco znamenat

Na počátku Adamova vyprávění se stala klíčová událost, která vyvedla Adama z celkové rovnováhy. Odchodem na internát opustil bezpečí domova a přišel do prostředí, které bylo cizí a kde nic neznamenal. Potřeba někam patřit a něco znamenat byla základním sdělením, které během rozhovoru několikrát zřetelně zaznělo. Tato potřeba vznikla už někde v dětství a Adam vznik svojí potřeby vysvětluje generalizujícím výrokem: „já, prostě, to měl už odmalička, že když jsem byl středem pozornosti, tak jako v pohodě“. Být středem pozornosti, něco znamenat v očích druhých lidí, jsou základní předpoklady k tomu, aby se chlapec mohl cítit „v pohodě“.

Tato potřeba se stala ještě aktuálnější při vstupu na novou školu: „pro tu dobu bylo pro mne důležitý, abych se bavil prostě s třetákama... abych se na tý škole nějak zasadil, abych tam nebyl jako debil“. Adam v době, kdy přišel na internát a vzdálil se od své

rodiny, má najednou větší potřebu patřit mezi starší spolužáky, kteří se pro něho stávají vrstevnickou skupinou. „Kamarádit se s třetákama za jakoukoliv cenu“ je základním krédem pro toto období.

Kamarádit se s třetáky dávalo Adamovi příslib určitého statutu: „džejk, tj. frajer, borec“. Marihuana, spojená se začátkem tohoto období, se později stala i základním prostředkem k seznamování vůbec: „Když jsem se tam s někým seznamoval, tak jsem si s ním dal toho špeka, prostě.“ Adam se během rozhovoru snažil několikrát vysvětlit, že usiloval, aby všichni kolem něho byli „zhulení“, protože mu to dávalo pocit, že je mezi svými: „A už jsem byl zase v klidu, už jsem byl zase mezi svýma“. Nevěděl, jakým způsobem by se mohl seznámit, jakým způsobem se začít bavit, a tak mu nezbývalo nic, než si kamarády „kupovat“: „Vtíral jsem se jim....„Pojd' na jointa, pojd' na jointa!“ ... svým způsobem jsem si je kupoval.“

V tomto kontextu se mi jako velmi zajímavé jeví Adamovo vysvětlení nesnesitelnosti normálního stavu, kdy nebyl „zhulený“: „Když ten člověk kouří a najednou se ocitne v normálu... já když jsem nebyl zhulenej a byl jsem normální, tak ten člověk prostě řekne – ty vole, běž do prdele, s tebou se nedá kecat!“ Být normální se zde tedy stává vlastně břemenem a přináší izolaci. Naopak stav pod vlivem drogy dodával Adamovi pocit intimity a blízkosti s ostatními vrstevníky. A právě v důsledku toho se pomalu rozjel jakýsi kolotoč závislosti, který uvedl Adama do pasti. Potřeboval peníze, takže se rozhodl pro drobné krádeže doma, následovalo rozprodání věcí z Adamova pokoje, tvrdší droga, větší krádež a následný výslech na polici, o kterém se dozvěděli rodiče. Toho se Adam zalekl a utekl z domu. Vrací se unaven a zhroucený a to je okamžik, kdy se rozhodlo o jeho umístění do DÚ.

5.2.2.2 **Bedřich: Nevěděl jsem, co dělat, tak jsem šáhl po agresivitě**

Co je vlastní potíží v Bedřichově příběhu? Respondent byl umístěn v DÚ především pro záškoláctví, požívání alkoholu a agresivní výpady vůči svým rodičům. Bedřich sám o záškoláctví de facto nemluví a o alkoholu jen okrajově, ale za svůj problém, vůči kterému se vymezuje po celý rozhovor, považuje především agresivitu - viz následující ukázka z rozhovoru:

T: „Kdyby si měl teď říct, co bylo to hlavní, proč ses vlastně dostal sem nebo v čem vidíš ty ten důvod, kvůli kterému ses tady ocitnul?“

R: „Že díky tomu, že jsem několikrát šlápnul vedle, že jsem mámu několikrát udeřil, a že má ze mně určitě strach. Ještě se k tomu přidalo to, že máma mě hned obviňovala, aniž by si mě vyslechla a to je myslím ten důvod“.

Poznání, že několikrát šlápnul vedle, několikrát udeřil mámu, bylo jednou stranou mince, a neustálé matčino obviňování bylo druhou stranou téže mince. Bedřich během rozhovoru několikrát vyslovil hypotézu, že spouštěcím mechanismem jeho agrese byly neustálé výtky jeho matky. Tyto výtky byly navíc často završeny generalizujícím výrokem: „Jsi stejný jako tvůj táta!“, což bylo: „klíčové startovací slovo, které mě dokázalo vytočit do nepřítelů“.

V tomto kontextu byla zajímavá Bedřichova odpověď na otázku, co pro něho zmíněný výrok znamenal. Odpověděl, že je to „ponižující“, když matka hází všechnu špínu pouze na otce: „A dá se říct, že mě to jakoby špiní. Já vím, že jsem třeba rozlišnej než táta, a že jsem určitým způsobem podobnej, ale taky je pravda, že to jak se choval táta, tak to byla jeho chyba, ale i mámy...protože ho k tomu něco povzbudilo, vypudilo...“. Bedřich si byl vědom, že měl s otcem mnoho společného, ale že se od otce také odlišoval. Lze proto mluvit o pocitu nespravedlnosti a přehnaného zjednodušení, protože otec za všechno nemohl, něco ho muselo k takovému chování vyprovokovat. Bedřich se identifikoval se svým otcem a ve chvíli, kdy mu matka vyčítala, že je stejný jako táta, cítil stejnou nespravedlivost, ponížení a „zašpiněnost“. Tento okamžik byl většinou zlomový a byl naplněný vztekem a bezmocí. Objevuje se zde stejný mechanismus, jako když „plaval“ mezi jednotlivými rodiči v době, kdy spolu ještě bydleli a neustále se hádali.

„Nevěděl jsem, jak zvládat určitý situace, které byli mezi mámou a tátou... nevěděl jsem jak dál... já jsem už prostě nevěděl, jak se mám zachovat.“ Takové vysvětlení bylo nejčastěji slyšet jako Bedřichova obhajoba agrese. Už dříve jsem zmínil koalici, která se v rodině utvořila již v raném stádiu Bedřichova života: „Sestra se přidala na stranu mámy a obě kritizovaly tátu“. Do toho všeho přišel Bedřich, který si dávnou zkušenost nepamatoval a neměl důvod pohrdat svým otcem. Respondent několikrát zdůraznil, že „chtěl ulepsit vztahy v rodině“. Nechtěl se stát členem koalice a navíc záviděl sestře její vztah s mámou: „Nevěděl jsem, kde nacházet spojence, takže jsem se začal stýkat s tátou a sestra s mámou mi to dávaly nepřímo, ale takovýma indiciema znát, že mě prostě kvůli tomu nemaj rády.“

Bedřich tuto bezvýchodnou situaci řešil určitou hrou, kterou nazývá „instinkt obrany“:

„Takže když jsem byl s mámou, tak jsem pomlouval tátou, a když jsem byl s tátou, tak jsem pomlouval mámou. A takhle jsem to vedl až donedávna. Pak přišlo rozuzlení, když jsem byl naposledy na psychiatrii, tak táta se zachoval: promluvil s mámou, že chce, aby se tohle vyřešilo, abych dál neplaval. A v té době se začalo odkrývat různé věci – že jsem hrál na obě dvě strany.“

„*Instinkt obrany*“ je hrou, kdy se Bedřich snažil zalíbit oběma rodičům, takže pomlouval otce ve chvíli, kdy byl s matkou a naopak. Respondent to někdy charakterizoval metaforou, že mezi svými rodiči plaval. K tomuto poznatku, jak to vlastně měl, došel až nedávno, když byl na psychiatrii, kde se mu naskytlo vysvětlení, proč měl tolik osobních problémů a proč nezvládá svůj vztek. Toto vysvětlení nebylo důležité jen pro Bedřicha, ale i pro jeho otce, který se následně snažil, aby tomu už tak nebylo. Respondent v tomto ohledu posléze zaujal určitý morální postoj ve prospěch svého otce, který se na rozdíl od matky snažil celou situaci pochopit a řešit.

„*Instinkt obrany*“ byl hlavní strategií, jak se vyrovnat s tím, co respondent ohrožovalo. Nejednalo se ovšem o jedinou strategii, kterou Bedřich používal. Už dříve jsem mluvil o agresivitě jako vyhrocené formě řešení vlastní bezmoci. A v následující ukázce respondent sděluje ještě některé metody: snažil se zdržovat doma jen tu nejnutnější dobu a pil alkohol. Alkohol přitom obvykle předcházel každému fyzickému napadení.

„A ty hádky byly dlouhodobý, my jsme se hádaly skoro každý týden. Já už prostě nevěděl, jak to zvládat. Začal jsem vlastně chodit po těch diskotékách. Tam nešlo bejt celej den, protože když jsme skončili třeba v pět nebo šest ráno, kluci říkali: „honem domů! Zítř se uvidíme.“ Tak jsem se šel vyspat domů. Třeba jsem otevřel dveře a v nich máma, která vyčítala, kde se toulám. No a já kvůli tomu, že jsem byl připitej; díky tomu nátlaku; díky tomu, že jsem nevěděl, jak se k tomu mám postavit, jsem šáhnul k agresivitě, která zrovna není dobrá věc, jak řešit problémy.“

Z ukázky je opět patrná respondentova bezmoc, která vyústila v chození na diskotéky, kde to bohužel „nešlo bejt celej den“. Zatímco ostatní se těšili domů, Bedřich přišel domů v šest ráno a slyšel matčinu výtku, kde se toulá. Agresivitu tedy ovlivnilo několik faktorů: Byl pod vlivem alkoholu (1), setkal se s výtkou a spouštěčem „*jsi stejný jako táta*“ (2) a zažíval bezmoc a nespravedlnost.

5.2.2.3 **Ctibor: Prostě jsem dělal machra**

Oficiální důvod svého umístění Ctibor vidí v krádeži otcova auta a matčiny platební karty: „No, tím důvodem je právě to auto a ta karta, protože kdybych je nevzal, tak bych

sem nejel.“ To, co bylo před krádežemi, bagatelizuje: „Párkrát jsem vzal asi padesátku, stokorunu... a jednou jsem vzal myslím asi 20 eur doma; to byly jen takový menší krádeže.“ Podobně se nemá potřebu vymezovat vůči svému záškoláctví a problémům ve škole, jež opět považuje jen za drobné prohřešky.

V životě respondenta se ale neustále opakuje jeden se základních vzorců chování, který se Ctibor snaží vyjádřit slovy: „chtěl jsem nějak zapůsobit“, „dělal jsem takovýho machýrka“, „já jsem se vždycky nějak přetvařoval“. Následující ukázka z rozhovoru je toho odkazem:

„No ale jako zažíval jsem to v pohodě. No ale měl jsem tam právě kamarády, kteří hodně chodili do hospody na pokoji, takže s těma jsme se pozdravili – čau jsme si řekli; takže jako tendence, co podle mě je, že já jsem se, když jsem ten nejlepší, chtěl jsem nějak zapůsobit, takže jsem začal chodit do hospody každé den. A přitom jsem nebyl v hospodě ještě. Takže jsem dělal takovýho machýrka – půjdem do hospody, ne? Jasně, ne? Tak já jsem byl v hospodě. Tak já si dám jedno malý. Jak, neříkal jsi, že chlastáš, jedno velký ne? Potom prostě – seš novejš, ne tak tě zvu na panáka. Do mě nalili prvního panáka. Potom mi to zachutnalo, tak jsem si už kupoval sám. No měl jsem strach, že se mi ..... to potom zachutnalo, a dělал jsem Á...to je ono. Tak jsem prostě dělал takovýho prostě machra. To znám, odmalička. Já myslím, že potom jsem začal kouřit, že to prostě chci. Dali mi cigaretu, já jsem ji měl vždycky v puse, ten kouř, a mně to vůbec nešlo. Já jsem jako že to jde, jsem si koupil rovnou cigarety poprvý v životě. A tak jsem nějak s tímhletem začal.“

V ukázce Ctibor vysvětluje, co se vlastně odehrávalo při vstupu na střední školu. Dle jeho slov se zdá, že pro něho nová situace (na vědomé úrovni) nebyla stresovou zátěží, se kterou by si nevěděl rady, naopak... „všechno bylo v pohodě“. Respondent dokonce uvádí svůj sebeobraz „jsem ten nejlepší“. Jak tento sebeobraz vzniknul, to nevíme. Mohu si jen domýšlet, že respondentův přestup z reálného gymnázia mu přidělil statut, který se v prostředí vrstevníků z učiliště vymykal z průměru. Na druhou stranu i tento vlastní konstrukt nebo jen introjekt „musím být ten nejlepší“, se stal pro Ctibora stimulem, neboť mu chtěl dostat.

A zde začalo to, co Ctibor nazývá „přetvářkou machýrka“. Pozval kamarády do hospody, ačkoliv sám do hospody před tím nikdy nechodil. Začal pít pivo, ačkoliv ho nikdy předtím nepil. Začal pít tvrdý alkohol a situaci ještě dotvrdil slovy „Á, to je ono!“, ačkoliv neměl s pitím tvrdého alkoholu žádnou zkušenost. Začal kouřit, přestože mu kouření vůbec nešlo, a prezentoval se jako ten, kdo cigarety kouří už odmalička.

Respondent vidí jako svůj problém lhaní, které ho dovedlo k jeho slabostem: „Kdybych prostě mluvil pravdu, tak jsem třeba ani nemusel začít kouřit; že kdybych řekl, že nekouřím, tam mě nebudou nutit, ale já...jsem chtěl zapadnout, tak jsem se naučil právě kouřit, no.“ Kouření je pro něho zároveň určitým morálním problémem: „Podle mě je blbý, že kouřím, že jako skaut bych neměl kouřit“. Během rozhovoru se Ctibor občas vymezuje v modalitě „měl bych/neměl bych“, kde proti sobě stojí Ctiborova současnost a skautská minulost nebo nároky jeho matky, jak uvidíme později.

Ctibor v rozhovoru konstruuje důvod svého lhaní tak, že je někdy těžké sdělit pravdu. Rozlišuje přitom dvojí možnost sdělení skutečnosti. První je podání pravdivé skutečnosti jednotlivci a druhé je podání pravdivé skutečnosti partě či skupině přátel. V prvním případě respondent problém nemá, ale v druhém ano – viz následující ukázka:

T: Je to těžký říct pravdu o sobě?...

R: Tak, jako říct to jako pravdu, když se mě někdo bude ptát na to, tak to není těžký říct. Ale prostě když jsem třeba ono je to těžký říct tý partě. Když se třeba zeptají, co jsi dělal, tak se potom chci nějak uplatnit. Ale když je to jinde, tak je to úplně v pohodě.

T: Kdyby jsi řekl tu pravdu v tý partě, tak co by se stalo?

R: Tak kdyby to byla nějaká parta – nějaký frajeři a takoví, a já bych prostě třeba nekouřil, nevzal pivo do pusy, tak by si řekli, to je nějaká máčka, s tím se nebudem zabíjet. Tak prostě ode mě taky záleželo na tom, jak se tam jako uplatním, jak začnu. Jestli na trávě, prostě jestli ty příběhy... třeba jsem říkal, že jsem kradl v samoobsluze a jsem si vymýšlel jako takový... že to bylo v pohodě, že mě nikdo nenačapal. No a že jsem tam sebral nějaký čokolády a že jsem byl dobrej. A že tam jsem se potom uplatnil, že mě brali jako fakt dobrýho.

Z výše uvedeného rozhovoru je patrné, jak je pro respondenta důležité zapadnout či „uplatnit se“ v kolektivu svých vrstevníků. Riskovat odmítnutí a vyřčení soudu „je to máčka, s ním se nebudeme zabíjet“, znamená riskovat izolovanost, která je pro respondenta příliš ohrožující. Je to jakoby riskovat, že ztratím sám sebe, protože mezi „já“ a „skupinou“ existuje určitá symbióza „my“, kde jedno bez druhého nemůže existovat. Ctibor je pro to ochoten udělat vše, a tak se raději přetvařuje a před svými vrstevníky se snaží zaujmout prezentováním sama sebe jako toho, který „je fakt dobrej“.

„Bejt fakt dobrej“ znamená v každé skupině něco jiného. Ve vrstevnické skupině tvořené studenty gymnázia bude mít tato charakteristika jinou podobu než u studentů učiliště či střední školy pedagogické a jinou u skupiny skautů. Tuto snadnou ovlivnitelnost skupinou vidí Ctibor jako svůj stěžejní problém, vůči kterému se vymezuje po většinu

rozhovoru. Síla kolektivu ho ovlivnit, jej ve vlastních očích činí bezmocným, čemuž ještě budu věnovat pozornost v další kapitole.

5.2.2.4 David: Automat, to je ten největší problém člověka

Oficiálně byl respondent umístěn do DÚ z důvodu zneužívání drog, prostituce, útěku z domova a profesního selhání ve škole. Co však bylo pro respondenta opravdovou potíží? Nejdříve však bude potřeba zjistit, jak se on sám staví k oficiálnímu zdůvodnění pro své umístění v DÚ.

(1) Útěky z domova

„Já jsem tady, protože jsem nebyl doma – dlouho. A máma měla o mě strach a já jsem jí, myslím, ani nezavola. Já jsem chtěl odejít z domova a odešel jsem - úplně se vším... spíš bez ničeho... Jsem si s mámou nerozuměl. Řekl jsem jí, že to chci jinak – ona taky. K žádnému kompromisu vůbec nedošlo, protože jsme se nemohli na ničem dohodnout, tak jsem raději odešel. Posledně, když jsem odcházel z domova, tak jediný, co jsem měl, byla teplákovka, co jsem měl na sobě a klíče – ty jsem ještě zahodil někde a jel jsem si to sám na sebe. A postupem času jsem se vypracoval...“

Z ukázky je patrné, že jako hlavní důvod, proč se ocitl v DÚ, uvádí dlouhodobou absenci z domova, kdy ani matce nedal vědět, kde je a co dělá: *„Prostě máma měla strach, tak to celé zorganizovala.“* Jakoby za všechno mohla matka, s kterou si respondent nerozuměl. A protože nebyl možný kompromis, respondent se rozhodl z domova odejít. Ovšem ve vyjádření, že odešel bez ničeho, ale postupem času se vypracoval, je skryt odlišný význam. Rozhodně to není pocit viny, ale spíše hrdost na to, že se dokázal bez ničeho postavit na vlastní nohy: *„Já jsem se vlastně osamostatnil, já jsem si platil nájem – všechno. Tak jak to dělali rodiče sami, tak já jsem to taky dělal sám“.* Pro respondenta nebyl útěk z domova jeho problémem. Naopak to byl projev určité samostatnosti a nezávislosti na rodičích, která je pro něho znakem dospělosti, na kterou může být hrdý.

(2) Drogy

T: *„Tak jestli tomu rozumím, tak ten problém spíš viděla nebo měla máma a ne ty?“*

R: *No!*

T: *„To teda znamená, že ty vlastně žádnéj problém nemáš? ...“*

R: *„Tak jó, problém jsou ty drogy, i když pro mě ne. Mě to problém nedělá. Já ty drogy nevnímám jako drogy.“*

T: *„Aha a je možné mi přiblížit, jak to vnímáš?“*

R: „Třeba v mém případě jsem to vnímal, nevím. Pro mě to bylo takové určité plus. Třeba jako... pro mě to byla jako taková pracovní náplň, tak trochu. S každým... každýho jsem odhad, ne, třeba na první pohled. S každým jsem dovedl komunikovat. Já třeba umím dobře anglicky, já se domluvim s každým. Já rozumím naprosto všemu, co ten druhý řekne. Tak já jsem se domluvil s každým cizincem.“

Na moji manipulativní otázku, zda tedy nemá žádný problém, respondent odpovídá nejdřív kladně, že tedy ano. Ale v zápětí podává velmi zajímavé vysvětlení, že pro něho drogy vlastně ani problémem nejsou. Naopak mu přinášejí určitou výhodu, prohlubují jeho prožitek ze zábavy: „Ty drogy jsou na posledním místě. To je jenom pomůcka k tomu, abych si prohloubil tu zábavu.“ Bez extáze nebo pervitinu by si respondent nedovedl užít diskotéku nebo afterparty. Drogy mu přinášely jinou smyslovou zkušenost, ale rovněž energii na to, aby vydržel tančit až do rána. Drogy pomáhaly respondentovi i v jeho „práci“, protože usnadňovaly komunikaci se zákazníky i odhad klientů. Z rozhovoru je tedy patrné, že ani drogy pro respondenta nebyly jeho hlavním problémem.

(3) Prostituce

T: „A jaké to je?“

R: „Tak poprvé to bylo, co já vám budu říkat? Bylo to něco nového. Když je to poprvé, je to něco nového. Tenkrát to bylo s tím Američanem a to ještě nebylo za prachy... Prostě pak už je to jen otázka toho, jestli na základě těch pocitů, co jste u toho cítil poprvý, jste ochotnej se tomu věnovat dál a udělat to po druhý. Pro mě to žádný problém nebyl. Na to si člověk strašně rychle zvykne. Každý do klubu, každý den do jinýho klubu, každý večer párty – všechno – spoustu drog, spoustu holek, spoustu všeho.“

T: „Je to tedy tak? Že člověk si během krátké doby vydělá tolik peněz, takže pak vnímá spíše to, co mu to nabízí?“

R: „Nó, přesně tak! To člověk pak nevnímá, co vlastně dělá. A postupem času, co jsem chodil do toho klubu, jsem si vytvářel svůj okruh lidí... to už nebylo tak, že jsem... že za mnou někdo přišel. To jsem měl už vytvořenej svůj okruh lidí jenom těch solidních a toho dobrýho profitu. A to... já jsem byl třeba čtrnáct dní ubytovanej v Hiltonu – v hotelu a teďka všechno jsem měl... já jsem nemusel ze svýho nic.

Tak já jsem ráno vstal a on mě vzal na snídani. Pak si šel vybrat peníze na celej den, já jsem si zašel na solárko a bowling s kamarádama, pak jsme to něčím zapili. On mě pak vzal na večeři a šli jsme spát. A tak to šlo každéj den a na tohle si člověk zvykne hodně rychle... jó, to byl pohádkový život.“

Pro Davida prostituce nebyla problémem, spíše naopak byla pro něho vstupenkou do „pohádkového světa“, kde si mohl užívat života a všech vymožeností, o kterých by si jinak mohl nechat pouze zdát. Na první pohled by se mohlo zdát, že jde o konflikt v sexuální orientaci, protože respondent se nepovažuje za homosexuála, ale to David hned vyvrací. Respondent tento paradox svého chování vysvětluje tak, že si „člověk velmi rychle zvykne“ a pak vlastně už ani nevnímá, co dělá, protože se spíš soustředí na to, co mu jeho činnost poskytne.

Respondent během rozhovoru několikrát o své práci mluvil jako o svojí „branži“, kterou blíže specifikuje: „všechno se to točí kolem sexu“, což dokládá tím, že hrál v porno filmech. Je to něco, v čem si připadá kompetentní a čím se rád prezentuje. Sex jako atribut dospělosti je pro respondenta chloubou a důkazem, že už není dítě. Postupem času si respondent vypracoval svoji klientelu, která pro něj byla jistotou v dobách, kdy zrovna nebylo „mnoho práce“. Sám sebe David nikdy neoznačil za prostituta, spíše používal termín „host“, vydržovaný od osamělých mužů, kteří měli rádi společnost mladých chlapců.

David velmi často obhajoval svoje „hostitele“. A právě od jednoho z nich posléze získal byt, kam se mohl odstěhovat, aniž by doma něco ohlásil. Respondent zdůrazňoval fakt, že to hlavní nebyl sex, ale role „společníka“ osamělým mužům. Pro takovou roli musí být podle Davida člověk na úrovni, a proto je vlastně jeho zaměstnání zdrojem pýchy: „V tý mý branži se buď chytíte, nebo ne. Pro to, abyste měl úspěch, tak musíte být nejlepší. Když se Vám to podaří, tak máte úspěch, máte všechno – máte určitý respekt mez lidma, máte všechno.“

Davidovo pojetí je tedy následující: Vydělává si peníze a na tom přece není nic špatného - naopak je to přece známka dospělosti. Už nepotřeboval rodiče, už nebyl na nikom závislý, měl svůj byt, svoje „zaměstnání“ a užíval si života. Navíc, proč by měl chodit do školy, když za měsíc normální práce člověk vydělá tolik, co on dokáže získat za jeden víkend. Jít do školy by bylo opět krokem zpět, krokem k opětovné závislosti na dospělých a krokem k znovunabytí statutu dítěte: „Člověk nedokáže si představit, že by šel dělat někam do normální práce. Když já vím, že ty peníze, co vydělám v práci za ten normální měsíční plat, tak to tam udělám třeba za tři čtyři dny.“

(4) Opravdový problém – výherní automaty:

V rozhovoru se respondent několikrát vrátil k druhé, stinné stránce svého života a svého „zaměstnání“, která ho do určité míry fascinovala. Respondent ji popisuje jako pocit, že něco je nesprávně: „Něco bylo špatně“... „Poslední dny, než mě chytli, tak to jsem furt

přemýšlel nad tím... lidi říkali, že jsem se zbláznil. Každýho jsem se ptal, jestli by šel vrátit čas, jestli by šel znovu do Pinocchia nebo ne. Já jsem pak toho začal i litovat“. Co tedy bylo tím hlavním, v čem respondent vidí svůj problém? Proč najednou pochyboval o svém „zaměstnání“?

„Každý, kdo přišel do Pinochicha, tak tam poznal pervitin, každé do něho zahučel nehorázným způsobem. Kluci fetujou a ono je to tam... ne že byste tam přišel a viděl, jak jsou všichni ufetovaní. To oni třeba nejsou, ale dva tři dny to tam nikdo nevydrží. A automat, to je ten největší problém člověka. Za večer na automatu – kluci tam třeba nechali patnáct tisíc, jo. Třeba tři dny za sebou na automatech. To jsem tam prostě viděl.

U každého je tam ten problém ty peníze našetřit, protože to Pinochicho je určitě cyklus, určitě koloběh. Tam kluci vydělají peníze a ty automaty... tohle... to tam prostě naházíte. Tím, že tam berou ty drogy a jsou na pervitinu, tak... no to se ještě nestalo, abyste vyhrál na automatu. To i když vyhraje, tak to tam stejně nechá. Ono je to tam chytře vymyšlený.

To kluci udělají peníze, a pak to nacpou zase nazpátek do podniku. A zase se to takhle točí. Tam je ještě hotel, já jsem tam občas přespával na tom hotelu. A jakmile dete spát na hotel a máte u sebe třeba tři až čtyři tisíce, tak stejně, půjdete vedle do toho baru a tamhle a automaty, koupíte si tam perník. A jede to, ten cyklus a znova. Já jsem se z toho cyklu nemohl vůbec vymotat.

Respondent zde mluví o určitém cyklu, ze kterého je velmi těžké vystoupit. Bar je najednou vnímán jako past, která jednou naláká „na snadno vydělané peníze“, které zaručují „pohádkový život“. Ale na druhou stranu získané peníze není možné ušetřit, naopak je člověk opět vloží do podniku v podobě nakoupených drog a výherních automatů.

Respondent v ukázce mluví nejdříve o určitých lidech, kteří do klubu přišli, přičemž používá třetí osobu „oni – kluci“. Oni „zahučeli“ do pervitinu, oni fetují, oni nechali v automatech třeba až patnáct tisíc korun, oni vydělané peníze vložili nazpět do podniku. Ale v závěru citace poprvé používá výraz „já“... „já jsem se z toho cyklu nemohl vůbec vymotat“, čímž odkryl podstatu svého vlastního problému, byť o něm raději hovoří v neosobní rovině.

Automat je ten největší problém nejen pro abstraktně pojímaného „člověka“, ale i pro Davida. V době, kdy vydělával peníze, si David hodně užíval, ale k tomu aby mohl „přežít“, by potřeboval našetřit a to on neuměl, protože byl zcela pohlacen kolotočem, který nešlo zastavit: „Když jsem tak vždycky přemýšlel, když jsem byl zrovna úplně ve sračkách a to... to, jsem to proklínal a říkal, že chci odsad, že to nechci, že chci vidět Pinochio v plamenech a všechny ať mi táhnou z očí, že to nechci. No a potom se mi třeba začalo zase

dařit a začalo se mi to líbit“. V tomto kontextu tedy vidí respondent svůj problém, který ohrožuje i jeho budoucnost. Dosud se pohyboval v polaritě „pohádkový život“ – „život ve sračkách“. A pokud nechce žít z extrému do extrému, musí se naučit šetřit.

„To máte... to je udělaný... to třeba dva tři dny neuděláte peníze a to už jsou nervy, ne. No, a pak máte dny, kdy prostě třeba o vikendu uděláte, já nevím – sobota, neděle – a každý večer máte za desítku. To je úplně něco nepředstavitelného. A druhý den jdete, koupíte si telefon, nový oblečení a to... a to jsou ty lákadla toho. Toho se člověk musí držet a hlavně... a hlavně člověk musí jako šetřit někam. Já to neměl kam šetřit. Kdybych šetřil, tak nejsem tady ani, to bych byl už dávno pryč. To by mě nikdo nenašel.“

5.2.2.5 Eda: Chtěl jsem jakoby od toho utýct

Na otázku: „Jak se to stane, že se člověk ocitne v takovém zařízení, jako je „past'ák“?“ má respondent jasnou odpověď. Je to především kvůli problémům: „záškoláctví, drogy, krádeže, útěky z domova, nerespektování autorit“. To všechno jsou věci, které se respondenta osobně týkají i přes jeho důrazné sdělení, že takto „to je skoro u každého“. On tedy není nějakou výjimkou, a ani jeho problémy výjimečné nejsou.

Jak se však k vlastní potíži staví sám respondent a jaké ji dává významy? Z kapitoly „Kde a jak to vlastně začalo?“ bylo patrné, že za svou hlavní potíž považuje respondent příchod otce, protože právě poté jeho záškoláctví a užívání marihuany nabralo rychlý spád. Zároveň však záškoláctví a užívání marihuany nebylo pro respondenta novým fenoménem. Co se tady vlastně odehrálo, a jak se vlastně respondent staví k svému problematickému chování, pro které se ocitl v DÚ?

(1) (Zne)užívání marihuany

Užívání marihuany mělo svůj počátek: „To přišlo chvílku před tím, než jsem začal chodit za školu.“ V tomto kontextu byl respondentův bratranec hlavní „spojkou pro všechno.“ Jak se však respondent vymezuje vůči svému problému v kontextu svojí osobní historie?

„To bylo, já jsem věděl, že bratranek hulí, nějak mě to nezajímalo. Já jsem s ním chodil docela často ven. Byli jsme stejně věkově, o pár měsíců starší. Taky jezdil na desce, tak jsem s ním několikrát prostě chodil ven. On tam začal něco balit. Já říkal: „Co to máš?“ on: „Trávu.“ Tak jsme o tom kecali a on se mě zeptal, jestli nechci taky. Tak jsem řekl, že to zkusím. Nezabije mě to!“

kontextem. Svým způsobem tedy obhájí pluralismus, relativismus a subjektivitu výzkumu, který je podle Čermáka (2002, s.22) stále „na cestě“ („on the road“). Pro zmíněného autora toto „na cestě“ znamená jakési setrvání v otevřenosti a neusazenosti v sebejisté představě o nalezení universální pravdy. „Pravda“ narativního výzkumu, stejně tak jako každého jiného výzkumu, je „lokální pravdou“ textu konstruovaného v určitém specifickém kontextu (Chrz, 2004, s. 4).“

Čermák (2002, s. 11) dále mluví o tom, že cílem narativního výzkumu je konstrukce „dobrého příběhu“, což samo o sobě „nemusí být v rozporu s cílem hledat pravdu“. Dobrým příběhem se myslí takový příběh, který dává smysl, který spojuje minulost, přítomnost a budoucnost v jeden smysluplný celek a je tedy úzce spojený s „narrativní identitou“. Stejně, jako je subjektivní lidské já či identita, je subjektivní i životní příběh. Dobrý příběh pak přesvědčuje své čtenáře především „svojí koherencí, směřováním, celkovou podobou a tvarem, kontextem, dynamikou, časovým a prostorovým rozvržením, dialogičností či dramatičností.“ (Chrz, 2004, s. 5)

3.4 Narativní analýza jako rekonstrukce konstrukce:

Převyprávění příběhu je vlastně hlavním úkolem výzkumníkovy práce. Už dříve jsme naznačili, že život sám nám poskytuje určité implicitní významy, které se ve verbalizovaném příběhu stávají explicitními (Čermák, 2002). Úkolem výzkumníka je postřehnout toto „dávání významů“, což znamená zaměřit se na konkrétní způsoby narativní strukturace, které jedinec skrze své vyprávění konstruuje. V tomto kontextu je možno chápat narativní výzkum jako „interpretaci interpretace, jako rekonstrukci rekonstrukce či jako převyprávění vyprávění“ (Chrz, 2004, s. 4).

Ještě jinak řečeno je úkolem výzkumníka dekodování struktur vyprávění, které jsou rozvrhovány v určitém čase, prostoru a v konkrétních vztazích. Výzkumník si během rekonstrukce jednotlivých příběhů všimá jednotlivých narativních kategorií (všech zápletek, figur, klíčových událostí, rovin aktérství a vyprávění, přání, hodnot, očekávání, ospravedlnování, vysvětlování, rozvrhování pozic, apod.⁵). A do tohoto zdánlivého chaosu se snaží vnést určitý řád tak, jak mu ho nabízejí samotní respondenti. (Chrz, 2004) Znovu je však třeba podtrhnout, že žádný výzkumník není zcela nezájatý pozorovatel, protože se na převyprávění podílí i on sám.

⁵ V rámci zachování vnitřní koherence práce se budeme jednotlivými narativními kategoriemi zabývat až v analytické části, a to vždy v úvodu konkrétní kapitoly, která některé z těchto kategorií analyzuje.

„Zkusit se musí všechno, však co, jeden joint mě přece nezabije!“ Takto by se dal vyjádřit základní respondentův názor, který v oné době zastával. Stačila k tomu pouze zkušenost o něco staršího bratrance, s nímž tehdy trávil volný čas. Tato nová zkušenost však pro respondenta měla velký význam – viz následující ukázka:

R. „Hulit trávu, to je takovej jinej pocit, jinej svět. Jinak se vlastně na ten svět díváte. Přejde vám to takový jiný.“

T: „Jiný?“

R: „Vysmátý! ... Prostě jinej pocit, jako když se někdo ožere, ale není mu z toho blbě.“

T: „Hm“

R. „Jste takovej vysmátější než obvykle, lepší náladu – prostě. Furt se směju, jste pro každou srandu. Řekne se vtip a smějete se mu deset minut. Nebolí po tom hlava, to je taky výhoda.“

„Hulení“ trávy zpřístupnilo respondentovi jiný svět, než jaký dosud znal - svět veselejší. Je to svět, ve kterém má člověk lepší náladu. Výše uvedená citace zní téměř jako reklama na marihuanu, protože respondent ji srovnává s alkoholem, po němž je člověku zle. Marihuana je oproti tomu pro respondenta kořením do života, které zlepšuje náladu. Není tedy ničím špatným, pokud ale zůstane v pozici tohoto koření, kterého se užívá s mírou. Ve chvíli, kdy se užívání marihuany stane hlavní náplní života, nastává problém – viz následující ukázka:

„Tam to začalo (příchodem táty), že jako – já jsem ty problémy neměl tak velký. Jednou za měsíc, dvakrát do měsíce jsem šel za školu. Babička nevěděla, že sem hulil a hlavně jsem hulil mnohem dýl. Ale pak přijel táta, začalo tohle a já prostě, abych na to nemyslel, chtěl jsem jakoby od toho utýct, jsem začal hulit ještě víc. Prostě jsem byl furt venku, nepřemejšlel jsem nad tím. Byl jsem zhulenej, byl jsem s klukama a přemýšleli jsme úplně nad jinýma věcma - prostě nad blbostma. A když jsem nebyl zhulenej, tak jsem ležel doma – večer – a to jsem byl naštvanej na tátu, protože nebyl den, kdyby se nepohádali s babičkou... tak jsem byl kvůli tomu naštvanej a furt jsem nad tím přemejšlel a pak jsem přestal nějak chodit do školy, víc jsem hulil a prostě úplně jsem se změnil.“

Edovy problémy před příchodem otce na scénu vlastně ani problémy nebyly, protože byly pod kontrolou. Ve chvíli, kdy se však otec objevil, nastal zlom. Eda to popisuje životem ve dvou světech: V jednom světě bylo neustálé napjetí, ale ve druhém si mohl na chvíli odpočinout od neustálého přemýšlení, které v něm vyvolávalo bezmoc a vztek.

Nebylo dne, kdy by se otec nehádal s babičkou a tomu musel být Eda přítomen. Proto použil strategii, kterou znal ze svého dosavadního života. Užívání marihuany se mu stalo prostředkem, jak přežít situaci, se kterou si nevěděl rady. Už nešlo o koření života, které vytváří dobrou náladu. Najednou se z marihuany stal jediný prostředek, jak si Eda mohl v atmosféře bezmoci odpočinout. A právě v tomto okamžiku se rozjelo respondentovo problémové chování v plném rozsahu. Eda tento moment považuje za klíčový ve svém životě, protože právě tady se „úplně změnil“.

„A já jsem začal blbnout, protože jsem byl furt naštvanej, a abych na to nemyslel, tak jsem začal hultit víc, tak jsem začal docela blbnout. Šel jsem za babičkou. Babička nebyla doma, tak z peněženky sem tam nějaká ta stovka a babička na to nepřišla. Tak v pohodě jako, nechodil jsem tolik do školy, chodil jsem za školu, neučil jsem se. Prostě doma jsem nebyl a když jsem přišel, tak jsem byl utahanej a šel jsem si lehnout. Už jsem se neučil, známky na prd, ve škole jsem vylít, když na mě vylítli, jsem mu to hnedka vrátil, protože jsem byl skoro furt naštvanej kvůli tomu, co se děje.“

Krádeže či selhání ve škole byly pro respondenta jen důsledkem otcova příchodu. Chtěl se proto vyhnout domovu – místu, které bylo zdrojem konfliktů. Chtěl se vyhnout svým myšlenkám, které v něm probouzely vztek na otce: „Stačilo málo a vybuchl jsem na kohokoliv... nebral jsem autoritu... kvůli tomu jsem měl problémy hlavně ve škole.“

(2) Záškoláctví

„Vždycky ráno jsme se sešli před školou, dali jsme si hezky cigárko, v pohodě, kecali jsme. A prostě jednoho z nich napadlo, že nepůjdeme do školy. Ten druhý řekl taky, že nepůjde. A já jsem tam byl a řekl jsem, že já taky nejdu. Tak jsme nešli a pak jsme už jednou za čas nešli, když třeba byly nějaké blbě hodiny nebo nějaké divnej učitel, tak jsem tam raději nešel. Takhle jsem se k tomu vlastně dostal, že jsem chodil za školu. Už to bylo takový, že mě to ve škole už nebavilo, radši jsem byl venku to dopoledne. Když bylo s kým jít, tak jsem do školy prostě nešel, a když šli všichni do školy, tak jsem šel taky. Protože být venku sám je voprud, není to žádná zábava.“

Podobně jako užívání marihuany mělo i záškoláctví svůj počátek a konec. V ukázce respondent odkrývá svůj přístup ke škole, která ho „prostě nebavila“. Počáteční záškoláctví mělo charakter občasného úniku za lepší zábavou, jinde Edou specifikovanou jako hraní her na „playstationu“, počítači nebo dovádění ve skateparku. Základním pravidlem bylo, že za školu se nechodí individuálně, ale vždy s někým a nejlepší doba na záškoláctví je, když by ho ve škole čekala nějaká „blbá hodina“ nebo „divnej učitel“.

V době, kdy se objevil otec, se však záškoláctví, stejně jako užívání marihuany, rozmohlo do extrému. Záškoláctví se stalo pro Edu pravidlem. Dokonce se už ani nenamáhal získat si omluvenku od lékařky, jak tomu bylo doposud. Do školy nechodil, neučil se, a když do školy přišel, dostal se obvykle do konfliktu z učitelem. Proto netrvalo dlouho a babička zařídila jeho umístění do Střediska výchovné péče.

Užívání marihuany a záškoláctví jsou navzájem propojené nádoby, které vykazují podobné rysy. Obojí nejdříve sloužilo jako koření života, které zpestřovalo běžný životní stereotyp. Obojí mělo zároveň funkci společenské zábavy, protože jít sám za školu nebo si sám zapálit jointa marihuany nebylo pro respondenta atraktivní. A v této formě nebylo záškoláctví a užívání marihuany bráno jako problém. Problém nastal až poté, co se objevil otec, a kdy se respondent „úplně změnil“. Tato změna spočívala v prohloubení dosavadního zvyku, z kterého se stala strategie nutná k přežití a ke zvládnání stresu.

Respondentova oscilace mezi tolerovaným chováním a extrémem, kdy už je třeba zasáhnout, se ukázalo jako problémové i ve chvíli, kdy se vrátil domů po zrušení ústavní výchovy. Při návratu domů se celá situace opakovala. Respondent opět začal s užíváním marihuany a záškoláctvím a následovaly i jiné poruchy chování. Vše nakonec vyvrcholilo krádeží matčiny platební karty, trestním oznámením a opětovným podáním žádosti o předběžné opatření do DÚ.

5.2.2.6 **Shrnutí**

Ukázalo se, že všichni respondenti jsou schopni udat oficiální důvod, proč se ocitli v DÚ. Nicméně interview ukázala, jak se respondenti vůči tomuto odůvodnění vymezují.

Už dříve jsem zmiňoval, že v životech respondentů se objevovala nenaplněná potřeba. Respondenti si vytvořili vlastní strategie, jak tuto potřebu alespoň částečně naplnit; do určité míry se jim to i dařilo. Právě v těchto strategiích je ale současně možno sledovat zárodky problémového chování, byť jde o problémy často společností tolerované. Bod zvratu je proto až ten okamžik, kdy naučené strategie přestaly fungovat.

Nejmarkantněji je tento vývoj vidět v životě *Edy* - už od třetí třídy chodil za školu, kouřil občas marihuanu a občas něco ukradl. To však pro něho nebylo vlastním problémem, naopak tyto strategie vedoucí k naplnění potřeby (v tomto případě – potřeba se cítit bezstarostně) chápal jako „koření života“. Problém tak začíná až ve chvíli, kdy se situace vyhrotil. V Edově příběhu byl tímto bodem příchod otce. Únikové strategie využil ve

vyhrocené formě a teprve v tomto okamžiku začal „*blbnout*“ i on sám a „*ještě víc chodil za školu a ještě víc hulil*“.

V životě *Bedřicha* byla touto strategií hra „*instinkt obrany*“. Používal sice i jiné strategie jako je např. užívání alkoholu a vyhýbání se domovu. Ve chvíli zvratu demonstrovaného rozvodem rodičů a obviněním matky, že je stejný jako táta, se bezmoc rozrostla do takových měřítek, že tyto strategie přestaly fungovat. Bezmocnost se pak demonstrovala v agresivním chování. Proto po napadení matky respondent poněkud paradoxně tvrdí, že „*chtěl ulepšit vztahy v rodině*“. Podobně lze *Bedřichovu* bezmoc vysledovat i v suicidiálním pokusu, kterou na žádost respondenta detailněji nerozebírám.

U respondentů, pro něž je bod zvratu spojen s přestupem na novou školu, se o naučených strategiích vedoucích k naplnění vnitřní potřeby příliš nedozvídáme. Určitá potřeba je však přesto zřetelně přítomna, a s ní je spojené problémové chování. V životě *Adama* a *Ctibora* šlo o potřebu někam patřit, něco znamenat, vymanit se z vlivu rodičů a být oceněn ve skupině vrstevníků. *Adam* k dosažení svého cíle použil hudební styl hiphop, ale přidal k němu kouření marihuany a joint se pro něj stal vstupenkou k získání kamarádů a statusu „*frajera*“.

Příběh *Davida* je poněkud specifický, protože jeho postoj k vlastnímu problému je zcela odlišný od oficiálního důvodu k jeho umístění do DÚ. Navíc se po celou dobu stavěl do role dospělého člověka, který je v DÚ nedopatřením, z rozmaru matky a sociálního kurátora, neboť se jim nelíbil jeho životní styl. I u *Davida* je však určitá nenaplněná touha, a tou je nezávislost a svoboda. K tomuto účelu mu sloužily drogy a prostituce. Prostituce je pro něho zaměstnáním, které mu umožňuje se osamostatnit a navíc mu dává pocit kompetentnosti. Díky ní se mohl postavit na vlastní nohy, získat byt a platit si ho, získat statut „*společníka*“. Dokonce „*má svoji branži*“, ve které je opravdu dobrý. Jediný problém, který ve svém životě vidí, je neschopnost ušetřit peníze.

Příběh *Davida* mě přivádí k tématu „*adolescentního moratoria*“, které do psychologie poprvé uvedl Erikson ve své knize „*Childhood and society*“ v roce 1950 (Erikson, 2002). Jedná se o psychosociální stadium mezi dětstvím a dospělostí, která se vykazuje potřebou po respektování vlastní dospělosti, ale zároveň se projevuje odmítnutím převzít odpovědnost za své chování. Proto se chování adolescenta projevuje experimentováním a zkoušením různých rolí. Na Eriksona navazuje i Říčan (1990), který za moratorium považuje i promiskuitní chování, neboť se zde jedinec brání intimitě, kterou poskytuje partnerský vztah. Téma dospělosti je tématem, které v tomto výzkumu velmi často vystupuje do popředí a já mu budu věnovat pozornost v poslední kapitole.

5.2.3 Kdo za to může? /aktérství a odpovědnost/

Obsahem této kapitoly je analýza zdroje viny. Kdo za všechno může, je to respondent nebo někdo jiný? Jakou míru zodpovědnosti respondent nese? To jsou otázky, na které budu hledat odpověď.

Narativní analýza pracuje se ztvárněním jednání na rovině „aktérství“. Jde o to, za koho se respondent pokládá - za „aktivního“ určovatele svého osudu, nebo za „pasivní“ loutku, která je zmítána neovlivnitelnými okolnostmi. Tento pohled se zčásti překrývá s Brunerovým pojmem „místo kontroly“ („locus of control“). V případě „vnitřního místa kontroly“ se člověk chápe jako ten, který za své jednání přijímá odpovědnost. V případě „vnějšího místa kontroly“ má člověk potřebu se své odpovědnosti zbavovat a svoje selhání i úspěch přisuzovat vnějším okolnostem či silám. (Chrz, 2002).

5.2.3.1 Adam: Já a taky trochu kámoši

Během svého vyprávění Adam často staví sám sebe do pozice aktéra událostí. Je to on, kdo si koupil prvního jointa, aby se zalíbil kamarádům. Je to on, kdo doma kradl peníze, hrál divadlo, kouřil marihuanu, chodil za školu, užíval pervitin, utíkal z domu, ukradl střechu zámku. A je to především on, kdo si může za to, že se ocitl v DÚ.

V tomto uvědomění si sama sebe jako aktéra událostí se však objevuje ještě jedna síla, která Adama občas přemohla. Adam ji nejčastěji popisoval slovy: „Křuplo mě v bedně... bouchlo mě v palici... byl to záchvat... ten mozek myslel úplně debilně, říkal zdrhni, tak jsem zdrhnul.“ Jakoby se občas vyskytla síla, kterou neměl plně pod kontrolou, a která ho vždy v nejméně vhodné chvíli přemohla. Adam si tedy sám zkonstruoval vysvětlení založené na špatném fungování mozku, jež ovlivňovalo jeho volní vlastnosti. Tím, že si vzal jointa, který mu zachutnal, vypustil z Pandořiny skříňky draka psychické závislosti.

Adamovo vyprávění a přisuzování viny obsahuje však ještě jednu rovinu, kterou je možno označit jako „kámoši“. Kamarádi jsou pro Adama velkým tématem, kterému budu věnovat pozornost ještě později. Na tomto místě jen chci poukázat na velmi zvláštní Adamovu sebeobhajobu:

„A tam začla asi ta chyba, vlastně, že s téma kámošema - já jsem chtěl být, prostě, před kámošema frajer, protože hulim - asi že patřím mezi ně. A právě tam to začalo, protože ty kámoše všechny ty můj kamarády. ...Tak ty tři, co vykrádali se mnou, co dělali ty „čórky“, tak těm bylo osmkrát. Jeden šel sedět na čtyry roky, jeden na pět a jeden na šest let, protože ten do toho měl nějakou distribuci

drogy, tak šel na šest let. To jsem docela koukal. Prostě, skoro všichni moji kámoši jsou teď ve vězení. Takže tam byla ta příčina, moje kámoši.“

Adam zde jakoby vedl rozhovor sám se sebou. Na jednu stranu si byl vědom toho, že on byl strůjcem svého problému, že chtěl být „frajera“ a dle toho se choval. Na druhou stranu se však těžko smířoval s realitou, že to byl pouze on, kdo za vše může. Bylo by přece nespravedlivé, kdyby všechna vina padla pouze na něho. Adam se tedy v průběhu ospravedlňujícího monologu vymezoval vůči svým kamarádům a monolog skončil osvobozujícím verdiktem, že příčinou jeho problémů byli kámoši. Tři z pěti jeho přátel jsou nyní ve vězení, což slouží jako argument, že vlastně skončil ještě relativně dobře. A právě v tom, že není tak zkažený, že se vlastně nechal svést na scestí staršími kamarády, nachází Adam úlevu a prostor pro naději, že se jeho situace ještě změní k lepšímu.

5.2.3.2 **Bedřich: Když já, tak i ona**

„Já vím, že si za to můžu sám, to přiznávám, že jsem ji napad, že jsem nenašel nějaký řešení, jak se vyhnout konfliktu. Nebo, že jsem nehledal v té době nějakou pomoc psychiatra nebo vychovatele ze školy, výchovného poradce. Ale mrzí mě, že mě vlastně nepřijala, že mě vlastně odsoudila, a že mě nechce. ...že když můžu k ní cítit takovou zášť, tak vím, že je to moje máma. Já vím, že jsem jí ublížil, ale musí si i ona přiznat, že i když jsem jí já ublížil, tak ona mně taky.“

V celém rozhovoru bychom asi nenašli výmluvnější vyjádření toho, v kom nebo v čem vidí respondent příčinu svého problému vrcholící v umístění do DÚ. Bedřich svoji vinu přiznává“, dokonce se pokusil konstruovat alternativní řešení situace, které by bylo správné (jako např. vyhledání pomoci tzv. odborníků). Toto přiznání, které Bedřich provedl, však bylo ve velké části rozhovoru zastíněno záští vůči matce. K tomuto tématu se vrátím v další kapitole, až budu analyzovat respondentův pohled na sebe v kontextu své rodiny.

Respondentovo přiznání viny je implicitně podmíněné matčíným přiznáním. Takové přiznání však zatím ještě neproběhlo, což znamená, že respondentovo přiznání zatím nenabývalo platnosti. Podobně jako Bedřich obhajoval svého otce a říkal, že by bylo velmi zjednodušující a nespravedlivé hodit na něj veškerou špínu - tím obhajuje i sám sebe, protože by to pro něj byla stejná křivda, jaká se udála na jeho otci. A to pro něj bylo nepřijatelné. Téma rodinných vztahů zůstávalo ústřední po většinu rozhovoru:

„Když jsem vlastně dokončil léčbu, nebo když jsem se zdál panu doktorovi v pořádku. On mi slíbil, že to není na nějakou hospitalizaci, ale že to je na ambulantní řešení problému, jako je rodinná terapie.“

Vyjádření „když jsem se zdál panu doktorovi v pořádku“ byl v rozhovoru obrat, jímž se respondent několikrát utvrzoval: „Když už jsem byl v pohodě, tak mě (doktor) propustil, ale pak... mi máma začala předhazovat...“ Pokaždé, když se vracel z pobytu na psychiatrii, byl respondent „v pořádku“. Ale pak se objevila matka z výčitkami a všechno bylo opět horší. Dokonce i doktor utvrdil při propouštění respondenta v tom, že už není na hospitalizaci, protože „on“ je v pořádku, ale že „rodina“ by potřebovala terapii, protože ta v pořádku rozhodně není. Rodina přitom byla reprezentována především Bedřichovou matkou a sestrou.

A konečně tu byla ještě jedna síla, která za všechno mohla a která Bedřicha někdy přemohla: bezmoc a hněv s ní spojený. Respondent si byl vědom této síly i jejího spouštěcího výroku „jsi stejný jako táta“. Tato síla dokázala Bedřicha uvést do neovladatelného afektu.

5.2.3.3 Ctibor: *Ti mě tak zkazili*

Ctibor se při vytváření odpovědi na výše položenou otázku příliš nepohyboval v modalitě „já“, ale spíše v modalitě „oni“ tzn. „ti druzí“. Byl to táta, který nahlásil rozbité auto policii, a byla to kurátorka, kdo rozhodl, že respondent půjde do DÚ... „*byla to prostě jejich volba*“. Respondent mluví o svém umístění jako o něčem, co vlastně nějak nezavinil, co si on nevybral, ale co rozhodli jeho rodiče s pomocí sociální kurátorky. On musel pouze podepsat papír o dobrovolném pobytu v DÚ, který stejně nebyl dobrovolný, protože rozhodnutí šlo „mimo něj“. Z tohoto důvodu vlastně odcizil mámě platební kartu a s kamarády utratil dvacet tisíc korun během dvou večerů, protože „*když už, tak už to musí být něco pořádného*“. Poté následovalo vydání předběžného opatření o ústavní výchově, které v tomto případě bylo opravdu nedobrovolné a zároveň nevyhnutelné.

Na otázku „*Kdo za to může, že jsi dnes v DÚ?*“ respondent poklidně odpovídá, že za to může... „*banda špatných lidí, kteří mě zkazili*“. On byl takový ten „*slušňák*“, co pil „*colu*“ a oni „*ti druzí*“ pili pivo a vodku a neustále do něho „*šili*“, až nakonec podlehl, a zakázané ovoce mu zachutnalo natolik, že je začal sám vyhledávat. Respondent zde naráží na jeden ze svých problémů, který jako jeden z mála označuje opravdu za vlastní.

R: „překecával víc lidí, ale já jedinej jsem se nechal. A prostě mě překecal. Protože já jsem ..., mě se nedá překecávat dlouho...“

T: „Takže se necháš tak lehko...“

R: „Manipulovat se se mnou dá hodně. Když to někdo umí, tak vím, že jsem taková osoba, že prostě když je nějaká lumpárna, tak do toho jdu. A to právě bych chtěl nějak odbourat, ale když mi to ani nejde. Že to je v tom člověku, co v něm je. Já myslím, že kdybych byl někde daleko od tady těch. Ale v každým městě je nějakaj, takže ve všech by se něco našlo. A potom to záleží na tom člověku, jakou má psychiku.“

Ctibor zde naráží na svoji slabost, které si je vědom, ale se kterou není schopen nic dělat. Jde o **schopnost nechat se strhnout pro každou „lumpárnu“** a tento fakt je zesílen tehdy, pokud je manipulativní tlak vykonáván skupinou lidí významnou pro respondenta. Ctibor si je zde vědom, že už mnohokrát v životě podlehl této negativní síle a že právě i ona stojí za tím, že je dnes umístěn v DÚ. Tato síla je však zakořeněna někde hluboko v člověku a není možno s ní něco dělat: „*prostě je to v člověku*“.

Jakási naděje je možná pouze změnou prostředí, ale v zápětí je tato naděje opět zmařena, neboť si je respondent vědom faktu, že „*v každém městě*“ je „*nějakej*“, který by ho svedl na scestí. Tato osobní zkušenost je pak důležitá i celkově při Ctiborových úvahách o další budoucnosti, protože ho naplňuje pesimismem a bezmocí.

5.2.3.4 **David: Mámě to vadilo**

Během svého vyprávění David velmi důrazně vnímá sebe sama jako aktéra událostí. Činí to s určitou hrdostí, protože toho ve svých očích hodně dokázal a musel hodně dřít, aby se dokázal vypracovat. Z domova odešel v teplákách a vypracoval se v člověka, který si mohl platit byt a užívat si radostí života. Jeho branže byla sice lákavá pro snadno vydělané peníze, ale zároveň byla nemilosrdná. Respondent proto tento styl život nazývá „*uměním přežít*“.

Co se týče svého umístění v DÚ, David svou situaci nevnímá jako problém, jak jsem se o tom zmiňoval v minulé kapitole. Jediný důvod, proč je najednou v DÚ, je ten, že matce a kurátorovi vadilo, že se nezdržuje doma a že o sobě nedává vědět: „*Já jsem sem přišel proto, že mámě vadilo, že nejsem doma. A protože o sobě nedávám vědět žádný zprávy. Na základě toho jsem se dostal sem. A možná ještě na základě kurátora, kterej byl hodně rozhořčenej...*“

5.2.3.5 Eda: Celej ten problém měla babička

Respondent při odpovídání na danou otázku osciluje mezi „já“ a „ti druzí“. Velmi často se cítí zmítán okolnostmi a má mnoho otázek typu kdo, co, proč a jak. A jsou to právě otázky, které ho mobilizují k aktivitě a k hledání odpovědí. Bohužel musí velmi často rezignovaně říct: „*No, hodně věcí jsem se nedozvěděl.*“. Jednou z úspěšných otázek, na kterou však odpověď našel, bylo, proč se ocitl ve středisku výchovné péče (dále jen SVP).

„Od babičky mi to bylo řečeno tak, že to domluvila sociálka. To bylo vysvětlení od babičky. Jel jsem na Moravu (do SVP), a tam jsem se ptal, kdo, proč, jak a tak. Tam mi bylo řečeno od pana psychologa a těch lidí, že to babička celý dohodla, že mi ten pobyt bude prospěšný. Že mě to domluvila babička, sociálka k tomu podnět nedala, že to prostě všechno zařídila babička.

Tak jsem kvůli tomu byl naštvanej, ale nebral jsem to tolik. Jsem přijel a vlastně tejdén jsem byl doma a jel jsem do Dobřichovic. V Dobřichovicích jsem se zase ptal, kdo, co proč? A ono to bylo tak, že babička chtěla, abych už z té Moravy jel rovnou do Dobřichovic. Ale oni ji řekli, že mě nevezmou. Že ona nemůže zažádat o to, abych já dostal ústavní výchovu. Může, abych dostal ústavku, ale musí k tomu mít důvod. A já jsem vlastně šel jednou za školu, dvakrát vlastně, vždycky na odpoledku jenom. Dvě hodiny, co jsem tam vlastně nebyl a už odešla. S papírem běžela na sociálku. Sociálka to dala soudu. A už jsem jel.

Všechno to ale honila furt babička. Celej ten problém měla babička. To jsem se dozvěděl v Dobřichovicích, to zjistila máma, ale to už bylo pozdě. Muselo se čekat – na to, než mi to soud zruší jsem čekal půl roku. Možná i rok – šest měsíců a z toho jsem byl dva doma. A vlastně celou dobu jsem měl předběžné opatření, než soud rozhodl, že půjdu zpátky na podmínku. Takže vím, že to hodně zařídila babička, protože se prodával barák a babička nevěděla, co se mnou.“

Týden před tím, než byl Eda přesunut do SVP, byl svěřen babičce do vlastní péče „aby mohly alimenty přicházet rovnou k ní“. Jelikož se o Edu starala už od třetí třídy, Edu to nijak nepřekvapilo. Ovšem týden poté se Eda ocitl ve SVP, kde začalo jeho pátrání po příčinách přesunu. Respondent tedy vyvíjel aktivitu, aby našel odpovědi na svoje otázky, a nelze proto říci, že by byl zcela zmítán okolnostmi. Díky svému hledání dochází k názoru, že za vším stojí babička: „Záminka se vzala v záškoláctví a v hulení, ale bylo to kvůli tomu, že se prodával barák a nevědělo se, kam se mnou.“ Nalezení odpovědi potom postavilo do jiného světla i problém záškoláctví a užívání marihuany, které již nejsou hlavními problémy, ale pouze záminkou, která sloužila k vyřešení situace. Vlastně – „*celej ten problém měla babička*“.

5.2.3.6 Shrnutí

V životě všech respondentů se objevuje oscilace mezi modalitou „já“ a „ti druzí“, prezentovanou jako polarity stojící proti sobě. Z rozhovorů je nejvíc patrná otázka viny. Jsou zde přítomny dva vnější zdroje, vůči kterým se respondenti vymezují. Prvním z nich jsou jejich vrstevníci a druhým z nich je vlastní rodina.

Adam společně s Ctiborem se vymezují vůči svým vrstevníkům. Přičemž *Adam* sám sebe považuje za aktéra událostí, který má život ve svých rukou. Proto se pohybuje blíže k polaritě „já“. Na druhou stranu je pro něho těžké veškerou vinu vzít na sebe, a proto se vymezuje vůči svým kamarádům z party, kteří dopadli ještě hůř než on. V tomto srovnání dochází k závěru, že není tak špatný a to mu dodává naději na zlepšení situace.

Naproti tomu *Ctibor* se pohybuje blíže k pólu „ti druzí“ a sám sebe vnímá jako bezmocného, protože je snadno ovlivnitelný svým okolím. A protože na každém místě se najde někdo, kdo by ho mohl zkazit, jeho očekávání je pesimistické.

Bedřich, David a Eda se vymezují vůči své rodině, oni jsou „ti druzí“. Přičemž *Bedřich* má podmíněné uznání své viny matčiným přiznáním. Sám sebe často uvádí jako aktéra, který se snažil, ale který občas podlehne marnosti své snahy. Bezmoc je však spojená s jeho matkou, která je spoluúčastná jeho umístění v DÚ.

David považuje sám sebe za strůjce svého osudu a je na to náležitě hrdý. Je to on, kdo se „z ničeho“ vypracoval a postavil se na své nohy. To, co v něm vyvolává bezmoc a vztek, je matka, škola, DÚ a každý, kdo ho nechce považovat za dospělého. On sám žádný z problémů, pro které je umístěn v DÚ, nepřijímá za vlastní. Ve chvíli návratu „do života“ je znovu odhodlaný postavit se na vlastní nohy.

Eda ve svém životě zažil mnohokrát, že si připadal bezmocný. Vlastně i smyslem jeho „hulení“ bylo zapomenout, utéct a přesunout se do veselejšího světa. On sám říká, že měl mnoho otázek, na které nenašel odpověď, protože „život“ si s ním zahrával. Nakonec však dostal odpověď alespoň na některé otázky a ty ho vedly k závěru, že za všechno může babička a táta. Tento konstrukt pak vrhá jiné světlo i na jeho vlastní zodpovědnost, již odmítá převzít.

Z výše uvedeného je patrné, že v životě respondentů hraje důležitou roli prostředí, ve kterém se pohybují. Rodina a vrstevnická skupina je nejčastějším zdrojem k vymezování se a hledání sama sebe. Adolescence je specifické vývojové období, kdy se jedinec zmítá mezi dvěma ohnisky - mezi dětstvím a dospělostí. Na jednu stranu dítě stále víc opouští svou rodinu a je nuceno převzít odpovědnost za své činy, ale na druhou stranu ještě není

dostatečně zralé na to, aby tuto zodpovědnost na sebe převzalo, a tak zkouší hrát různé role a experimentovat.

Erikson (2002), který blíže charakterizoval jednotlivá vývojová stádia člověka od raného dětství až do pozdní dospělosti, každé období specifikuje vývojovým úkolem. A právě ten je tu formulován jako vytvoření identity vlastního já. Identita se přitom rodí z určitých rolí, které hrajeme, v kterých poznáváme svoji jedinečnost a autentičnost.

Téma vztahů je tedy pro toto období velmi důležité a proto se mu chci věnovat podrobněji v následující kapitole.

5.3 Já a moje okolí /obrazy sebe a „těch druhých“/

V této kapitole se zaměřím na proces rozvrhování vlastních pozic v kontextu prostředí, ve kterém se respondent (adolescent) nachází. V tomto případě půjde především o prostředí školy (vztah k učitelům a spolužákům i samotný postoj ke škole), rodiny (vztah k rodičům a sourozencům) a skupiny vrstevníků, ve které se respondent nachází.

Rád bych zdůraznil, že na základě prvního pokusu sběru dat, jsem se rozhodl, že tato témata nebudu záměrně podsouvat respondentům během rozhovoru. Spíše jsem vycházel ze skutečnosti, že respondenti budou mluvit o těch rovinách vztahů, které jsou pro ně nějak důležité. Z tohoto důvodu jsou některé kapitoly rozsáhlejší a některé zase velmi strohé. Objevují se zde tzv. „trhliny“⁷, které odkazují na neuvědomovanou část svého životního příběhu a tedy i života samotného.

5.3.1 Já a škola

Přechod na novou školu hrál významnou roli u třech respondentů a záškoláctví bylo společným tématem u všech (pěti) respondentů. To ukazuje na (ne)významnost tohoto prostředí v životě jednotlivých respondentů, které jsem se v rozhovoru snažil zachytit, analyzovat a následně interpretovat.

5.3.1.1 Adam: Pohnojil jsem všechno, co se dalo

Adam se o škole vyjadřuje velmi stroze. Přiznává se, že neměl na základní škole moc dobré známky (měl „bůra z matiky“ a v deváté třídě dvojku z chování), a to byl i důvod, proč se hlásil na učiliště. Před příchodem na učiliště ovšem bylo podle Adama všechno „úplně v pohodě“. Ze záškoláctví měl strach, zameškal pouze dvě hodiny a i ty byly omluvené. Z Adamova hodnocení lze ale přesto usuzovat, že se nepovažoval ve škole za úspěšného a byl přesvědčen, že nemá šanci dostat se jinam než na odborné učiliště: „Prostě tam byli takový lidi, co neměli už šanci se nikam jinam dostat ...s těma známkami by mě nikam nevzali.“

Zároveň ale byla v jeho očích škola jakýmsi drogovým centrem: „Ta škola byla říše drog.“ Zlom ve škole i v osobním životě nastal prvním jointem marihuany, neboť Adamova nechuť ke škole potom začala rychle narůstat: „Mně se tam nechce! Šli jsme do hospody,

⁷ viz kapitola 3.1

vyjádření: „*takže mamča říkala*“ se zde objevuje jako základní invariant. Respondent sice má vlastní zkušenost, že ho práce s dětmi bavila, ale na druhou stranu se neustále vymezuje vůči matce, která mu předložila vysvětlení, že je to „*jeho cesta*“. Zdá se, že zde respondent hledá potvrzení vlastního rozhodnutí a obvykle je nachází v matčině vysvětlení.

Na začátku byl Ctibor jako šprt, kterému stála matka za zády a neustále ho kontrolovala: Nejdříve se musel učit, pak mohl jít ven; nejdříve měl jedničky, ale pak měl čtyřky. Zhoršený prospěch, vědomí, že je stejně nejhorší, a pocit, že je neustále kontrolován, ho nakonec vedl k odchodu na střední školu. A tam se dostal mimo kontrolu svojí matky, což pro něj představovalo naprosto novou životní zkušenost, kterou neunesl.

5.3.1.4 David: Škola je pro děti, já mám jiné starosti

David o škole mluví velmi málo, nijak se vůči ní nevymezuje a v jeho očích je bezvýznamná. Jediné, co je možné se od respondenta dozvědět, je téma zrodu problému, který se začal rozvíjet už na konci deváté třídy, kterou však bez problémů dostudoval. Nicméně pokračování na obchodní akademii dopadlo fiaskem, protože David pro často absenci nedokončil ani první ročník. Další rok po změně školy se situace opakovala ale už ve větším měřítku.

Na jeho vztah ke škole můžeme usuzovat z toho, jak se vymezoval vůči svým spolužákům: „*Tedka oni řešej problémy, jestli ve škole dostanou dvojku nebo trojku a já řeším problémy, jestli budu mít vůbec na nájem... jsou úplně mimo, neví nic o životě... já už se musel starat.*“ David zde popisuje odcizení mezi ním a jeho spolužáky, jejichž starosti ohledně školy bagatelizuje a vidí je jako směšné. „Oni“ o životě nevědí vůbec nic, jsou úplně mimo – zůstávají závislími dětmi; zatímco respondent už život poznal a „svým způsobem“ se v něm stával „dospělým“. Vrátit se do školy by tedy bylo krokem zpět do role dítěte, které je závislé na rodičích, učitelích, tj. na dospělých.

Důležitou roli zde hraje i motivace ke studiu. Pět let studia s představou, že jednou se jeho měsíční plat bude přibližně rovnat částce, kterou si nyní respondent dokáže vydělat během jednoho víkendu, je pro Davida zcela nedostatečnou motivací: „*Prostě je to o tom, že jsem si na to zvyk, ne. A nedokážete si představit, že byste šel dělat někam do normální práce. Když já vím, že ty peníze, co vydělám v práci za ten normální měsíční plat, tak to udělám třeba za tři čtyři dny.*“

5.3.1.5 Eda: Každýho ho to ve škole nebaví

Edův základní postoj ke škole nejlépe vystihuje jeho vlastní výrok, který se stal nadpisem této podkapitoly. Přičemž Edův postoj ke škole je rezistentní vůči nějakému vývoji.

„Kluci už za školu chodili a mě to tam nebavilo, jako každýho to ve škole nebaví. Šel jsem prostě do školy a potkal jsem kluky a oni: „Nechod', pojd' s náma, půjdem k nám, zahrajeme si na PC, playstation, budem koukat na video a bude sranda.“ Ehm! Tak jsem šel a nepřišlo se na to. Babička se to nedozvěděla, tak jsme šli znova, a pak jsme chodili. Jednou za čas jsme prostě nešli. Ráno jsme šli k doktorce, že mě bolí v krku, není mi dobře. Napsala mně omluvenku na tejdén a já tam šel hned druhý den, že už je mi dobře. Takže to bylo v pohodě. Omluvený jsem to měl, pak jsem začal chodit za školu už samozřejmě víc. Jo! Už mě to tam nebavilo víc, věděl jsem, že lepší to bude venku s klukama, tak jsme začali chodit za školu.“

Respondent si je vědom faktu, že ho to ve škole nebavilo a svůj vlastní postoj ke škole generalizuje jako obecné pravidlo. Proto je přirozené, že reagoval pozitivně na výzvu svých kamarádů, kteří už měli zkušenost se záškoláctvím. Omluvenku si vždy obstaral od své lékařky, takže bylo všechno „v pořádku“ a hodiny měl omluvené. Ve srovnání se zábavou, které si společně s kamarády užíval, škola nemohla nikdy obstát. Problém však pro Edu neexistoval, dokud se neobjevil otec respondenta – viz následující ukázka z rozhovoru:

„Do té doby jsem byl prostě ten hodnej, slušnej - s dvojkama, s trojkama, ale potom to bylo tak, že jsem už nechodil ani k té doktorce pro omluvenky. Omluvenky jsem si kolikrát psal i sám. Jenže pak se na to přišlo a začalo to být takový hodně jiný. V osmičce to už byla trojka z chování a už to jelo. Hnedka ze začátku ředitelská důtka. Jsem tam nechodil, a když jsem tam byl, tak jsem dělal docela bordel. Někd z učitelů mi něco řekl a já jsem se hned naštvál, odsekl jsem mu, a pak jsme se už začali hádat a bylo to takový divný.“

Respondent období před příchodem otce charakterizuje tím, že vlastně žádný problém neměl, byl hodný a slušný žák, který měl dobré známky a všechny hodiny absence měl omluvené. Později, příchodem otce na scénu nastal zlom, který jsme řešili už v minulých kapitolách. Jednou z mnoha věcí, které nabyly extrémní formy, bylo snížení hladiny frustrační tolerance, které mělo za následek časté konflikty s učiteli. Ti se mohli v Edových očích stát projekcí jeho vlastního otce, jak respondent sám poznamenává: „Já z té zkušenosti s tátou jsem to nebral, nebral jsem autoritu... byl jsem akorát naštvanej.“

Vstupem do nové školy (obchodní učiliště), kam nastoupil poté, co mu byla podmíněčně zrušena ústavní výchova a respondent byl znovu svěřen matce do péče, se ovšem poměrně brzy začal opakovat stejný vzorec záškoláctví, který znal respondent z dřívějšíka: „Pak jsem potkal staré kámoše a začalo to jako před tím. „My nejdeme do školy, kam jdeš ty?“ ze začátku jsem říkal, že nepůjdu a pak kolikrát přišli, že jdou ke kámošovi domů, kde má ty PC hry, že si tam jdou zahrát, tak jsem šel s nima. Začalo to zase, ale bylo to tak, abych tu školu nějak dotáhl.“

Respondent tak znovu překračoval tenkou hranici, která dělila tolerované a již netolerované chování. Přičemž stále přetrvával postoj, že škola je nudná a že stejně nikoho nebaví, takže se nic nestane, když půjde za školu. Když to dělají ostatní, tak proč by to nedělal také on. Užívání marihuany, které poté následovalo, bylo jen dalším atributem přináležitosti ke kolektivu. A tady začal problém, který ho opětovně dovedl do DÚ: „Pak jsem tedy začal zase hulit... a tím vznikl ten hlavní problém.“ Netrvalo dlouho a překročil hranici tolerovaného chování, protože se kvůli „hulení“ zadlužil a ukradl mámě platební kartu, aby mohl zaplatit dluh.

5.3.1.6 **Shrnutí**

„Každého to ve škole nebaví!“ Tento Edův výrok nejlépe charakterizuje postoj ke škole u všech zkoumaných jedinců. Nízká motivace ke studiu zde vystupuje jako důležitý faktor. Pro Edu je škola nudným prostředím. Pro Bedřicha je zase příliš vzdálená od života, protože je příliš abstraktní. Pro Davida je škola spojená se závislostí na světě dospělých, která ho opět staví do role dítěte. David navíc nemá motivaci studovat, protože ví, že si prostitucí za víkend vydělá víc, než kolik má průměrný člověk za jeden měsíc.

V rozhovorech se ukázalo důležitým hlediskem určité stigma školy. Pro Adama je konkrétní škola říší drog a jediným místem, kam se mohl se svými známky dostat. Stejně hodnotí i své spolužáky, a tak je vytvořené určité ghetto těch, co na základní škole neuspěli, a kteří neměli šanci se dostat na jinou školu. Což už samo o sobě může působit determiničtě, protože se jedinec ztotožnil s negativní identitou a následně se tak choval.

Záškoláctví je úzce spojeno s užíváním drog. Existuje však často už před prvním užitím drogy, kdy se záškoláctví udržuje v mezích tolerovaného chování (např. Eda si vždy sehnal omluvenku od lékaře). Samotné záškoláctví v našem výzkumu nebylo ani jednou záležitostí jednotlivce ale skupiny lidí, která vyhledávala zábavu (PC hry, video, kulečnick, play station, toulání se po ulicích aj.) Místo před školou bylo místem srazu, kde se navzájem

seznámili. Prostředkem k seznámení pak byla cigareta nebo joint. Tyto atributy jakoby předem určovaly vhodné zájemce na „mimoškolní aktivity“.

Konflikty s učiteli byli často až poté, co se rozmohlo záškoláctví a užívání drog, které mělo za následek zameškání učiva, neomluvené hodiny, třídní a ředitelské důtky. Eda mluví i o určité projekci otce do role učitele. Právě v době, kdy byl v konfliktním vztahu se svým otcem, tak velmi těžko snášel autoritu učitele a měl daleko nižší frustrační toleranci: „*Já z té zkušenosti s tátou jsem to nebral, nebral jsem autoritu... byl jsem akorát naštvanej*“.

Výběr školy hrál také významnou roli. U Bedřicha to byla nejlepší volba, kterou mohl udělat, protože to byl jeho vysněný obor, který byl ryze praktický, a to v něm také probouzelo naději, že danou školu dokončí. Naproti tomu Ctibor chtěl být vojákem, nakonec však zvolil střední školu pedagogickou, protože mu matka naznačila, že by se na to hodil. Zvolený obor ho však záhy přestal bavit a tím zmizela i veškerá jeho motivace dál studovat.

5.3.2 Já a moje rodina

Podle Macka (1999) jsou vztahy a vazby v rodině vlivným faktorem socializace a individuace dospívajících. Matoušek (1998) na základě empirických výzkumů dokládá skutečnost, že samotná přítomnost otce v rodině je významným faktorem, který brání delikvenci dítěte. V tomto kontextu bych znovu rád upozornil na fakt, že v našem případě žádný z respondentů nevyrostal po celou dobu svého dětství se svým vlastním otcem (viz: kapitola 4.2).

Narativní analýza si při vyprávění všímá určitých „pozic“ vyprávějícího, které zaujímá vůči ostatním „postavám“. Jedná se vlastně o konstruování jakéhosi „sebeobrazu“. Čímž se myslí ztvárnění sama sebe v určité pozici a rozvrhnutí se v určitém prostoru, čase a ve vztahu k druhým lidem. (Chrz, 2004) V této kapitole se nám „prostorem“ stane rodinné prostředí a „druhými lidmi“ nám budou členové rodiny. Cílem této kapitoly je postřehnout jednotlivé role či pozice, skrze které si respondent konstruuje obrazy o sobě samém.

5.3.2.1 Adam: Dveře jsou otevřené

O Adamově rodině se to z jeho vyprávění moc nedozvíme. Necítí potřebu hovořit o rozvodu své matky nebo se vymezovat vůči nevlastnímu otcovi, z něhož měl respekt: „*A na PC jsem neměl odvahy sáhnout, to by mě táta zabil nebo bych dostal aspoň přes hubu, to*

vím stoprocentně.“ A o starší sestře se dozvídáme pouze to, že ho přivedla k malbě grafitti a k hip-hopu.

Adam mluvil buď o rodičích, anebo zdůrazňoval matku jako reprezentanta celé rodiny. Hlavně matce ublížil svým chováním a tento fakt několikrát velmi zdůraznil. Matka byla ta, před kterou hrál divadlo, když přišel domů a nechtěl, aby poznala, že je „zhulený“. Matka byla ráda, když se vrátil z útěku. Matka určovala, kdy se má vrátit domů, a byla to rovněž matka, kdo společně se sociální pracovníci zajistil, aby se Adam dostal do DÚ. Celkově však Adam svůj vztah k rodičům před umístěním do DÚ hodnotil jako špatný: „*to bylo o ničem*“, což připisoval svému chování pod vlivem drog.

Pro Adama však bylo důležité, že ho rodiče nezavrhli, a že mu nechali možnost vrátit se domů. Podmínkou zůstává výuční list, který má respondent možnost získat v některém z výchovných ústavů. „*Otevřené dveře*“ jsou pro Adama motivací a nadějí, že nemusí skončit jako bezdomovec nebo kriminálník. Co si Adam nejvíc přeje? „*Aby naši zapomněli úplně na ten rok od patnácti do šestnácti. Aby to doma bylo především úplně v pohodě, abych byl vyučenej a barák...*“

Svoje vztahy k rodičům v současné době (v době umístění v DÚ) hodnotí velmi pozitivně, stejně jako hodnotí sám sebe. Má radost z toho, že si rodiče všimli změny v jeho chování, že mu doma vymalovali pokoj, a že ho doma čekají. To v Adamovi vyvolává radostné očekávání budoucnosti a tedy i naději do přítomnosti.

5.3.2.2 **Bedřich: Svatí versus černé ovce**

Na rozdíl od školy jsou pro Bedřicha témata rodina a parta kamarádů ústřední a společně vytváří propojené nádoby, tzn. že jedno bez druhého není možné pochopit. Rodinu jako celek je možné dle respondenta rozdělit do dvou zneprátelených táborů, kde jeden tábor představuje svaté, kdežto druhý tábor představuje černé ovce: „*Táta hodně figuruje v naší domácnosti jako... černá ovce.*“ Kdy vynikla tato vyhrocená polarizace?

„*Sestra byla při údajném napadení ze strany táty k mámě. Táta měl rozbít hlavu mámě. Tím vlastně začaly rozhodující potíže a začátky. A sestra se dala do pevného pouta s matkou, že když máma něco řekla, tak to bylo svatý, tak to byla vždycky pravda. Takže to vlastně byli velký spojenci. A když se máma do mě začala navážet, tak ségra ji v tom ještě podporovala. Když sestra se začala navážet do mě ... že se v tom prostě kombinovaně podporovaly. A měli spolu – možná - vztah, který jim možná ještě nějaký čas závidím, že mi je třeba líto, že s mámou nemám takovej vztah ... ty dvě jsou spolu hodně propojené...*“

Respondent konstruuje takovýto začátek na dobu, která je pro něho pouze legendou, protože jí nebyl účastný. Sestra byla při „*údajném*“ napadení matky ze strany otce, což zapříčinilo vznik jejich vzájemného spojenectví a vytvoření tábora těch, co mají pravdu tzn., že jsou svatí. Kdežto otec se stal součástí druhého tábora špatných. Vznik této polarizace byl tedy relativně jasně daný klíčovou událostí – napadení matky otcem. Rozdělení rolí už však bylo daleko náročnější než se na první dojem zdá.

V koalici matka-setra proti otci totiž nezbývá místo pro našeho respondenta, který se do takové situace dostal jaksi nevině, neboť tam tehdy nebyl a rodinu do které se narodil, si také nevybral. Jeho zmatenost nejlépe charakterizují slova... „*a já nevěděl, kde nacházet spojence, takže jsem se začal stýkat s tátou a sestra s matkou mi to dávaly... takovýma indiciema znát*“. Bedřich dostal nálepkou černé ovce, stejně jako ji dostal jeho otec a to rozhodlo, že bude stát společně s otcem na druhé straně tábora špatných (viz kapitola 5.2.1.2).

„**Obraz já a můj otec**“ je jedna z figur dominujících v celém rozhovoru. Bedřich se z velké části identifikoval se svým otcem a považoval za nespravedlivé jeho odsouzení v roli černé ovce; podobnou roli byl navíc nucen sám přijmout v důsledku svého spojenectví s otcem. S nálepkou černé ovce se však nikdy nesmířil. Byl si vědom, že otcovo chování mělo pravděpodobně nějakou příčinu a že ho k jeho agresivitě vůči matce muselo něco nebo někdo vyprovokovat. Ve chvíli, kdy Bedřicha matka osočila, že „*je stejný jako jeho otec*“, tak to vyvolalo stejnou reakci tzn. výbuch do nepřítetnosti. Respondent to vysvětluje konstruktem, že se cítil „*ponižovaný*“ a nespravedlivě „*špiněn*“ tzn. de facto nespravedlivě odsouzen. Nespravedlnost spočívala v jednostrannosti rozsudku, který nebral v potaz, že chyba může být i na straně „*svatých*“.

Bedřich se sice připojil k otci, ve skrytu však sestře záviděl jejich vztah a někdy měl i kvůli tomu vztek na tátou (i sebe): „*Svým způsobem mně to hrozně vadilo, takže byly chvíle, kdy jsem začal jít proti tátovi, i když jsem neměl důvod, tak jsem byl proti němu vysazený, kvůli tomu, že jsem chtěl ulepšit vztahy v rodině.*“ Situace se v závěru vyhrotila natolik, že se v afektu poté, co opět slyšel, že je stejný jako táta, rozhodl k radikálnímu řešení: „*Tak já ho teda zabiju.*“ V pozadí si respondent navíc konstruuje důvod svého činu, kterým mělo být uklidnění situace: „*Aby si měla (mámo) klid*“. Zde se znovu vynořuje další respondentův sebeobraz jako toho, který „chtěl ulepšit vztahy v rodině“, jako toho, který „chtěl uklidnit situaci“.

„**Obraz já a moje matka**“ je další výraznou figurou vystupující do popředí. Matka je člověkem vůči kterému se respondent během celého rozhovoru vymezuje a vůči kterému je poznamenán záští.

„Ale mrzí mě, že mě vlastně nepřijala, že mě vlastně odsoudila, a že mě nechce. ...že když můžu k ní cítit takovou zášť, tak vím, že je to moje máma... Ona mi ublížila tím, že i když jsem byl na tý psychiatrii, tak doktor jí prostě řek, jaký slova jsou ty klíčový, který mě dostanou do toho pořádného afektu a třeba to slovo „jsi jako táta“, že prostě na mě nahází tu špínu. Já bych řek, že když člověk prosí a říká: „Neříkej, prosím, to a to!“ tak že se bude snažit hlídat, abych to neřekl, ale ona ne. Tak tím si myslím, že ona mě zničila. Ona mi vyčítá věci, za který vlastně se dá říct, že nemůžu.

Bedřich prožívá smutek, jenž pramení z toho, že není přijat, že je vlastně odsouzen a že je pro matku nechtěným synem. Právě zde se pak vytváří respondentův sebeobraz, který můžeme vyjádřit jako jsem jako ten, který je nechtěný, nepřijatý a předem odsouzený. Matka je osobou, která na něho pouze hází špínu, která nerespektuje jeho hranice a neustále mu říká věci, které ho zraňují, a to i přesto, že ji prosil, aby je neříkala. A je to matka, která zničila otce a v konečném důsledku i respondenta samotného.

Nejčastější slovesa, která Bedřich ve spojení s matkou použil, byla: „vyčítala, trefovala, začala útočit, předhazovala, odbyla, ublížila“:

- Začala mi předhazovat, že jsem byl na tý psychiatrii...
- Všechno špatný přehazovala na tátovo triko...
- Začala mi znovu vyčítat...
- Se do mě začala trefovat; mně přišly hodně hnusný ty její narážky...
- Matka se do mě začala navážet
- Odbyla mě s tím, že ji to nezajímá
- Začala útočit, že jsem parchant, že chodím pozdě domů, že doma nic neudělám...

V této dusné atmosféře Bedřich nakonec napadl matku i sestru, a ty na něho zavolaly policii a rychlou záchranou službu.

„Já už jsem prostě nevěděl, jak se mám zachovat. Pohádali jsme se se sestrou i s mámou, kterou jsem napad, dal jsem jí facku. Pak začaly daleko silnější slovní rozbroje. A už jsem prostě nevěděl, co udělat, aby přestaly. A ve fyzický napadaní to vyvrcholilo. Jsem ji chytnul za nohu a chtěl jsem ji

uklidnit tím, že jsem se snažil jí vykloubit nohu. Ale ne přímo vykloubit, jen tou bolestí – kroucením nohy, aby se nějak zklidnila. V té době máma zavolala na psychiatrii a záchranku.

Respondent zde líčí situaci, kdy došlo k útoku na sestru a mámu, která končila odvezením respondenta na psychiatrii. Bedřich si zde sám pro sebe konstruuje důvod svého napadení: „svým způsobem“ se snažil uklidnit situaci. Objevuje se zde stejný (byť v tomto kontextu mírně absurdní) respondentův sebeobraz: já jako ten, který chtěl doma zlepšit atmosféru.

„**Obraz já a moji bratřenci**“ je krásně ztvárněn v následující ukázce z rozhovoru:

„*Já mám teda dva bratřanky, ale s nimi si nějak nerozumím. Jako dá se to s něma přežít, ale na mě jsou oba moc chytrý. Když se bavíme o nějakých banálních věcech. To si třeba vzpomínám, když byl Matrix, tak jsme se o tom nějak bavili a bratřenek hned na mě: „No, graficky dobrý!“ A takovýhle přechytračelý kec, tak to jsem si říkal: „Co jsem komu provedl, že mám takovýhle bratřanky?“*

Bedřich se ve výše uvedené ukázce vymezuje vůči svým bratřencům, tedy příbuzným. On sám si však s nimi nerozumí, protože „*jsou moc chytrý*“ a vedou „*přechytračelý řeči*“ nad banálními věcmi. Sám sebe přitom respondent považuje spíše za praktického člověka. Toto vymezení vůči svým bratřencům jako příbuzným je důležité k pochopení další kapitoly, kde budou figurovat jiní bratřenci jako nejlepší Bedřichovi kamarádi.

„**Obraz matka versus otec**“ je poslední figurou, která velmi dominantně vystupuje v této kapitole do popředí. Jde opět o vyhrocený polarizovaný pohled, který je však opačného charakteru, než tomu bylo doposud. Matka z tohoto obrazu vystupuje jako špatná a otec jako ten, který je dobrý. Během rozhovoru respondent několikrát srovnával oba rodiče, což se podobalo vážení na laboratorních vahách, kde však jasně převažovala jedna miska – matka je ta špatná.

Tento vztah je konstruován protikladně „*zatímco matka, tak můj otec*“. Tyto dvojice nacházíme v celém rozhovoru:

- *Zatímco matka „si pro mě na psychiatrii nepřišla“, tak otec „si pro mě hned přijel“.*
- *Zatímco s matkou „jsme se jen hádali“, tak s otcem „jsme si rozuměli a žili jsme si tak pospolu“.*
- *Zatímco matka „se nezajímala o mé přátele a nebyla si schopna zapamatovat jejich jména“, tak otec „se o ně zajímal, a dokonce si pamatoval i jejich jména“.*

- Zatímco matka „odmítla rodinnou terapii“, tak otec „je ochoten ji podstoupit“.
- Zatímco matka „svůj zájem o mě hraje“, tak otec „se o mě zajímá“

Závěrečným verdiktem je pak shrnující tvrzení: „Zatímco matku odsuzuji, tak otci dávám šanci a chci se k němu vrátit.“

5.3.2.3 Ctibor: Už jsem dostal nálepku

Ctiborovo vymezení vůči rodině je poněkud složitější, což je dáno tím, že svoje rané dětství strávil v dětském domově společně se svým bratrem a sestrou. V šesti letech si však Ctibora a jeho bratra vzali do péče pěstounští rodiče. O své sestře se Ctibor dozvěděl až v šestnácti letech, kdy ji sám vyhledal, ale vztah s ní už nikdy nenavázal. Pěstounští rodiče si do péče vzali ještě jednu dívku, což si Ctibor vysvětluje tím, že jim rodiče chtěli vynahradit jejich vlastní sestru. V této kapitole si však chci všimnout především těch vztahů, které byly určující ve vztahu k „trouble“ respondentem.

Obraz já a moje matka je z celého rozhovoru nejdominantnější. Z velké části na tom má vliv role matky jako třídní učitelky, kterou respondent těžce nesl, protože měl pocit, že má matku stále za zády. Matka doma Ctiborovi vymezovala hranice ohledně školy, ale její role byla významná i při vytváření Ctiborových názorů na život. S těmito názory se respondent během rozhovoru několikrát identifikoval.

(1) Já a matčin názor, že budu dobrý vychovatel (viz minulá kapitola)

(2) Já a matčina teorie, jak jít dobrou/špatnou cestou

(3) Já a matčina teorie o vzniku „nesvědomí“

(2) Já a matčina teorie, jak jít dobrou/špatnou cestou:

T: „A jak se to stane, že se člověk stane lump?“

R: „No tak to hlavně záleží, jaké lidi si vybírá, s jakými se kamarádí. No já prostě vždycky chtěl zažít nějaký dobrodružství a tak jsem si vybíral nějaký takový lidi, no a to potom to skončilo tak, že jsem byl jako oni. Sice v menším, ale stejný průšvih. „

T: „Takže záleží na tom, jaké lidi si člověk vybírá?“

R: „No, takhle to znám od mamči. A pořád si to myslím, že je to pravda. Protože v jakém prostředí se já vyskytuju, tak potom jako bych byl to prostředí, že se prostě naučím ty zvyky jejich. Když vidím, že třeba pořád utíkaj, tak to znamená, že já utíkám taky. Takže si myslím, že to nějaký prostředí, v kterým jsem.“

Respondent zde hovoří o své vlastní zkušenosti, která pouze potvrdila matčina slova, která kdysi slýchával. Krédo, které Ctibor přijal za vlastní, by se dalo vyjádřit slovy: „Podle toho, s jakými lidmi se stýkáš, takový budeš i ty!“ Toto krédo předpokládá automatickou determinaci chování člověka skrze prostředí. Ve chvíli, kdy se člověk ocitne ve špatné partě, nemá šanci být jiný než špatný. Jedinou možnou volbu má před samotným rozhodnutím, zda si zvolí špatnou nebo dobrou partu přátel. Ctibor to potvrzuje slovy, která vyjadřují jakousi konfluenci s ostatními: *„No, a potom to skončilo tak, že jsem byl jako oni... protože v jakém prostředí se já vyskytuju, tak potom jako bych byl to prostředí.“*

(3) Já a matčina teorie o vzniku „nesvědomí“:

T: *„Co je to za člověka takovej lump?“*

R: *„Třeba nemá svědomí...“*

T: *„No a jak se to stane, že člověk nemá svědomí?“*

R: *„To já sám nevím, ale mamča říkala, že prostě když jsem něco menšího udělal, ani mě to třeba nemrzelo nebo něco takovýho. A z toho vzniká, že nemám to svědomí...“*

Ctibor se ve výše uvedeném snaží vysvětlit v čem spočívá hlavní charakteristika lumpa, za kterého se považuje. Vysvětluje to svou teorií, že lump je člověk, který nemá svědomí. Jak se to stane, respondent neví, ale při konstruování odpovědi si vzpomněl na matku, jak mu jednou říkala, že když něco provedl jako malý, tak ho to vůbec nemrzelo. A z toho vzniklo, že nemá svědomí. Počátek je tedy někdy v raném dětství. Matčino vyjádření z zkušenosti s Ctiborem zde figurovalo jako introjekt, který respondenta následně utvrzuje v přesvědčení, že nemá svědomí.

Obraz já a můj bratr vysvětluje vznik respondentova náhledu na sama sebe jako lumpa, což vzniklo výměnou rolí mezi jím a bratrem. Respondent si jej vysvětluje tak, že kdysi byl „mazlíček“ on, ale teď je to brácha a on je „lump“: *„Nejdřív jsem byl mazlíček já, pak se jím stal jakoby on. Prostě teď je to brácha a já jsem lump.“* U Ctibora se objevuje určitý pocit nespravedlnosti a závisti vůči bratrovi, což je patrné i z následující ukázky:

„Podle mě je to stejný lump, možná o trošku menší, protože... jako on je to karatista, tak začal kouřit. Tatka ho bere, že prostě žije jako nekuřák a on přitom kouří. Všechno to známe, jako že já jsem se třeba vytratil na diskotéku v noci večer, no a brácha taky a já jsem to na něj neřekl. Ale rodiče, když jsem to byl jenom já, takže takhle vznikly ty stavy, že já jsem byl ten špatnej a on ten dobrej.“

Podstatným sdělením ukázky je sourozenecká soutěživost o přízeň rodičů. Ctibor má potřebu se vůči svému bratrovi vymezovat a v tomto vymezení dokázat, že není větší lump než jeho bratr. Nálepka „jsi lump“ je v životním příběhu respondenta velmi důležitá, neustále se s ní konfrontuje, ale nakonec ji přijímá za vlastní, jak bude patrné i z dalších kapitol, kde se touto otázkou budu hlouběji zabývat. Nyní je pouze důležité nepřehlédnout kontext vzniku této determinující nálepky.

5.3.2.4 **David: Ted' už nepotřebuju nikoho**

David mluví o rodině ve velmi specifickém kontextu. Ze začátku se zmiňuje, že když mu byly tři roky, jeho rodiče se rozvedli, přičemž tento výrok uzavřel téměř zvoláním: „Ty jó, já jsem toho hodně zažil v životě“, ale tímto zvoláním zároveň končí a větší detaily z rodinné historie a současného života se už nedozvíme - kromě faktu, že respondent se v žádném případě nechce vrátit domů.

Respondentovo vymezování má formu dvou obrazů: (1) já a moje matka, je první obraz; (2) já a můj vlastní táta, je druhý obraz.

(1) **Já a moje matka** je jeden z nejzřetelnějších obrazů, který z rozhovoru vyvstane. Respondent svůj příběh začíná tvrzením, že si „s mámou nerozuměl“, a protože nebylo možné dosáhnout nějakého kompromisu mezi představami, které měl o životě a které měla matka, byl David nucen odejít z domova. Odešel „bez ničeho“ jen s teplákovou soupravou, což je pro něho viditelně gesto, na které je hrdý a kterým demonstruje svoji nezávislost.

(2) **Já a můj vlastní otec** je druhým významným obrazem a David v něm demonstruje určitý posun ve vztahu k vlastnímu otci. Je to posun od závislého dítěte k soběstačnému partnerovi, který už otce nepotřebuje, aby v tomto světě „přežil“. Respondent v následující ukázce popisuje posun svého vztahu k otci, který ho nejdříve nechápal, ale teď díky svojí mladší partnerce „začal pomalu chápat“:

„Jsem s ním měl sraz po tak dlouhý době, tak mě bral úplně jinak. Ted'ka se mě už i ptal na rady, už chtěl ode mně poradit a to v životě neexistovalo. Už mě bral úplně jinak. Už mě bral jako sebe, že se dokážu o sebe postarat. Předtím moje existence závisela pouze na něm a teď už ví, že když bude dělat cokoliv, tak já si mohu dělat, co chci, protože já jsem soběstačnej. Já vlastně pro to, abych

přežil, tak ho vlastně vůbec nepotřebuju. Nebo nějaká psychická podpora – tu jsem už pěkně dlouho nevyžadoval. To jsem to v sobě vždycky držel, ten vztek...

Když jsem žil s nimi s tím vědomím, že otce potřebuju a že ho proto poslechnu, protože potřebuju žít dál. Kdežto teď už nepotřebuju nikoho a potřebuju jen sám sebe a svoji šikovnost...“

Davidovy sebeobrazy jsou tedy zřejmé:

- Jsem ten, který už nepotřebuje podporu svého otce ani matky
- Jsem ten, který je soběstačný
- Jsem ten, který se umí postarat o to, aby přežil v tomto světě
- Jsem ten, který je šikovný a který potřebuje jen sebe
- Jsem ten, kterého táta bere jako sobě rovného, protože se umím o sebe postarat

Postarat se sám o sebe zde vystupuje jako základní atribut dospělosti, který je pro respondenta podstatným prvkem v jeho nahlížení na sebe sama.

5.3.2.5 Eda: Otec mě odmítl nazvat svým synem

Edovo vymezování vůči rodině je hlavní figurou celého rozhovoru, což je dáno jeho složitou rodinnou anamnézou. Dokonce ani sám respondent se v rodinné situaci neorientoval a měl několik otázek, na které během svého života hledal odpověď. Jednu z těch otázek bychom mohli nazvat: „Jak to bylo se mnou a tátou?“ a druhou „Jak to bylo se mnou a babičkou?“ K těmto otázkám a respondentově hledání odpovědí se vrátím, až budu popisovat jednotlivé obrazy, které zde vyvstaly:

(1) Já a můj táta

Eda svého otce neviděl celých patnáct let. Respondent po něm za celá ta léta nepátral. Když se otec objevil, tak přirozeně vyplula na povrch otázka, jak to mezi ním a otcem vlastně je a jak to bylo, když se jeho rodiče rozváděli. Proč se otec neukázal, byla i jedna z otázek, které respondent otci položil při prvním setkání. Otec mu řekl důvod, ale jeho odpověď byla v rozporu s tím, co mu vzápětí sdělila matka, a co mu také potvrdila babička.

V tomto hledání se nakonec respondent dozvěděl pravdu o sobě a tátovi. A musel se smířit s realitou, že ho otec odmítl přijmout jako vlastního syna, protože si myslel, že ho respondentova matka počala jiným mužem. Takto mu to alespoň tvrdila matka a babička to pak nezávisle na ní potvrdila: „Ale ono to bylo tak, že táta vůbec nechtěl přiznat, že jsem jeho. On mě zapřel, že nejsem jeho, že jeho syn nejsem, že prostě jsem někoho jiného, že

k němu do rodiny vůbec nepatřím, že on mě nechce ani vidět. A vlastně to jediný, s čím se máma s tátou soudila, bylo kvůli bráchovi. Protože táta chtěl bráchu, ale máma ho taky chtěla a šlo to všechno přes soudy. Nakonec se to vyřešilo tak, že ho dostala máma.

Trvalo to týden, než se respondent dozvěděl pravdu o svém tátovi. Tento týden byl jediným časem, kdy měl táta: „Ten tejděn to byl pro mě vlastně táta. Jsem byl rád, že ho vidím po tak dlouhý době. Byl jsem šťastnej, byl jsem rád.“ Následně mu však otec rozprodal věci z pokoje a ukradl mu mobilní telefon, což společně se získáním odpovědi na Edovu otázku ohledně otcovy patnáctileté nepřítomnosti vyvolalo respondentův vztek. A právě tady začaly Edovy problémy s chováním, které on vysvětluje tím, že nechtěl na své problémy myslet, že chtěl jakoby utéct z toho, s čím si nevěděl rady a co musel snášet.

Otcův příchod značně rozvířil poklidný život, který respondent spolu s babičkou a dědou žil: „Bylo to takový zvláštní, když přijel táta – babička, strejda, jen děda se nezměnil. Jinak všichni ostatní se změnili – mi to přišlo jakoby – z mého pohledu. Babička začala být nervní. Vždycky kvůli blbosti jsme se hádali.“ Všichni se změnili, pouze děda zůstal stejný. Respondent během rozhovoru svého dědu několikrát obhajoval. Všichni byli jaksi nervózní, babička se s tátou neustále hádala, a tak respondent vše řešil útekem do světa, který mu nabízela marihuana.

(2) Já a moje babička

Respondent u babičky vyrůstal zhruba od třetí do osmé třídy, kdy do jejich života nečekaně vstoupil otec. Respondent si vysvětluje následnou změnu chování babičky tím, že se objevil otec, kterého brala stále jako svého syna. Babička netušila, že Eda užívá marihuanu a že občas jde za školu. Nicméně otcovým příchodem se situace natolik vyhrotila, že už Edovo chování nebylo možné nechat bez odezvy. Respondent však měl vůči chování babičky také několik otázek, na které v průběhu svého života hledal odpověď.

- Proč mi zakazovala jezdit k mámě?
- Proč mě poslala do SVP a DDÚ?
- Proč mi nezavolala nebo nenapsala, když jsem byl v DDÚ?
- Proč o mém umístění v DDÚ neřekla mámě?
- Proč si bez rozloučení sbalila věci, prodala dům a odstěhovala se pryč, aniž by řekla kam?

Respondent na většinu otázek nenašel jasnou odpověď. Ale přesto si pro sebe nějaké vysvětlení konstruuje, např. proč se dostal do dětského diagnostického ústavu. Tato odpověď částečně naznačuje odpovědi i na všechny ostatní otázky.

„Začínalo to tak, že já jsem řekl babičce v pondělí v úterý, že pojedu o víkendu k mámě. Babička ale řekla, že nepojedu. „Proč nepojedu?“ nebo něco a začala se mnou hádat a nikdy mi neřekla proč. Prostě nechtěla, abych jezdil k mámě. Pak jsem to dělal tak, že jsem volal mámě, jestli mohu přijet a máma mi vždy řekla, jo, přijed. A babičce jsem prostě řekl, volala máma a že jedu domů. To už babička nemohla říct nic.

Já sem to nikdy neřešil. Mámě jsem to nikdy neřekl a máma potom, jak se rozhodovalo, jestli budu u ní v péči nebo ne, tak máma řekla, že jo, protože nic nevěděla, myslela si, že to bude to nejlepší a vlastně tejdén na to, co se to rozhodlo, jsem jel na tu Moravu do střediska výchovné péče.“

V ukázce nám respondent vysvětluje, jak si vyřešil problém s babičkou, která mu nechtěla dovolit víkendové návštěvy u své matky. Proč tomu tak bylo, se od babičky nikdy nedozvěděl. Na druhou stranu Eda uvádí tuto nejasnou situaci do kontextu, který se týká svěření respondenta do babiččiny péče. Jedná se o paradoxní situaci, protože týden poté je respondent přemístěn do SVP a následně do DDÚ, kde mu byla nařízena ústavní výchova. Tím vzniklo pro respondenta mnoho nejasností, které si vysvětluje následujícím konstruktem: *„Záminka se vzala v záškoláctví a v hulení, ale to bylo kvůli tomu, že se prodával barák a nevědělo se, co se mnou. Jediná cesta, nejlepší, abych nezůstal na krku tomu nebo tomu, bylo to, že mě někam pošlou.“*

(3) Já a moje matka

Matka začala hrát důležitou roli především v době podmíněného propuštění respondenta z výchovného ústavu, kdy se opět vrátil k matce. Co bylo před tím, se z rozhovoru nedozvídáme. Víme však, že Eda po kontaktu s matkou toužil a trápilo ho, že ho babička za matkou nechtěla pouštět. Nyní bych se však rád zaměřil na otázku, jak tato nová situace vypadala.

„Po měsíci jsem se dostal zase k hulení. To bylo odpoledne vždy trochu, abych domů nechodil zhulenej, takže – prostě máma to nepoznala, bylo to v pohodě. Pak jsem šel za školu, ale furt to bylo tak, že jsem zvládal školu a byl jsem v pohodě... Máma řekla, to se bere, hlavně chod' do práce,

praxi a to že nejdeš občas do školy, to nějak překousnem s kurátorkou. Kurátorka mi řekla vlastně to samý, že to vadí, že to prostě není takový, jako kdybych nechodil do práce. “

Hned po měsíci, co se respondent vrátil domů, začal opět užívat marihuanu. Což jinde zdůvodňuje tím, že se dostal na novou soukromou školu, která byla marihuanou zcela prolezlá a joint zde hrál určitou vstupenku, jak se zařadit do kolektivu, stejně jako tomu bylo v životě Adama. Ve výše uvedené ukázce je však patrné několik odlišností. Jedna z nich je stále opakující se scénář, který se týká určitého koketování s drogou. Dokud všechno funguje, dokud prolézá školu a doma jakžtakž funguje, je všechno „v pohodě“. Tímto scénářem ovlivnil respondent dokonce i svou matku a kurátorku, kteří už rezignovaly na to, že by respondent marihuanu přestal užívat: „*Drogy, drogy! Nechci to mít doma, nechci, aby to mé děti braly.*“ *Nakonec pak teda polevila v tom hulení, sice byla nasraná, ale překousla to.*“

V tomto kontextu se respondent o něco později vyjadřuje o matce jako o té, kterou vždy přemluvil nebo jinak zpracoval, protože věděl, že „*máma byla měkká*“. Na druhou stranu však matčino rozhodnutí podat na Edu trestné oznámení kvůli krádeži platební karty považuje respondent (trochu paradoxně) za příliš „*tvrdé*“.

5.3.2.6 **Shrnutí**

V této kapitole jsem se snažil popsat, jak se respondenti vymezují vůči svému rodinnému prostředí. Přičemž hlavními postavami jsou matka, otec, sourozenci a babička. V interakci s těmito hlavními postavami si respondent často konstruoval určité sebeobrazy, které měly buď pozitivní nebo negativní konotaci. Jako významné se ukázalo především zjištění, že negativní konotace sebeobrazů ve velké míře přesahují pozitivní konotace. Tento fakt bude hrát důležitou roli při srovnávání s další kapitolou, která rozebírá respondentův vztah k vrstevníkům.

Rodinné konstelace se v analýze jednotlivých příběhů ukázaly jako významný faktor ovlivňující chování respondenta. Matka byla skoro u všech respondentů dominantním členem rodinného systému. Pouze v Edově příběhu tuto roli převzala babička, což si můžeme vysvětlit tím, že babička po dlouhou dobu suplovala roli matky. Skutečnost dominantního postavení matky je možné vysvětlit i výše zmíněným faktem, že žádný z respondentů nevyrostal v úplné rodině s původními (biologickými) rodiči. Noví partneři

matky pak nemuseli cítit takovou zodpovědnost za dospívající respondenty, a tak ustupovali do pozadí a výchovnou úlohu nechávali především na matce.

V Bedřichově životě hraje důležitou roli negativní koalice jeho matky se sestrou, která zapříčinila udělení nálepky černé ovce. Tato koalice byla pro respondenta velmi zraňující, neboť z něho dělala outsidera. Nálepka černé ovce a koalice jeho matky se sestrou v něm vzbuzovala pocit nespravedlnosti, lítosti, osamělosti, závisti a bezmoci, který se v konečné podobě přetransformoval v agresivní chování.

V analýze **role matky (i otce)** se ukázalo jako důležité několik faktorů, které ovlivňovaly vztah mezi matkou a synem: (1) znalost a přijetí respondentova sociálního prostoru, (2) schopnost ocenit respondenta, (3) uznání určitého statusu dospělosti a (4) styl výchovy – míra dohledu.

(1) Znalost a přijetí respondentova sociálního prostoru, který byl tvořen především vrstevníky, hrálo pozitivní roli, jenž posiloval autoritu matky a jejich vzájemný vztah. V tomto kontextu se v analýze dat objevoval spíše opačný jev, kdy mezi vrstevnickou skupinou a rodinným prostředím nebylo žádné pojítko, a tak docházelo k určité izolaci mezi oběma prostory, které byly pro respondenta důležité. Ctibor si domů nemohl nikdy přivést své kamarády z gymnázia. A Bedřich zkoušel důvěryhodnost matky tím, že ji vyjmenoval jména svých kamarádů. Pokud by si zapamatovala jména alespoň některého z nich, tak by obstála ve zkoušce a mohl by jí říct víc. To se však nestalo a tím se respondent ještě víc izoloval směrem k vrstevnické skupině. Naproti tomu otec ve zkoušce uspěl a tím se otevřel prostor pro další komunikaci.

Macek (1999) v tomto kontextu mluví o nebezpečí, které může během dospívání vzniknout. Toto nebezpečí je spojené s divergencí v hodnotových preferencích mezi jednotlivými prvky systému, ve kterých se respondent pohybuje např. rodina versus parta. Právě analýza vztahů mezi jednotlivými systémy, může v mnohém napovědět, zda průběh adolescence zakládá problémy a rizika. „*Pokud se adolescent musí rozhodovat mezi jednotlivými hodnotovými systémy (např. parta versus rodina či škola), tak se ocitá pod silným stresem a tlakem.*“ (Macek, 1999, s. 33) V tomto výzkumu se ukázala komunikace mezi rodinou a vrstevnickou skupinou jako klíčová otázka, které budu věnovat pozornost v další kapitole.

(2) Schopnost ocenit respondenta se ukázalo jako významný faktor ovlivňující respondentův vztah s matkou. Pro Ctibora byl matčin názor, že umí pracovat s dětmi natolik významný, že hrál určující roli při jeho volbě povolání. U Bedřicha zase můžeme sledovat, jak celou dobu zápasil o uznání určitých kompetencí ze strany matky, které se mu nedostávalo. Nejčastější výroky matky byly odsuzujícího charakteru, naplněné neustálou kritikou a nespokojeností. V tomto případě se ukázalo, že díky tomuto respondent začal hledat „náhradní rodinu“ tvořenou partou vrstevníků, kteří mu dané ocenění poskytli.

Macek potvrzuje důležitost potřeby ocenění následujícími slovy: „*Necítí-li se dospívající patřičně oceněn v běžných skupinách (škola, rodina, skupina kamarádů), může jeho potřebu sociální hodnoty saturovat třeba skupina delikventů či náboženská sekta.*“ (Macek, 1999, s. 99) V tomto popisovaném případě nedošlo k takto vyhocené situaci, protože skupina kamarádů poskytla Bedřichovi patřičné ocenění, které bylo důležité pro získání zdravého sebepojetí.

(3) Uznání statusu dospělosti se ukázalo jako důležité především v životním příběhu Davida a Bedřicha. Status dospělosti je pro Davida spojen s přijetím určitých představ či názorů o životě a s přijetím jeho schopnosti se o sebe postarat. Právě proto, že Davidova matka nebyla schopna (dle respondenta) žádného kompromisu a nebyla schopna přistoupit na nic z toho, co respondent chtěl, tak se David rozhodl odejít z domova.

Status dospělosti je často spojen s určitou schopností se o sebe postarat. U Davida to mělo formu prostituce a u Bedřicha formu brigád. Schopnost získat peníze je pro respondenty velmi významným faktorem pro jejich sebepojetí. Peníze se zde stávají základním atributem světa dospělých a jejich získání vyžaduje určitou kompetenci. U Davida to byla jeho branže, ve které byl dobrý. A u Bedřicha to byla jeho praktičnost, pracovitost a schopnost učit se od života.

V příběhu Davida i Bedřicha je možno sledovat, jak respondenti vedli určitý zápas se svými rodiči, aby uznali jejich kompetence a jejich schopnost se o sebe postarat. a tím uznali i jejich „dospělost“.

(4) Styl výchovy – míra dohledu byl dalším faktorem, ovlivňující respondentův vztah k rodičům. V Adamově příběhu je možno sledovat určité náznaky zpětného kladného hodnocení, které se týká zásadovosti rodičů, kteří uměli dát jasné hranice. - V Bedřichově příběhu je přítomná nespokojenost s hranicemi, které matka dávala, protože nikdy nevěděl, jak na tom zrovna je. Všechno se odvíjelo od momentální nálady, kterou matka měla. -

Ctibor měl matku spojenou s určitou rolí „dohlížitelky“, která byla neustále za zády, což bylo důležité při odchodu na internát, kdy přestál hrát roli „služáka“ a stal se „lumpem“. - Pro Davida byla matčina ne-kompromisnost v představě o životě důvodem k odchodu z domova. - A pro Edu byla matka příliš „měkká“ a příliš snadno ji „ukecal“, což byl i jeden z důvodů, proč se zde ocitl.

Vyvozovat obecné závěry není z tohoto kvalitativního výzkumu možné. Je však možno sledovat, určitou oscilaci mezi velmi malou mírou dohledu a přísnou mírou dohledu. Přičemž osobně bych spíše raději mluvil o schopnosti vymezit jasné hranice, což v popisovaném kontextu přesněji vystihuje podstatu věci. Jako zajímavé vidím naznačenou skutečnost, že si někteří respondenti zpětně postesklí, že tyto hranice neměli jasné vymezené. Přičemž Adam až zpětně dokázal ocenit zásadovost svých rodičů, při které ho nezavrhlí a dali mu možnost se vrátit domů, pokud si dodělá vzdělání.

Z výše uvedeného je vidět, že pro další vývoj adolescenta hraje významnou roli míra rodičovské podpory. Macek (1999) na základě empirických výzkumů dokládá skutečnost, že rodiče adolescentů, kteří užívali drogy, byli často vnímáni jako „odcizení“ (deklarující nezájem o své děti) nebo naopak příliš „dotěrní“ (přehnaně kontrolující), což nejlépe prezentuje Ctiborův příběh.

Sourozenecké konstelace hráli důležitou roli pouze v životě Bedřicha a Ctibora. Oba dva měli starší sourozence s nimiž byli neustále srovnávání. Výsledkem tohoto srovnávání bylo vytvoření negativní nálepky.

Bedřich dostal nálepku „černé ovce“, se kterou se nechtěl ztotožnit, a která ho urážela. Sestřina koalice s matkou vyvolávala u respondenta závist a hněv. Vztah se sestrou měl konfliktní a nálepka, kterou nedobrovolně nosil byla příčinou většiny konfliktů, při kterých se snažil dokázat, že je pravý opak, než říká negativní označení.

Ctibor dostal nálepku „lumpa“, se kterou se ztotožnil a následně se také podle této negativně vymezené identity choval. Na tom, že respondent přijal nálepku za vlastní, hraje určitou roli i matka se svou „teorií o nesvědění“, kterou jsem již popisoval výše. Nutno je však ještě zmínit, že respondent si tuto nálepku vyměnil se svým bratrem, který ji nosil dlouho před ním, ale na rozdíl od respondenta se s ní nikdy neztotožnil.

Rodinné klima se ukázalo jako významný faktor, který následně určoval, jaký význam bude mít vrstevnická skupina.

Adam je schopen se vzdát svých starých kamarádů, protože doma je přátelská atmosféra. - V Bedřichově životě hrálo důležitou roli napjetí mezi oběma rodiči, které těžko snášel, a které nakonec vyvrcholilo v rozvod. Nicméně však nepřestalo, a tak hledal naplnění svojí potřeby přijetí jinde – u party kamarádů. Pro Edu byly nesnesitelné hádky jeho otce a babičky. Prožíval bezmoc a potřeboval klid, který následně hledal v marihuaně a u party svých kamarádů.

Rodina a kamarádi byly dva hlavní zdroje, které mohly za respondentův problém (viz kapitola 5.2.3.6), což odkazuje na určitou vzájemnou propojenost těchto odlišných sociálních systémů a zároveň to ukazuje na jejich důležitost. Nyní jsem se pokusil popsat význam rodinného prostředí očima respondentů a v následující kapitole se pokusím analyzovat prostředí vrstevnických vztahů.

5.3.3 Já a moji kamarádi

V jakém prostředí se respondent pohybuje? Jaký význam má parta pro respondenta? Jakou roli zde respondent hraje? Co je spojuje? V jakém vztahu je vůči vlastní rodině? To jsou základní otázky, na které budu v následujících kapitolách hledat odpověď.

5.3.3.1 Adam: Bylo nás pět

Adam měl velkou potřebu někam patřit a celkově se pohyboval ve dvou pro něho důležitých vrstevnických skupinách. První skupinu je možno nazvat jako „Velká pětka“ a druhou „Třetáci“.

Přátelství velké pětky bylo tvořeno lidmi, které spojoval hiphop a vše, co k němu patří: „*To jsou různé akce, hulení a k tomu patří i grafitti*“. Přes víkend s těmito lidmi trávil veškerý čas tím, že s nimi hrál v restauraci fotbálek, poslouchal hudbu, hulil. Adam tuto skupinu nazývá „*demokratickou partou*“, která neměla svého velitele, a kde „*každý jel sám na sebe*“, což trefně vykresluje následující ukázka z rozhovoru, která popisuje výrobu grafitti:

„*My jsme měli jako parta taky svoje znamení. Když jsme šli stříkat, tak jsme to dali na papír, co. Tak jsme si to nakreslili. Pak jsme si to rozdělili – ty uděláš tohle písmo, já udělám zase tohle, ty tohle, tohle – každý udělal nějaký písmeno, spojili jsme to nějak, prostě. Udělali jsme obrys, obtáhli jsme to, vystínovali jsme to. Každý jsme pod to hodili podpis. My jsme měli CHP crew, ten jeden grafít černá a stříbrná, trvá tak tři čtyři minuty, prostě.*“

Adam v ukázce popisuje výrobu jednoho grafitu, který je tvořen nápisem „CHP“, což je název party („crew“), za kterou „se stříkalo“. A pod každý nápis všichni členové party vytvořili vlastní podpis, tzv. tag (z angl. jmenovka, přezdívka). Adam tuto metodu vysvětloval tak, že „tag“ bylo vlastní jméno a „crew“ bylo vlastně příjmením, které označovalo příslušnost k určité partě. Nové příjmení dávalo novou identitu, která byla nezávislá na původních kořenech člověka, tzn. vlastní rodiny. Byl to rituál, který se objevil na prahu mezi dětstvím a dospělostí. Můžeme jej chápat jako iniciační obřad, který byl zároveň otázkou prestiže a který o Adamovi vypovídal, že už není bezmocné dítě závislé na rodičích, ale že něco znamená, že někam patří. Protože nepatřit do žádné party je jako vůbec neexistovat.

Malovat graffiti a být tzv. „writer“ něco znamená: „*Pro mě je to umění... člověk u toho má možnost se vyjádřit.*“ Respondent malování graffiti ospravedlňuje teorii, že jde o prostředek k sebevyjádření a k vypracování se v někoho, kdo má prestiž (tzn. prostředek seberealizace). Tento konstrukt Adam dokládá na příběhu jednoho „writera“, který se pro něho stal určitým vzorem:

„*Když začínal malovat, tak úplně všichni „kruper“, přeškrtovali mu to jako „toy“ tzn. začátečník, sráč, hovno - prostě že je nic. A on se strašně vymaloval a teď je, patří, je jeden z nejlepších pražských „writerů“, co je. Všichni ho prostě odsuzovali, že neumí malovat, že je nic. A on se vymaloval a všude dělá „today“ „today“ „CMR“ – to je hodně dobrej kluk. Tomu klukovi je devatenáct a prostě úplně strašně se vymaloval. Když se kouknete na to, jak začínal, tak úplně sráčka největší a teďka je nejlepší. Fakt jo!*“

Tento „writer“ byl člověkem, kterého Adam nikdy osobně nepoznal, a přesto se pro něho stal zástupným vzorem člověka, který na začátku nic neznamenal, ale později se vypracoval v osobnost. Na začátku to byl „*začátečník, sráč, hovno – prostě nic*“ a na konci byl nejlepší, „*fakt hodně dobrej kluk*“. Je to příběh mladíka, který se stal pro Adama inspirující postavou a v jehož příběhu nachází určitou paralelu se svým vlastním životem. I on byl takový „*debilek*“ a kdyby zůstal doma, je z něho „*úplná troska*“, ale teď chce „*začít od znova a dobře*“. A tento příběh tak pro Adama zůstává symbolem, že je možné se vypracovat z ničeho.

V rámci „přátelství velké pětky“, kam se respondent řadí, se vyskytuje ještě poněkud užší vazba na jednotlivce. Tuto konstrukci je možno nazvat: „**Já a můj opravdový kámoš**“.

Respondent vyzdvihuje pozici nejlepšího kámoše, který je pro něho něco jako bratr: „*byl jsem s ním jako brácha*“. Tento vztah měl svoje počátky už před první zkušeností s marihuanou, a tedy i před počáteční událostí, kterou je vstup na odborné učiliště. Respondent měl potřebu tento vztah zdůraznit a vymezit, že byl jiný než ostatní vztahy založené na společném užívání marihuany: „*Tam nešlo o to hulení, my jsme prostě byli fakt dobrý kámoši.*“ Respondent tento vztah charakterizuje určitou jednotou, možná až konfluencí, kde se stírají rozdíly mezi „já – ty“ a místo toho vzniká „my“: „*My jsme dělali úplně všechno spolu.*“

Nicméně později v této jednotě začali spolu také hulit marihuanu. Spolu chodili na učiliště, společně chodili i za školu a společně trávili i víkendy doma. Kamarád byl členem stejné party, ale jako jediný se prozatím na škole udržel a není ve vězení, jako jsou ostatní, starší členové „velké pětky“. V očích Adamových rodičů je „*průserář*“. Adam ho před rodiči vždycky bránil. Oč víc jejich vztahu nebylo přáno, o to víc se vzájemnost mezi nimi posilovala.

Během rozhovoru se ale Adam několikrát vůči tomuto kamarádovi vymezuje a začíná znovu uvažovat nad negativním postojem své mámy. Důležitým zlomem v jejich vztahu byla Adamova zkušenost s první dovolenkou, kdy popisuje, jak byl kamarádem sveden k tomu, aby si s ním dal jointa. Při druhé dovolence však odolal a tato zkušenost je novým milníkem, tak jak je to popsáno v předešlé kapitole. Jedná se o přehodnocení jejich kamarádství, kde si Adam uvědomuje, že už s ním nechce sdílet kouření marihuany, které bylo v poslední době v jejich „*zevlounství*“ jediným pojítkem.

Druhou významnou vrstevnickou skupinou bylo „*přátelství s třet'áky*“. Toto přátelství bylo kvalitativně odlišné od přátelství s velkou pětkou. Hlavním pojítkem zde byl joint a pocit sounáležitosti, že jsme na stejné lodi, tj. škole. Škola, kam chodí ti, kteří neměli dobré známky a kterým nezbyvalo nic jiného než jít právě sem.

„*Ti kamarádi z internátu byli takový, že ... nevím. Prostě, že hele pojed' na „brko“ a tak, bude sranda. A zase, ten tejdén jsme tam nějak přežili, to bylo něco jako tady, prostě. Ty lidi, ty vztahy jako tady jsou, prostě – jó pohoda, v klidu. Za toho kámoše, byste prostě nedali ruku, prostě – za toho kluka. A já jsem byl takovej debilek, prostě že mi každej něco řekl a já jo, skočil jsem na vše. No, a tam to bylo, no ...*“

Přežít týden ve škole bylo hlavní náplní této skupiny chlapců. Slovo „*přežít*“ vyjadřuje vše. Nešlo zde o aktivní tvořivé utváření života, ale pouze o pasivní přežití školy.

Adam konstruuje svůj obraz nezralého chlapce („debila“), který skočil na všechno, který se chtěl zalíbit, který chtěl něco znamenat, a tak udělal všechno, aby se mohl přátelit s třetíky (s mazáky). Ti mu pak svým přátelstvím poskytli status významnosti. Byli to však kámoši podobní těm, kteří byli v DÚ, prostě: „*Za toho kámoše byste prostě nedali ruku.*“

5.3.3.2 **Bedřich: To je moje rodina**

V Bedřichově životě byla velká touha najít spojence a někoho s kým by mohl sdílet blízkost. V tomto kontextu pro něho hrála velmi důležitou roli vrstevnická skupina přátel, tzv. „**moje parta**“. O jejím vzniku a přínosu pro respondenta mluví i následující ukázka.

„Když se naši začali rozcházet, tak jsem si začal nacházet kamarády, které jsem před tím neměl, protože jsme byly taková uzavřená rodina. Takže jsem si našel kamarády, začali jsme chodit na diskotéky, podnikat různé akce, který se nelíbily mámě. S nima to nebyla žádná trestná činnost. Byla to zábava chodit na diskotéky, lítat po lese... hodně to pro mě znamenalo – moje parta, táhneme to spolu už rok a půl. Známe se a já vím, že na tyhle lidi mohu spolehnout, že mi už v plno věcech pomohli. Pomáhali mi vlastně i v tom, když jsem byl na psychiatrii.

Když jsem tam byl po první..., tak plno lidí se na mě vykašlalo. A řeklo si: „Ty jsi z psychiatrie, ty jseš nějak divnej.“ Prostě se dá říct, že se na mě vlastně vysrali. A tyhle ty lidi byli tak dobří, že když jsem jim nějak sdělil, že jsem byl na psychiatrii, tak že to brali ... vlastně ty lidi mě začali bránit proti těm obavám. Dokonce se domluvili, že mě budou navštěvovat. Prostě s něma se cítím daleko líp.“

Otázku vzniku „**mojí party**“ si respondent konstruuje v souvislosti s rozvodem svých rodičů. Byli uzavřenou rodinou a ve chvíli, kdy se rodiče rozvedli, respondent si našel nové kamarády, kteří mu poskytli potřebnou oporu: „*Když už jsem nevěděl, jak to zvládat, tak se ke mně bezvadně postavila moje parta a začali jsme trávit spolu daleko víc času.*“ Podobně tomu bylo i ve výše uvedené ukázce, v níž respondent zdůrazňuje, jak ho všichni opustili, když se dostal poprvé na psychiatrii a kdy dostal nálepku „*jseš nějak divnej*“. Parta přátel ho ale neopustila, přiznala se k němu a hlavně ho neodsoudila, což stojí v ostrém kontrastu vůči vlastní rodině a hlavně vůči matce.

Pokud jsem v minulé kapitole naznačil, že rodina a kamarádi jsou dvě navzájem propojené nádoby, pak právě zde se tato souvislost znovu objevuje. Respondent velmi často popisuje a konstruuje významy, které pro něho parta má v protikladu ke své vlastní rodině. Vystupuje zde další obraz, který je možno nazvat „**já v kontextu mé rodiny versus mé party**“. Opět lze situaci parafrázovat slovy „zatímco doma, tak v mé party“:

- Zatímco doma „se prostě necítím dobře“, v mojí partě „se cítím daleko lépe“
- Zatímco doma „na mě všechno padá“, „s kámošema je to život bez starostí“
- Zatímco doma „mám nálepku černé ovce“, v mojí partě „si mě daleko víc váží“
- Zatímco doma „mi jen něco vyčítali“, v partě „si mě uměli všimnout a pochválit mě“
- Zatímco doma „jsem se s mámou hádal“, v mojí partě „mi rozuměli“
- Zatímco doma „o mě matka neměla zájem“, v mojí partě „se o mě zajímali“
- Zatímco doma „jsem nemohl mluvit o svých problémech“, v mojí partě „jsem se mohl svěřit a společně jsme hledali řešení“
- Zatímco doma „nevěděli jak žiji“, v mojí partě „věděli jaký žiji život“
- Zatímco doma „jsem měl problém“ v mojí partě „jsem žádný problém neměl“

Abych shrnul, co pro Bedřicha znamenala a jakou roli v jeho životě hrála jeho parta přátel, poslouží mi opět ukázka z rozhovoru:

„Takže jsem neměl motivaci být doma a raději jsem byl fakt s lidma, s kterými mám daleko lepší vztahy. Ty lidi si mě daleko víc cení. Vlastně, já jsem si vytvořil takovou fiktivní rodinu a s těma mám daleko lepší vztahy a i s těma klukama se bereme ... to jsou tři bráchové, u nich jsem byl i doma a prostě tam mě představili, že jsem ten a ten a říká se mi tak a tak. A jeho máma řekla: „Jo, to je ten tvůj bratránek.“ My se tak i často bavíme, ne že by řekl Bedřichu, ale třeba řekne: „Bratráнку! Přijede k nám bratránek.“ My to s těma klukama máme už tak vsugerovaný a věříme si. Když třeba sedíme u stolu, tak se oslovujeme jménem, ale když se někdo zeptá, tak řeknu, že to je prostě bratránek.“

Respondent zde přiřazuje svojí partě význam fiktivní rodiny, která supluje potřeby, jež vlastní rodina nedokázala nikdy uspokojit. Tito lidé ho pozvali do své rodiny, začali spolu trávit veškerý čas, a dokonce se začali oslovovat „bratráнку“ nebo „brácho“, což vyjadřuje vztah hluboké důvěry. Respondent v této rodině přátel našel to, co zoufale hledal doma, ale nenacházel. Matka mu doma vyčítala, že je „parchant“, že se doma neukáže a nepomůže v domácnosti a on zatím existoval ve své fiktivní rodině, kde zažíval pravý opak – viz následující ukázka:

„Třeba když jsme byli u bratráнка, tak rodiče byli pryč na dovolený a nechali tam kluky. My jsme si tam udělali takovej byt a tam jsme si vařili všechno. Prostě já jsem se tam vždycky ujal toho vaření. Dělal jsem oběd, z práce jsem přinesl pizzu, bratránek třeba zase uklidil celej byt a všichni jsme ho

pochválili – prostě. Tomu příkládám daleko větší váhu než tomu, když mě někdo chválí, že jsem pře dvěma roky vymaloval byt. Že mě pochválí zrovna za tu věc, kterou zrovna udělám dobře.

Třeba že bratránek se zvednul a řekl klukům, že by mě chtěl doma místo mámy, že vařím fakt dobrý jídla. Že mě prostě pochválil za to, co jsem udělal před tím, ale pochválil mě taky za to, co jsem udělal zrovna teď. Čemu příkládám daleko větší důraz. S těma klukama to je ... to je život bez starostí.“

Takto by dle respondenta měla vypadat opravdová rodina, pro něho je sice fiktivní, ale v některých oblastech skutečnější než jeho rodina vlastní. Výše uvedená ukázka popisuje úplný rodinný ráj. S kamarády si vytvořili byt, Bedřich se tam ujal vaření, druhý bratránek zase uklidil, všichni se pochválili, každý měl své nenahraditelné místo, což Bedřich ve vlastním domově nikdy nezažil, protože si spíš připadal jako „plavec“ nebo jako „černá ovce“.

Respondent zde opět akcentuje, jak je pro něho důležité vědět, že má někde svoje místo, a zároveň jak je pro něho důležitá pochvala a ocenění. Je to opět negativní vymezení vůči své vlastní rodině a především matce, která ho neuměla pochválit, která si neuměla všimnout, ale místo toho mu jen něco vyčítala. „Proto“ si respondent našel fiktivní rodinu, která mu byla náhradou za rodinu vlastní: „*Můžu říct, že tohle je fakt rodina, kterou jsem si vždycky představoval*“.

V rámci obrazu party se vyskytuje ještě jeden obraz, který jsem už naznačil a který je možno nazvat „**já a můj nejlepší kámoš**“. V tomto vztahu je vyjádřena ještě jedna potřeba, a to je potřeba užšího přátelství s jednotlivcem, pro kterého respondent používá specifického oslovení „*bratránek nebo brácha*“.

„Když jsem chodil na základku, tak vlastně už v devítce jsem se začal trochu toulat. Jsem chodil hrát kulečnick do jedny herny. A nějak se to rozkřiklo u nás ve škole. A David, to je ten mladší, tenkrát chodil asi do šesté třídy. No a my jsme se jako už tak párkrát bavili, občas jsem spolu chodili si zakouřit... Tak jsme se domluvili, že ho doprovodím domů a domluvím se s jeho mámou, a když jsme došli do té kulečnickové herny, tak se všichni ptali, kdo to jako je a tak... Mě prostě napadlo v tu chvíli říct: „Bratránek“. Ten den to vlastně všechno začlo. Pak jsem vlastně poznal i jeho bratry a dodneška jsme bratránkové. Chodí za mnou i na tu psychiatrii. Vlastně jsem i díky nim získal tetu a strejdu a takhle. Já jsem zase bratrány seznámil s tou mojí partou, s kterou chodíme na ty diskotéky.“

Už v devítce to začalo Bedřichovým touláním a trávením času na kulečnicku a v hernách, neboť nechtěl být doma. V tom okamžiku se objevil chlapec z šesté třídy, s nímž našel společnou řeč. Respondent zde konstruuje počátek zrodu oslovení „bratránek“, které je v kontrastu s jeho vlastními bratřenci na kvalitativně vyšší úrovni. Jde o vymezení vůči vlastní rodině, která pro něho ztrácí význam, protože v ní nenachází své místo. Oslovení bratránek je, podobně jako v příběhu Adama, oslovením, které vyjadřuje kvalitativně jiný vztah, který bychom mohli nazvat blízkostí či intimitou.

5.3.3.3 Ctibor: Dobrá parta versus špatná parta

Téma „kamarádství“ je ústředním tématem v celém rozhovoru. Respondent se pohybuje ve dvou hlavních vrstevnických skupinách, které vytváří určitou polaritu. Ctibor se tak vždy pohyboval pouze ve vyhraněné pozici, jejíž pól určoval, jakým směrem se bude jeho život ubírat. Mezi partou a respondentem pak došlo k určité konfluenci, která v konečném důsledku vyústila v jakési pohlcující a manipulující „my“.

(1) Já a moje dobrá parta – je skupina vrstevníků, kam respondent patřil před tím, než vstoupil na střední školu. Především se jednalo o skupinu jeho spolužáků na gymnáziu a o skupinu skautského oddílu, kam respondent chodil a jejímž byl aktivním členem. Co takovou „dobrou partu“ charakterizuje a jaké významy ji respondent přiděluje ukáže následující ukázka:

T: „Co myslíš tou dobrou partou?“

R: „No, když je dobrá parta, tak ty se setkaj, když mají hotovo, a že třeba ze školy dvě hodiny se učí a až potom jdou ven.

T: Znáš to? No na gymplu jsem to znal. Na gymplu byla dobrá parta. No, tam jsme měli třeba partu ve škole taky. Taková školní parta, kde jsme chodili spolu ven. Ve škole jsme si hodně pomáhali. Chvilinku jsme se třeba učili, potom jsme jezdili na kole, povídali jsme si o škole, o učitelích a prostě tam jsme neměli čas, abychom si třeba zapálili cigaretu. Tam nikdo nekouřil, takže nás to ani nenutilo, ani tam nějak nebyl alkohol. Takže to bylo úplně v pohodě. Naši nám třeba dávali peníze na kola, že jsme třeba na jeden den jeli někam. Ale potom, jak jsem se odloučil, už to začalo. Ale jako mít dobrou partu to je dobrý. Tam jsme zažili hodně zážitků. Třeba jsme byli na koupališti a tam jsme se třeba topili, nebo jsme se seznámili s nějakýma holkama. Potom jsme třeba s nimi jeli na kole. Podle mě je lepší spíš ta dobrá parta a s tou špatnou se taky něco zažije.“

Dobrá parta je charakteristická tím, že nejdřív je škola, pak je zábava. V dobré partě není čas na nějaké cigarety nebo alkohol. Čas je vyplněn jinými aktivitami, jako je třeba sport nebo seznamování se s holkami. Jedná se tedy o vrstevnickou skupinu převážně stejného pohlaví, kterou spojují společné zážitky. Důležitým hlediskem zde zůstává fakt, že tato parta je většinou rodiči přijatá a podporovaná. V ukázce zároveň zaznívá i morální hledisko, že dobrá parta je „spíš lepší“ než špatná.

Druhou dobrou skupinou, ve které se respondent pohyboval, byl skautský oddíl. Zde byl Ctibor aktivním členem a později i vedoucím družiny. Fascinace skautem byla pro respondenta daná dobrodružstvím, které v oddílu mohl zažívat: „*Takže jsem si třeba vzal krém od bot černý a namaloval jsem se, a šátek, maskáče, tenisky, aby to nebylo moc slyšet, jak jdu. A ještě jsme třeba přepadávali hlídku a třeba svázali. Prostě bylo to takový dobrý, dobrodružný*“. Nadšení pro maskáče a dobrodružství jsou vůbec hlavním kritériem respondentova pozitivního hodnocení skautského oddílu.

Objevuje se zde však ještě jedno hledisko, které je spojeno s respondentovou touhou po vztahu s opačným pohlavím: „*Nebo jsem si tam našel taky holku v jiném táboře, takže jsem utek třeba, když jsem byl vedoucí, tak jsem se vkrad do jejího tábora, tam jsem třeba udělal sólo, něco jsem zapískal. Ona přiběhla a začli jsme si třeba povídat.*“ Ctiborova touha po vztahu s opačným pohlavím je téma společné oběma druhům vrstevnickým part, přičemž dominanci získává až v tzv. špatné partě. Zatímco zde se respondent pohybuje především v homogenní skupině tvořené skupinou vrstevníků stejného pohlaví, ve špatné partě je tato homogenost už vzácností. A většina respondentovy energie je směřována na získání pozornosti a obdivu dívek.

(2) Já a moje špatná parta – je tvořena skupinou vrstevníků, s kterými se Ctibor setkal při vstupu na internát střední školy. Najednou se začal pohybovat v úplně odlišném prostředí, na které nebyl z domova zvyklý. Respondent to charakterizuje slovy, že chtěl „*zapůsobit*“ v novém prostředí, a tak ze sebe dělal „*machýrka*“. Tuto problematiku jsem však už popsal v předešlých kapitolách a zde se jí znovu dotknu, ale v trochu jiném kontextu.

Výrazně se zde však znovu objevuje figura, kterou jsem naznačil výše. Jedná se o novou respondentovu touhu spojenou s navazováním kontaktu s dívkami.

„No, to bylo takový dobrodružný. Jsem třeba chtěl zapůsobit na holky, takže jsem objednal třeba tři doutníky... a holky jsem si získal tak, že jsem si obarvil hlavu na červeno. Měl jsem asi dva měsíce červenou hlavu.“

T: „A to bere holky?“

R: „Já nevím, a já ... Prostě holky říkaj, ty si nenabarvíš hlavu do červena. No a já jsem si ji nabarvil... Tobě to sekne a vypadal jsem jak, opravdu hrozně. Jako holkám se to líbilo, tak jsem říkal, tak co, líbí se jim to, tak to budu nosit. Kluci z toho měli jenom švandu.“

Předmětem zájmu zůstává opět dobrodružství. Do této doby bylo však dobrodružství spojeno s aktivitou vrstevníků stejného pohlaví – se spolužáky z gymnázia anebo ze skautského oddílu. Najednou se však předmětem zájmu stalo opačné pohlaví, a to i za takovou cenu, že bude vypadat hrozně (sám před sebou) a u chlapců vzbudí pouze smích. Hlavní je, že se to bude líbit holkám. „Pro získání obdivu holek jsem ochoten udělat cokoliv!“ by mohlo znít respondentovo krédo v tomto období.

V čem však pro Ctibora spočívá charakteristika špatné party? To ukazuje následující ukázka: „S tou špatnou se taky něco zažije. Ta špatná parta je spíš na peníze. Spíš získávat peníze na drogy a na alkohol a na cigarety. Takže spíš to špatný... si spíš sedneme do hospody, tam trčíme čtyři hodiny v pohodě, vyjdeme, budeme na mol, jdeme domů, vyspíme se a ráno to pokračuje další den.“

Z ukázky je opět patrné, jak důležitou roli zde znovu hraje prvek dobrodružství, které má navíc další význam: „Dobrodružství nás třeba potom spojuje.“ Objevuje se zde však ještě jedna kvalitativně odlišná rovina, zaměřená na ochutnání „zakázaného ovoce“, jež bylo dosud nedostupné. Možná by bylo možno říct, že „v zakázaném ovoci“ se znovu objevují určité atributy spojené s dospělostí nebo světem dospělých. Touha osamostatnit se, žít svůj vlastní život bez mámy za zády je téma, které se neustále prolíná celým respondentovým vyprávěním. Navíc špatná parta je rodiči nelibě přijímaná a je zdrojem četných konfliktů. A pokud se chce člověk s takovou partou setkat, tak „se musí potají vykrást z domu“. Toto „potají“ pak slouží jako určitý spojovací prvek.

Špatná parta je zaměřená na získávání peněz, kterých by si mohla užívat. Peníze zde hrají důležitou roli a jsou opět atributem dospělosti: „Když má člověk peníze, tak je to dobrý pocit“. Pro respondenta je téma peněz významné a právě krádež platební karty hrála důležitou roli v dalším respondentově životě.

„No jak... tak to jsme koupili dohromady asi karton těch „davidovek“, to jedna stojí asi 63 korun, to jsme měli asi 4 šampaňský a to ještě blbec jsem nechával dýžko, prostě třeba šampaňský myslím za

420 a na 450. Tohle nic nebylo v tu chvíli. Prostě cigarety tam byly nějaký dvě skvělý holky, co jsem jim koupil vůbec cigarety, pivo, no prostě nebo flašku Puškina jsme tam měli za čtyry stovky. To šlo prostě rychle. Automaty, herna... A voni jsou to taky takový mrchy, vycucávky. Ctibore, ahoj, máš...ne, pozveš mě na panáka? Tak jsem ho pozval na panáka. A teď jsem tam měl prostě dvoustovku. A já ne, chtěl jsem se trošku nějak, prostě frajeřit, tak jsem zaplatil tisícovkou. A jako jo, když má člověk peníze, tak je to dobrej pocit.“

Ctibor vidí tuto oblast svého života jako nešťastnou: „já blbec“. Prostě chtěl zapůsobit na ostatní. Pro naplnění této potřeby je ochoten udělat vše. Je si vědom, že ostatní jsou „pěkný mrchy a vycucávky“, že z něho chtějí jenom vymámit peníze. Ale je tu nějaká energie, vůči které se respondent cítí bezmocný. Takže se z něho stává bonviván, který všechny zve na cigarety, panáky, šampaňské, hrací automaty. Právě tato vzácná chvíle dává Ctiborovi příjemný pocit, protože má peníze, protože má kamarády, může být v centru pozornosti a užívat si „zakázaného ovoce“.

Na druhou stranu si je však vědom plytkosti svých vztahů a podmínek svou finanční situací: „Většinu kamarádů jsem měl jen za ty peníze.“ Nejenom kamarády získává za peníze, ale také mnoho kamarádek, a právě zde se znovu objevuje Ctiborova náklonnost k opačnému pohlaví, pro které je ochoten udělat to první a poslední. Respondent se k tomuto tématu několikrát vrací a vysvětluje svoji bezmocnost, která končí vztekem na sebe sama: „A já jsem si pak hned říkal, že jsem blbec, že jsem se dokázal tak ovlivnit, že jsem tak byl blbý, prostě vycucávače dal tisícovku a ona potom odešla a už jsem ji neviděl... jsem prostě, byl jsem na ni strašně naštvanej a hlavně na sebe.“

(3) Já a můj opravdový kámoš, který nikdy nebyl

R: „Jako nejlepšího kamaráda jsem neměl nikdy. Že bych třeba chodil spát k němu domů a takhle, to ne. U nás nikdo nespál, rodiče to zakazovali. Že já vlastně ani jako nějak ty dobrý kámoše jsem vůbec ani nepoznal... ve čtvrtý jsem měl kámoše dobrýho, ale jako moc jsme...Jako dobrýho podle mě, ale potom právě v pátý jsem odešel zase. Že jsem šel zase na jinou školu a tam na gymplu, než jsem si našel kámoše, tak jsem odešel na střední. Byl jsem moc přelétavý, takže podle mě jsem ani neměl moc čas si tam někoho najít. V tom gymplu tam byli takový šprti, tam bylo všechno učení, tam, kdybych se chtěl hodně scházet s klukem, tak on by neměl čas. Dobrýho kámoše jsem teda neměl vůbec. Jako vím, jak ho najít, vím, jak ho otipnout, ale neměl jsem ho.“

T: „A jak si to vysvětluješ, že jsi ho neměl? Čím to je?“

R: „Čím to je? Že jsem nemohl skoro vůbec ven, že jsem se musel učit. Že jsem měl takovou menší, neměl jsem takovou volnost. Takže jsem nemohl ven, nikoho jsem nepoznal, takže když jsem se třeba rozhodl, že třeba půjdu s někým ven, tak mamča mi to zase zakázala. Myslím, že to záleželo taky, aby

jsem našel kamaráda, že abych taky mohl ven, když si naplánuju já a ne rodiče. Tak proto taky to byl jeden z důvodů, proč třeba chci žít samostatně, abych si mohl rozhodovat sám o všem.

Velkou část svého rozhovoru respondent věnuje vysvětlování, proč nikdy neměl opravdového kamaráda. Na jednu stranu o sobě mluví jako o tom, který „je moc přelétavý“, což je termín, který používá i pro charakteristiku vztahů s příslušnicemi opačného pohlaví. Na druhou stranu však přichází na mnohé jiné faktory, které respondentovi nedopřály prožití této zkušenosti. Možná právě proto byl pro respondenta tak významný krátký okamžik, kdy disponoval penězi, protože tehdy byl v centru dění, a jenom tehdy měl kamarády.

Nějaký náznak kamarádství zde byl na prvním stupni, ale pak respondent odešel na gymnázium a poté zase na střední školu. Jednoduše řečeno, Ctibor prostě neměl čas navázat s někým hlubší vztah. Na gymnáziu byli všichni „šprti“, kteří na rozdíl od respondenta nežili pro nic jiného než školu. I když jinde mluví o dobrodružství, které s nimi zažíval, tak nyní se zde objevuje jakoby černobílé vidění. Prožití přátelského vztahu v prostředí gymnázia nebylo pro Ctibora možné.

Objevuje se zde však ještě jeden výrazný prvek, který je úzce spojený s matkou. Matka mu stála neustále za zády; matka mu nedovolila brát si kamarády domů a nebo u nich přespávat; matka ho nutila neustále se učit a byla to právě matka, která mu plánovala život a omezovala jeho svobodu. Tento respondentův konstrukt vede k potvrzení jeho touhy se osamostatnit, žít si svůj život a „o všem si rozhodovat sám“.

5.3.3.4 David: K tomu, abych přežil, potřebuji přátele

Davidova pozice je v tomto kontextu poněkud specifická. Téma „kamarádství“ je pro respondenta okrajové, neustále zdůrazňuje svoji potřebu se osamostatnit a potřebu „přežít“. Což už samo o sobě je poněkud agresivní nastavení, které předem vylučuje jakýkoliv vztah. Celkově se však respondent pohybuje asi ve čtyřech skupinách, v souvislosti s kterými používá slovo „kamarád“: (1) spolužáci, (2) kamarádi z klubů, (3) kamarádi z „branže“, (4) hostitelé.

(1) já a moji spolužáci - viz kapitola: „Já a škola“

(2) já a kamarádi z klubů: sem patří lidé, kteří chodili s respondentem na diskotéky nebo se účastnili afterparty. Byli to lidé, které respondent znal z různých klubů a s nimiž občas užíval drogy, jinak s nimi však neměl nic společného.

„No, co tam může chodit za lidi, když to jede skoro non-stop. To jsou lidi, kteří jedou na perníku a tohle, a co chodí na párty a tyhle věci... tam chodili ti největší smažáci z Prahy.“

Z ukázky je patrné, jaký význam jim respondent přikládá. Ačkoliv se respondent s těmito lidmi účastnil stejných akcí, neztotožňuje se s nimi. Má potřebu se vůči nim vymezovat a zdůraznit fakt, že není jako „oni“. A to i přesto, že on sám užíval pervitin a on sám se účastnil afterparty či podobných akcí. Nicméně oni jsou ty největší „smažky“, on ne. Kdo vlastně je? Co odlišuje tyto lidi od něj samotného? V tomto kontextu mi respondent neposkytl odpověď, ale v zápětí mi ji dal v trochu jiné souvislosti, jak popíšu později.

(3) já a kamarádi z „branže“: jsou kamarádi ze stejného „oboru“. Příslušnost k určité „branži“ či „oboru“ už dává určitý status. To, co dělí respondenta od kamarádů z ostatních klubů, je právě tato příslušnost. Zatímco oni jenom brali drogy a užívali si, on pracoval v oboru. A zábava byla pouze ovocem této tvrdé práce.

„Ty kámoši z Karlových lázní, jak jsem říkal, že mají pohádkový život. Tak to pak... jsem zjistil, že tyhle dva kluci jsou nejlepší kluci z celého podniku, že tam dělají, že to jsou vlastně nejlepší hosti. Což já jsem taky neměl špatný postavení, ale já jsem byl lempl, já jsem to nedokázal koordinovat z těch peněz, co jsem tam vydělal.“

Z ukázky je patrné, že oproti minulé skupině byli tito kamarádi z „branže“ stavěni na piedestal. Zatímco první skupinou respondent pohrdal, k těmto kamarádům vzhlížel a ve srovnání s nimi si připadal jako „lempl“. Protože na rozdíl od nich si nedokázal ušetřit peníze a správně s nimi hospodařit. Z ukázky ani celkově z rozhovoru se nedozvíme, jak hluboký vztah k nim měl. Ale je zde patrný určitý obdiv a respekt, který respondenta fascinuje.

Vzniká zde určitá hierarchie sebeobrazů:

- Nejsem jen nějaká „smažka“
- Jsem z „branže“ a nemám špatné postavení
- Ve srovnání s těmi dvěma kamarády jsem však „lempl“

(4) já a moji „hostitelé“

R: *„Když se vám to daří, tak máte úspěch, máte všechno - máte určitý postavení, máte určitý respekt mezi lidma, máte všechno. Každý má k tomu jinou cestu, že jo. Člověk je jedinečný.“*

T: „A čím si zaujal třeba ty?“

R: „Já nevím, dokázal jsem s lidmi komunikovat dobře. Jednou jsem potkal jednoho a druhý den jsem odjížděl do Manchesteru – to bylo hodně zajímavý. Ze začátku mu šlo taky jenom o sex, ale já jsem s ním byl furt a on mě poznal hloubš a potom už, nevím. Potom už šlo o to, jako když máte vy přátele. Pak už jsem pro něj nebyl kluk z Pinocchia, ale přítel. To znamená, že už má na vás jinej pohled. Když jste kluk z Pinocchia, tak ho nezajímá, co si myslíte. To ho zajímá vaše fyzické já, že jo. Ale když vás víc pozná, tak ho zajímají i jiný stránky.“

T: „Aha, rozumím tomu správně? Z toho, co mi vyprávíš vnímám, že je rozdíl mezi lidma, kteří jsou jakoby na jednu noc a pak je rozdíl, a to je ta tvoje branže, že si člověk vybuduje určité jméno nebo svůj image.“

R: „No, o to tam jde. Ta známost je vlastně tisíckrát silnější než ty peníze za jednu noc. To je to, o čem mluvím, to je to umění toho přežít. Když jsem pak přišel do stavu, kdy jsem šel ke dnu, tak ty lidi byli k dispozici, tak mi rádi pomohli, když jsem potřeboval.“

Respondentovo základní paradigma je až do očí bijící. Jeho potřeba přežít, zaujmout, být nejlepší, zasahují do všeho, tzn. i do všech respondentových vztahů. David zde popisuje, jak si získával přátele. Mluví o přátelství, které vzniklo ze zájmu „o jeho fyzické já“. Je to určitý přerod z pouhého chlapce z Pinocchia (z prostituta) ve společníka, který je svému hostiteli partnerem a může s ním sdílet své myšlenky. Jedná se tedy o určitou formu intimity, která Davidovi imponuje, neboť ho staví do role dospělého.

Nicméně v ukázce je patrný ještě jeden vztah, který jsem už zmínil, a který je v názvu této kapitoly. Je to určitá účelovost, která by se dala vyjádřit slovy: „Potřebuji Tě, abych mohl mít někoho, kdo mi pomůže, až budu potřebovat!“. Na jednu stranu se respondent vymezuje, že nikoho nepotřebuje (např. rodiče), na druhou stranu si však vytváří vztahy, z kterých může čerpat v dobách zlých. „To je to umění přežít“, nashromáždít si kolem sebe lidi, z kterých mohu přijímat, až budu potřebovat pomoc.

5.3.3.5 Eda: S partou? Tam byl klid!

V Edově životě hrála důležitou roli jeho parta přátel, se kterou se pravidelně scházel a jejíž součástí byl i jeho „kámoš z baráku“. Tento vztah měl respondent potřebu zdůraznit a nějak zviditelnit. Z rozhovoru nám tak vyvstaly především dva obrazy: (1) já a moje parta, (2) já a můj kámoš z baráku.

(1) Já a moje parta

R: „To byla prostě parta... a všechny blbosti a všechny akce, že jsme se chodili koupat nebo po sobě střílet v lese kuličkovkama. Jsme tak chodili... a to byla strašná sranda.... A všechno jenom spolu. Když jsme jeli někam nebo šli do hospody nebo někam na diskotéku – vždycky prostě spolu. S nikým jiným to ...ne že bychom se nebavili, ale nechodili jsme s nikým jiným ven. Takže to byla naše parta lidí a každéj pro každou srandu. Vždycky nějakéj průser se stal a pak se to nějak skloubilo, že z toho byla ještě další sranda. Prostě blbli jsme jako malý děti.“

T: „A jak se dá taková parta dohromady?“

R: „My jsme chodili do průjezdu, chodili jsme se psama. Já a ten kámoš z baráku. My máme psa rotweilera a oni mají taky psa. A my jsme nechodili do parku, kde je to samý hovno. My jsme chodili doprostřed jednoho baráku, kde byl takovej minipark. Vždycky jsme si sedli, pokecali. On tam byl klid, nikdo jiný tam nechodil než my. Pak tam přišli ještě ty další dva kluci a pravidelně mezi sedmou a osmou hodinou jsme tam chodili. Tam byl klid! V šest jsme se na večereři a pak jsme šli tam a hulili trávu.“

V ukázce Eda podává výstižné vysvětlení, co pro něho parta znamenala a co bylo její naplní. Především to byla skupina, kde panovala jednota, protože všechno dělali společně. Důležitým pojítkem byli psi a marihuana. Byl to takový mikrosvět, ve kterém vládl klid, pohoda a zároveň tam byla sranda. Respondentův popis party místy připomíná ráj, jehož fyzickou lokací byl „minipark“ uprostřed jejich domova. Jejich parta se nescházela v místě, kam chodí většina pejskařů, a kde je „to samý hovno“. Oni měli svoje specifické místo – rajskou zahradu v podobě miniparku, kam chodili v předem určený čas. Byl to denní rituál, který byl chvílí odpočinku a který v sobě zahrnoval i velmi intimní zkušenost určité sounáležitosti.

(2) Já a můj kámoš z baráku

„Jeden kluk byl hnedka z baráku. S ním jsem se znal a máma se zná s jeho mámou. Buď jsou u nás a povídaj si nebo jsme u nich. On byl jako brácha prostě. Spal u nás nebo já jsem spal u nich. Hráli jsme na PC, furt něco – prostě jako bráchové.“

Respondent spolu s kamarádem spontánně založili tuto partu. S kamarádem se znal už od první třídy a bylo mezi nimi určité pouto. Rodiče se navzájem znali, což byl prvek, který oba ještě spojoval. Byli jako bráchové, kteří spolu rádi trávili čas, kteří spolu rádi „blbmuli jako děti“.

5.3.3.6 Shrnutí

Smyslem této kapitoly bylo dobře zanalyzovat a interpretovat, jaké významy přikládají respondenti svým vrstevnickým vztahům. Oproti rodinnému prostředí, které bylo často zdrojem negativních obrazů o sobě samém, je vrstevnická skupina zdrojem nové zkušenosti, ve které mohou nacházet nové kompetence, které jsou pozitivní pro jejich sebepojetí. Ve vrstevnických vztazích hrála důležitou roli (1) příslušnost k určité skupině lidí, která měla něco společného, (2) přátelský vztah ke konkrétnímu člověku – přátelství, a nakonec (3) partnerský vztah.

Nejdominantnějším tématem celé kapitoly byla **příslušnost respondenta k určité skupině lidí tzv. partě**. U všech respondentů byl znatelný jakýsi posun od rodiny k vrstevnickým vztahům a tento jev byl o to více patrný, čím horší klima panovalo ve vlastní rodině. Bedřich a Eda mluví o tom, že si vytvořili určitý svůj mikrosvět podobný rajské zahradě, kde se člověk cítí v bezpečí, milován, a kde je naplněný štěstím. Často existuje i konkrétní místo a čas, kde se schází, a kde prožívají chvíle štěstí. - Eda měl prostor mezi domy, kde byl malý parčík. A právě tam zažíval se svojí partou klid, pohodu a legraci tzn. opak toho, co zažíval doma. - Bedřich dokonce mluví o fiktivní rodině, která v mnohém předčila jeho vlastní rodinu reprezentovanou matkou a sestrou. Teprve v partě byl konečně oceněn a jenom tam je na něho nahlíženo jako na „osobnost“. Nálepka černé ovce tak mohla ztratit svou moc a respondent může získat úplně jinou a hlavně pozitivní zkušenost.

Vrstevnická parta nabízela prostor pro různé role a experimentování. Někteří respondenti ji popisovali jako „demokratickou“ partu, která neměla žádného vůdce, kde každý měl svoje místo, a kde každý mohl přinést svoje nápady. Bedřich se mohl postarat o jídlo, jeho kamarád zase uklidil a společně si užívali idylu dokonalého společenství. Skupina přátel často sloužila i k určitému potvrzení kompetencí. Bedřich např. získal status odborníka přes auta, instalatérství aj. David měl svoji „brandži“, ve které získal status dobrého společníka.

Vstup do takové party byl někdy spojen s určitou vstupenkou, která měla dokázat, že účastník zapadá do příslušné skupiny. Tato vstupenka byla velmi často spojená se „zakázaným ovocem“ tzn. s věcmi, které byli spojené se světem dospělých. V našem případě jsou to často atributy jako je např. alkohol, marihuana, pivo, jízda autem, výherní automaty, kulečník, peníze aj. Přičemž pro některé skupiny byly charakteristické určité atributy – např. u příznivců hudebního stylu hiphop to krom hudby byly i grafitti a „hulení“.

Tyto atributy pak byly často určitým pojítkem, který celou skupinu spojoval a v některých případech ji i přesahoval – např. viz malba grafitti.

Ctibor ve svém rozhovoru poskytl jakousi laickou teorii o rozdílech mezi špatnou a dobrou partou. Dobrá parta je často podporovaná rodiči, pojítkem jsou společné zážitky spojené s dobrodružstvím. Nevyřčeným pravidlem je, že nejdřív je škola a poté zábava, která je nejčastěji spojená se sportem nebo zájmovou činností. – Kdežto špatná parta je často zdrojem rodinných problémů. Nevyřčeným pravidlem je, že nejdřív je zábava a poté škola. Pojítkem je dobrodružství, ale od dobré party se dobrodružství liší tím, že prostředkem k němu je využívání zakázaného ovoce, kterému je těžké odolat.

Přes demokratické klima party se někteří respondenti často považovali skupinou pohlceni. Jednalo se o určitou konformitu vůči skupině, které byli členy. Ctibora to vedlo k tomu, že se přetvařoval a stylizoval se do role, která mu nebyla zcela vlastní. Adam měl zase potřebu dělat ze sebe machra a přijal za vlastní hodnotový systém dané skupiny přátel. Při zpětném hodnocení svého života a při charakterizování zdroje problému, to byli právě tito respondenti, kteří označovali „ty druhé“ za zdroj svých obtíží, který je svedl na scestí vedoucí do DÚ.

Přátelský vztah ke konkrétnímu člověku bylo důležité téma v životním příběhu Adama, Bedřicha a Edy. Tito opravdoví kamarádi, byli často součástí part, kam respondenti patřili. Znali je však často ještě dřív než příslušnou skupinu. Pro tyto kamarády je charakteristické specifické označení, kterým se vzájemně oslovovali tj. „brácha“ nebo „bratránek“. Specifičnost toho vztahu je nejvíce patrná u Bedřicha a Edy, kteří mají svůj problém úzce spojený s vlastní rodinou. V tomto kontextu jde o kompenzační oslovení, které má vyjadřovat určitou míru intimity a důvěry, jenž ve vlastní rodině neměli možnost poznat.

U Adama je pak významné, že je schopen svůj postoj ke kamarádovi přehodnotit ve chvíli, kdy prohlédl a viděl, že by ho svedl opět na scestí. Schopen toho byl však až ve chvíli, kdy si byl plně vědom opory, kterou mu nabízí vlastní rodina.

Partnerské vztahy, respektive určité náznaky vypovídající o přítomné touze po takových vztazích, bylo dalším tématem, které vystupovalo do popředí během analýzy vrstevnických vztahů. Nejlépe to dokládá životní příběh Ctibora, který byl schopen pro obdiv dívek udělat cokoliv. Experimentování a zkoušení různých rolí má velký význam v hledání svojí vlastní identity či autentičnosti. Ctiborův příběh, tak jako příběhy všech

ostatních respondentů, postrádal určitou míru intimity ve vztazích k opačnému pohlaví. Což se často uvádí jako fakt, dokládající skutečnost, že člověk je schopen opravdového vztahu až poté, co nalezne sám sebe tzn. vlastní identitu.

Davidův příběh se zdá poněkud výjimečným. Oproti ostatním respondentům neměl klasickou partu vrstevníků. Ty nejintimnější chvíle prožíval se svými dospělými hostiteli, kterým dělal společníka. Jednalo se o velmi účelový vztah, který byl prostředkem k jeho obživě. A respondent nazývá svoje počínání jakýmsi „uměním přežít“.

5.4 Já a moje životní cesta:

Samotné umístění respondenta do DÚ vede k přirozenému rozdělení životního příběhu do tří částí a tj. (1) život „před“ umístěním, (2) život „během“ umístěním a (3) život „po“ umístěním v zařízení. Během analýzy rozhovorů se tato skutečnost potvrdila, a proto jsem se rozhodl tuto kapitolu zachytit z těchto tří perspektiv. V tomto záměru mě povzbuzuje i vlastní terapeutický záměr DÚ, v jehož snaze je, aby klienti během pobytu v zařízení získali určitý náhled na svůj dosavadní život a na svoje problematické chování v něm. Toto uvědomění má následně vést k zodpovědnému zaujetí postoje ohledně své budoucnosti.

V narativní analýze se v návaznosti na strukturalistickou lingvistiku rozlišují dvě roviny konstrukce: (1) syntagmatická a (2) paradigmatická konstrukce příběhu.

Syntagmatickou konstrukcí se myslí způsob, kde se přáním, záměrem, událostem, akcím a jejich výsledkům dostává časového, kauzálního a cílesměrného uspořádání (Chrz, 2002). Jde tedy o určité časové uspořádání, kde jedna událost vyplývá z druhé, protože jsou spojeny „zápletkou“. „Zápletka dává naší zkušenosti souvislost a směřování. Kromě toho činí zápletku naší zkušenost jednotným celkem, tj. čímsi, co má „začátek, prostředek a konec“ a co má také „hlavu a patu“, tj. co dává smysl.“ (Chrz, 2004, s. 6) V tomto výzkumu je zápletkou už samotné vysvětlování, jak se respondent dostal do „past'áku“, které následně odvíjí předivo klíčových událostí až k samotnému umístění do DÚ.

Paradigmatickou konstrukcí se pak myslí určité vzorce chování či invarianty, které jdou napříč jednotlivými příběhy a jejich dějovými souvislostmi. Vyprávění respondentů obsahují řadu podpříběhů, (např. odkaz na těžkou rodinnou situaci, touha zalíbit se a zapadnout do nového prostředí atd.), a ty vykazují stejný princip, podobnost či vzorec. (Holoubková, 2003) Příkladem takového paradigmatu může být snaha zalíbit se matce, strategie vedoucí k získání statusu „fajera“ v kolektivu vrstevníků, strategie vedoucí k redukci stresu aj..

V následujících kapitolách se pokusím zachytit obě roviny konstrukce v určitém celku, který se nabízí v jeho časovém rozdělení na tři části, jak jsem již uvedl výše. Jednotlivé skutečnosti, které jsem doposud popisoval v minulých kapitolách, se pokusím spojit v jeden celek životního příběhu, který má svůj počátek, prostředek a konec.

5.4.1 Jak jsem to vlastně žil? /scénář/

Životním scénářem zde myslím určité zhodnocení svého života formou jedné věty. Jedná se vlastně o určité vyznání, filosofii či krédo, které sloužilo jako základní kritérium pro rozhodování. Cílem této kapitoly je analýza příběhu od svého „počátku“ až do umístění v DÚ. Jak respondent hodnotí svůj dosavadní život? Jaký mu dává smysl? O co mu vlastně šlo? Podle čeho se rozhodoval? To budou základní otázky, na které budu hledat odpověď. Přičemž zmíněné krédo bude pro přehlednost uvedeno vždy v nadpisu u konkrétního životního příběhu. V tomto kontextu chci zdůraznit, že se vždy jedná o určité zjednodušení, které slouží pouze pro snadnější uchopení celé situace.

5.4.1.1 Adam: Hlavně abych byl v pohodě!

Co bylo hlavním životním scénářem, dle kterého se Adam řídil, nejlépe vyjadřuje jeho motto „hlavně abych byl v pohodě“. Výraz „v pohodě“ v rozhovoru sloužil jako nepřeslechnutelná vycpávka, o čemž svědčí i samotný výskyt daného výrazu, celkem se v hovoru objevil devětapadesátkrát. Adam tímto vyjádřením často začínal, spojoval jím věty a završoval svou argumentaci.

Klíčovou událostí Adamova života byl odchod na internát a odborné učiliště – odešel od svých známých a z rodinného zázemí. „Být v pohodě“ pro Adama znamenalo někam patřit a něco znamenat. Prostředkem, jak dosáhnout tohoto cíle a opět se dostat do toužebného stavu pohody, byla parta starších spolužáků (třet'áků).

Potřeba „být v pohodě“ však vznikla už daleko dříve. Adam si není jist kdy přesně, ale je si vědom, že zná i opak pohodového stavu. Jednou z hlavních strategií, skrze které získával klid, a které používal už před příchodem na internát, byl poslech hiphopu: „Když doma nehraje muzika, tak jsem úplně nervní. Já potřebuju muziku!“ Hudba pro Adama znamenala velmi mnoho. Při mojí otázce „V čem to je, že je ta hudba v tvém životě tak důležitá?“, respondent jednoduše odpověděl: „Mě prostě vždycky uklidnila. To je tím, že mě vždycky nějak uklidní.“ Tato důležitost se projevila i v období Adamovy závislosti na marihuaně, protože hifi-věž byla jedna z mála věcí, kterou Adam ze svého pokoje neprodal, neboť by si bez ní nedovedl představit svůj život.

Podobně jako hudba fungoval ovšem i joint: „No a když jsem si zahulil, tak zase taková euforie, jó v pohodě. A už jsem byl zase v klidu, už jsem byl zase mezi svýma, už zase zase pohoda, no. To byla právě furt ta pohoda, pohoda, pohoda.“ Marihuana byla pouze jednou z dalších strategií, které Adam používal, aby naplnil svůj životní scénář.

Při reflexi svého života u Adama velmi často zaznívalo morální hodnocení těchto strategií, které vrcholilo v uvědomění si životní iluze, ve které doposud žil. Toto negativní hodnocení svého počínání se poprvé začalo objevovat, když Adam popisoval život v polaritě „jsem zhulenej - nejsem zhulenej“, a kdy se poprvé ukázaly náznaky, že si respondent uvědomuje past, ve které se ocitl. Konstruuje zde určitý zlomový bod, a to v okamžiku, kdy si uvědomil, že strategie, kterou používal k naplnění své potřeby, poskytovala jen určitou iluzi slibovaného.

„No, když si zapálím toho špeka, tak za tu dobu, co jsem zkouřenej, tak je to všechno bez problémů, je to všechno v klidu. Ale jakmile prostě ne, tak to je úplně... (polarita: v pohodě/ v průseru). Jak jsem říkal, je vám všechno jedno. Já když jsem zkouřenej, tak si zapálím špeka a teď si sám sobě začnu vsugerovávat, všechno bude v pohodě, to se vyřeší, to se pořeší a ono to pak najednou sjede a hm, nepořešilo se vůbec nic, neudělali jsme vůbec nic. Prostě a je vám to úplně jedno.“

V této ukázce z rozhovoru respondent vysvětluje dvojí tvář své závislosti. Na jedné straně byl v klidu, když měl drogu. To ale přestalo brzy fungovat a Adam si potřeboval pohodu vsugerovávat. Najednou se ocitl ve stavu, kdy mu bylo už všechno jedno. Namísto, aby žil, jenom přežíval. Namísto toho, aby svůj život aktivně utvářel, jen ho udržoval při životě a nechal se životem unášet: „Je vám všechno jedno.“ Vystřízlivět by znamenalo probudit se ze stavu iluze a nahlédnout, že věci v pohodě nejsou: „Nepořešilo se vůbec nic.“ A právě tato zkušenost vedla respondenta do větší a větší závislosti. Prohlédnout by pro něj bylo velmi ohrožujícím zážitkem.

Ve vyprávění a v analýze životního scénáře považují toto prohlédnutí za vyvrcholení životního příběhu, které určí, kudy se bude respondent dál ubírat. Přirovnal bych ho ke dnu propasti, od kterého je možno se odrazit.

„Mě už to pak ani nebavilo, byl to stereotypní život. Jsem se ráno probudil tak v půl desátý, najedl jsem, šel jsem ven. Nějak jsem chvilku „zevloval“ po Mariánkách. Čekal jsem, až se kluci vrátí ze školy. Přijeli ze školy, teď jsme sháněli, jak sehnat nějaký prachy. Sehnali jsme nějak prachy, došli jsme si pro hulení, zhulili jsme se a do noci jsme se nějak ... jak se to řekne ... přechasovali. A druhý den to samý, třetí den úplně to samý, když byl víkend, jó to se šetřily peníze přes ten tejděn, trochu. A pak o víkendu zas nějaká pěkná „kalba“ velká přes celý víkend. Já jsem třeba v pátek šel z domu a přišel jsem třeba až v neděli večer.“

Adam popisuje stav, ve kterém se nacházel po určité době svojí „psychické“ závislosti na marihuaně. Tento stav zároveň vyjadřuje morální hodnocení situace. U Adama

je v tomto hodnocení patrná životní nespokojenost, charakterizovaná nudou, stereotypem, nesmyslností a celkovou otráveností. Dle jeho slov se jednalo o „život zevlouna“, který nemá směr ani cíl, jen tak se plácá a přežívá.

Adam chtěl změnu, a situaci vyřešil „*útekem od všeho*“, tj. k drogám. S jídlem ale roste chuť: „*Chtěl jsem víc a víc.*“ Tak zkusil tvrdší drogu (tentokrát pervitin) v domnění, že bude opět na chvíli v pohodě. Scénář se však opakoval jen do doby, kdy zasáhli rodiče a společně se sociálním kurátorem odvezli Adama do DÚ.

5.4.1.2 Bedřich: Mámo, já nejsem jako táta!

Bedřichův život je jedním velkým výkřikem, kterým se neustále vymezuje vůči matce. „Nejsem jako táta! Nejsem černá ovce! Je ve mně kus dobrého, tak si toho konečně všimni, uznej mě, pochval a hlavně mě neodsuzuj a řekni, že mě máš ráda!“ Bedřich často nevěděl kudy kam: „*Já už jsem prostě nevěděl...jak se mám zachovat; jak zvládat určitý situace; jak se k tomu postavit.*“ Tento pocit bezmoci později vyústil v agresivní chování vůči matce, sestře i otci - vůči celé rodině.

Bedřich svoje vyprávění začíná popisem dusné atmosféry, která panovala mezi jeho rodiči a kterou velmi těžce nesl. V pozadí této atmosféry hrála důležitou roli koalice respondentovy matky a sestry, která byla v opozici vůči otci a respondentovi.

Rozvodem rodičů pak všechno vyvrcholilo a respondent si začal nacházet kamarády, které před tím nikdy neměl, protože byli „*uzavřenou rodinou*“. Ve svých kamarádech našel oporu, na kterou se mohl spolehnout: „*Vím, že na tyhle lidi se mohu spolehnout, že mi už v plno věcech pomohli.*“ Bedřich začal s těmito lidmi trávit většinu svého času, vyhýbal se domovu, protože to bylo místo, kde měl problémy. On sám si vytvořil jiný svět, kde problémy neměl, kde to bylo daleko lehčí žít: „*Chození po večerech venku, vyhejbání se domovu, trávit čas s kámošema nebo v práci. Já jsem byl věčně s kamarádama nebo v práci, tam to bylo lehčí.*“

Respondent svůj život vymezuje dvěma světy, ve kterých žije. V jednom žít musí, protože to je jeho vlastní rodina, kterou si však nevybral. V druhém světě žít chce, protože to je jeho fiktivní rodina, kterou si sám vybral a již považuje v mnoha ohledech za daleko opravdovější. Zatím vším však je skrytá respondentova touha po uznání ze strany matky a závist, že nemůže s vlastní matkou mít takový vztah, jako má jeho sestra. Na druhé straně tábora však vznikla také závist, a to závist matky, že si Bedřich našel jinou rodinu, kde se cítí daleko lépe, a kde začíná trávit veškerý svůj volný čas: „*Jednou jsem jí řekl, že se tam cítím líp než doma. Máma si to vzala na sebe, že to je její vina, že ji za to obviňuju.*“ A

právě zde se odehrává podivný zápas mezi matkou a Bedřichem, který je patrný během celého rozhovoru. Tento zápas je charakteristický výčitkami matky a následnou respondentovou obhajobou.

„Začaly takový ty hádky. A když jsem přišel domů po delší době. Třeba jsem přijel ze školy a šel jsem hned za kámošem. Přišel jsem domů večer a hned mi začala vyčítat, že nezná moje kamarády. Tak jsem udělal tu věc, že jsem jí je představil. Pak když znovu začala vyčítat, že nezná ani moje kámoše, tak jsem se jí schválně zeptal, jestli ví, jak se jmenují ty lidi, co jsem jí je představoval a ona říkala úplně jiný jména, který ani nejsou v té my partě, kterou jsem jí představoval a který z její strany nemohla ani slyšet. Tak já jí řekl, že to je hezký: „Tak já ti je představím a ty si ani nepamatuješ, jak se jmenujou.“ Kvůli takovým blbostem začaly ty naše hádky.“

Jednou z mnoha matčiných výtek byla skutečnost, že nezná jeho kamarády. Proto si respondent vytvořil zkoušku, skrze kterou si chtěl matku vyzkoušet. Bedřich matce představil své kamarády, můžeme si jen domýšlet, ale nejspíš pouze vyjmenoval jména svých kamarádů. Zapamatování jmen respondentových kamarádů by odkazovalo na matčin zájem, což by byl předpoklad pro Bedřichovu větší důvěrnost. Když však matka znovu Bedřichovi vyčítala, že nezná jeho kamarády, tak se jí zeptal na jejich jména. A Bedřich se utvrdil o matčině nezájmu, neboť jména neznala, a tím vlastně v této zkoušce „propadla“. U respondenta to vyvolalo hněv, protože matka mu něco vyčítá, ale sama není schopna pro zlepšení situace něco udělat. Následně vznikla hádka, která se často opakovala právě „*kvůli takovým blbostem*“.

„Máma mi začala vyčítat, že nechodím na žádný kulturní akce, že by taky se mnou chtěla někam jít. Já jsem jí prostě ukázal pár vstupenek do divadel i yz koncertů, kde jsme byli s těma kámošema. Jsem jí to ukázal a ona řekla: „Hm, to je hezký, že jezdíš s kamarádama, ale mě nikam nevezmeš.“ Tak jsem domluvil jednu restauraci a byla to restaurace, která je poměrně drahá. Domluvil jsem to i tak, že nás odveze kámoš, abysme nemuseli tramvají nebo autobusem. Takže to bylo všechno domluvený. Když měl přijít ten den, který jsem tak dlouho plánoval dopředu a máma s souhlasila s tím termínem, tak máma řekla, že jí je špatně a že se jí tam nechce.“

Další matčinou výtkou bylo, že se Bedřich fláká a nechodí na žádné kulturní akce. Ten jí však ukázal vstupenky, aby se obhájil. Jenže to vyvolalo matčinu závist, protože vstupenky se týkaly Bedřichova druhého světa, kde pro změnu neměla místo matka. Odpověď matky zmobilizovala respondenta k akci. Domluvil si s mámou termín, u kamaráda objednal auto a v restauraci rezervoval místo. Ale když měl přijít očekávaný den,

tak matka řekla, že jí je špatně a o něco později se Bedřichovi svěřila, že se jí nechtělo: „Promiň, mně se tam fakt nechtělo jít.“

Výsledkem toho všeho byl respondentův hněv a naštvanost: „*To jsem byl docela zklamanej a naštvanej.*“ On se snažil a matka jen proto, že se jí nechtělo všechno pokazila a ještě mu stále něco vyčítala. Což mělo v konečném důsledku ten efekt, že se Bedřich od vlastní rodiny úplně distancoval: „*Já podnikám s klukama různý činnosti podle toho, jaká je zrovna nálada. Akorát že mámě a kurátorce to nějak nevyhovuje, protože oni neví, jak žiju, že jsem vzal kámošku do ZOO a druhou do divadla. To ví jen mů přátelé, moje druhá rodina.*“

Vznikl velmi polarizovaný stav. Doma (ve vlastní rodině) na respondenta všechno padalo a necítil se tam dobře. Kdežto ve fiktivní rodině byl jeho život bez problémů a cítil se tam daleko lépe. Tato vyhrocenost se stále stupňovala, takže každý příchod domů byl spojen s hádkou, novou výtkou, novou obhajobou končící pocitem bezmoci, který vyústil v agresivní chování.

5.4.1.3 Ctibor: Byl jsem slušňák, co pil colu!

Výše uvedený nadpis je vystihujícím sebeobrazem, kterým respondent definuje sám sebe a velkou část svého života. Dlouho žil jako „*slušňák*“ či „*šprt*“, který se učil, protože matka-učitelka na něho neustále dohlížela. Doma byl respondent dlouho v roli „*mazlíčka*“, kterého měli jeho pěstounští rodiče rádi oproti vlastnímu bratrovi, který byl v očích rodičů (dle respondenta) „*lumpem*“.

Respondent studoval na gymnáziu a chodil do skautského oddílu. Veškerý jeho volný čas byl vyplněn těmito dvěma aktivitami. Nejdřív se musel učit, pak mohl jít ven. S kamarády z gymnázia nebo skautingu („*dobrá parta*“) jezdil na kole a zažívali spolu různá dobrodružství. Jednalo se o homogenní vrstevnickou skupinu tvořenou převážně chlapci. Úzký přátelský vztah respondent s nikým nenavázal, protože on sám měl tzv. „*přelitou*“ náladu, takže s nikým nevydržel delší dobu kamarádit. Matka ho navíc držela zkrátka a nedovolila mu nikdy přespat u žádného z kamarádů, čímž podle respondenta nese vinu na tom, že neměl opravdového přítele. Ctibor se vždy pohyboval v určité partě a dobrodružství bylo něčím, co respondenta na těchto společných akcích fascinovalo.

„*Byl jsem slušňák, co pil colu!*“ je vyjádřením trefným, ale vyjadřuje pouze jednu stranu mince. Tou druhou stranou téže mince je fakt, který respondent charakterizuje ve vyjádřeních typu: „*Nechal jsem se strhnout pro každou lumpárnu, ... mě se nedá překecávat*“

dlouho, ... manipulovat se se mnou dá hodně.“ Tato vyjádření vystihují respondentovu touhu po novém dobrodružství a po všem co zavání „*lumpárnou*“. Ve spojení s jeho lehkou ovlivnitelností tato potřeba vytvořila podhoubí pro jeho problémového chování.

Po odchodu na internát a vymanění se z dohledu matky získává vyjádření „*byl jsem slušňák*“ značně negativní konotaci. „*Slušňáctví*“ není pro respondenta zrovna dobrou vizitkou v novém prostředí, které bylo značně odlišné, a kde chtěl zapůsobit. Proto začal hrát roli „*machýrka*“. Tato role však obnášela přesný opak jeho dosavadní role „*šprta*“, který sedí doma a učí se.

Ctibor se považoval za chlapce, který dosud pil colu, ale najednou se ocitnul v prostředí těch, kdo pili pivo a vodku. A samozřejmě se nechal ovlivnit tímto novým prostředím. Snad by bylo možné říct, že se v rámci svých možností snažil pouze adaptovat na nové prostředí. Naskytlo se nové dobrodružství, nová lumpárna, ke které doposud nemohl kvůli matčinu dohledu říct své „*ano*“.

„*On*“ byl slušný chlapec, který za nic nemohl. „*Oni*“ byli ti špatní, kteří ho svedli na scestí. On za nic nemůže, protože se zde vyskytuje energie, vůči které se cítí bezmocný. Je to síla skupiny, jíž neumí říct „*ne*“. Proto se stylizuje do role protřelého znalce světa, který je zkušený a může si dovolit pozvat všechny kamarády na panáka, cigarety, šampaňské atd. Aby této roli dostál, aby si na chvíli užil pocit, že je ve středu pozornosti a obdivu svých vrstevníků, rozhodl se půjčit tátovo auto svým kamarádům a mámě ukradl platební kartu ze které utratil dvacet tisíc korun. Byl to pocit, že je na chvíli samostatný a že může na chvíli disponovat všemi atributy světa dospělých.

5.4.1.4 David: Už jsem se stával dospělým

Pro Davida to všechno začalo na konci deváté třídy. Právě tehdy začal chodit na diskotéky, kde měl možnost vyzkoušet taneční drogu (extázi). Ta mu poskytla novou smyslovou zkušenost, jež ho začala fascinovat. Dávala mu pocit volnosti a svobody. Respondent začal tuto zábavu vyhledávat stále častěji a hranice stále posouval, až mu nestačily klasické diskotéky. Začal tedy chodit na afterpárty, kde mohl tančit až do ranních hodin, aniž by ho někdo omezoval. Díky nočnímu životu nedokončil první ročník střední školy a na druhé střední škole, kam nastoupil o rok později, se tento životní styl rozjel ještě ve větším měřítku, neboť si začal prostitucí vydělávat peníze na potřebnou zábavu.

Touha se osamostatnit, touha žít „*pohádkový život*“ byla hlavním hnacím motorem v životě respondenta, a když vzpomíná na svůj život před umístěním v DÚ, zmůže se jen na zvolání: „*Jó, to byl pohádkový život, a teď musím dřepět tady.*“ Je patrné, že respondent je

na svůj dosavadní život z velké části hrdý. Nechápe své umístění v DÚ, protože zde je vlastně pouze kvůli matce, které se nelíbilo, že její syn se nezdržuje doma a že si vydělává prostitucí v nějakém baru.

Respondent je však na sebe hrdý, protože z domova odešel „bez ničeho“, ale „postupem času se vypracoval“ a měl svoji „branži“, v které se svobodně a úspěšně pohyboval. Nechal se zlákat prostitucí a natáčením pornofilmů, protože „to byly snadno vydělané peníze“, za které mohl „žít pohádkový život“. Spát v hotelu Hilton, chodit do solárního studia, hrát bowling, koupit si nový mobil, značkové oblečení – to vše bylo pro respondenta kdysi něco nepředstavitelného, ale nyní se to stalo skutečností. Chodit do školy také ztratilo svůj význam, protože jeho příjmy byly i bez vzdělání vysoce nadprůměrné.

„Teď to pro mě bylo přísunem peněz, že jo... A nevím proč, já jsem chtěl vydělávat dobrý peníze... já jsem se vlastně osamostatnil. Já jsem si vlastně platil nájem – všechno. Tak, jak to dělali rodiče sami, tak já jsem to taky dělal sám. A ani se mi už nestýskalo, to možná dřív, když jsem byl menší. Já se už domů vracet nemusím. A do těch osmnácti, to je už jenom otázka času.“

Respondent sám neví, proč chtěl vydělávat dost peněz. Nicméně první zkušenost, kdy držel v ruce sedm tisíc korun, mu ukázala cestu, kudy jít. Z ukázky rozhovoru je patrné, jak si David konstruuje vlastní významy, které uvádí slovem „vlastně“: „*Vlastně jsem se osamostatnil... vlastně jsem si platil nájem.*“ Stejně tak, jako to dělali rodiče, tak to dělal on sám. Nebyl na rodičích závislý a mohl si žít svůj vlastní život. Pro respondenta je stesk po rodičích spojen se závislostí malého dítěte, které nemůže nic než se spolehnout, že rodiče nezklamou. V tomto kontextu by z psychoanalytického hlediska mohla být zajímavá otázka, jakou roli zde hrál rozvod rodičů, který se odehrál v respondentově raném dětství a který mohl narušit jeho jistotu, že ho rodiče neopustí.

I „pohádkový život“ má své stinné stránky, kterých si je respondent vědom. Tuto druhou polaritu nazývá „život ve sračkách“. Aby člověk mohl žít pohádkový život, musí zvládat určitou dovednost, „být šikovný“. Když jsem se respondenta zeptal, o co vlastně v životě jde, odpověděl mi, že „je to o přežití“. Pro respondenta je to „umění“, kterému se už částečně naučil. Tento výrok vyjadřuje jeho životní zkušenost, která se pro něho stala úplnou filosofií.

„Já nevím, o čem to je. To je o přežití... to je o přežití. Člověk se musí sám umět o sebe postarat. Jakmile to neumí, tak je vyřizenej... tím myslím, aby měl kde spát, aby měl co čistýho na sebe, aby

měl, co do huby... Se podívejte jenom po Praze, třeba žebráci – lidi, kterým je třeba čtyřicet, padesát, šedesát a co já jim budu dávat? Mě je sedmnáct let. Vždyť měli celý život, aby něco střádali, aby něco budovali. A mně je sedmnáct let a jsem na tom tisíckrát líp, než na tom jsou oni...

„Přežití“ je pojem, který je pro Davida nabitý silným nábojem. V ukázce se respondent vymezuje vůči žebrákům, kteří pro něho symbolizují zcela „vyřízené“ lidi, protože se nenaučili o sebe postarat, protože se nenaučili tomu základnímu „umění přežít“. V tomto vymezování se respondent staví do role, kdy demonstruje, že on se tomuto umění už trochu naučil, což dokazuje právě neustálým upozorňováním na fakt, že se osamostatnil.

V Davidově případě se jedná o obranu agresivní životní strategie. Přežít může jen ten nejsilnější a člověk se musí snažit, aby byl nejlepší: „Musíte dělat všechno pro to, abyste byl nejlepší.“ Koncentrovat se na přežití znamená koncentrovat se na sebe. Tato energie nebere v potaz druhé jako partnery, protože každý může být potenciálním ohrožením: „To jsem jenom já, musím spoléhat jen sám na sebe. To je jediný pravidlo, kterým jsem se řídil prostě. A na ostatní se vyser! To jsem věnoval svůj čas jenom tomu, komu... o kom jsem si myslel, že za to stojí.“

Respondent si v rámci „přežití“ z některých lidí udělal přátele, což bylo obsahem minulé kapitoly „já a moji kamarádi“, kde jsme věnoval pozornost respondentovu vztahu k některým hostitelům, které využíval v dobách zlých, aby se nedostal na dno: „To je to, o čem mluvím, to je to umění toho přežít. Když jsem pak přišel do stavu, kdy jsem šel ke dnu, tak ty lidi byli k dispozici..., takže jsem mu třeba zavolal, že nemám na nájem a on mi poslal peníze... už jsem pomalu získával tu jistotu, že jako můžu přežít, že jsem se měl na koho obrátit.“

Jistotu, kterou respondent pomalu získával, však něco nabourávalo. A to byla otázka hospodaření s penězi, protože se nemohl neustále spoléhat na rezervy u svých „hostitelů“. To je jediný problém, který respondent ve svém životě vidí. Kdyby uměl hospodařit s penězi, tak by dnes nebyl v DÚ: „Kdybych si šetřil, tak nejsem tady, to bych byl už dávno pryč.“

5.4.1.5 Eda: Neměl jsem nad sebou pevnou ruku

Uvedený nadpis je výstižným respondentovým zvoláním, které pronesl, když hodnotil svůj dosavadní život:

„To já bych prostě fakt potřeboval, aby mě někdo pořádně chytil a dal mi přes držku. Abych věděl, že tohle si teď nemůžu znovu dovolit. Tohle jsem nikdy neměl. Vždycky to bylo tak, že veškerá omezení trvala maximálně týden a pak to bylo tak jako předtím. To byla asi jedna z největších chyb.“

Jedná se o touhu po „někom“, kdo by zakročil a dal jasně najevo, že tudy cesta nevede. Respondent tuto absenci „někoho“ považoval za jednu z největších chyb, která v jeho životě nastala. Matka ani babička to nemohly být. Nedokázaly ho udržet v tolerovaných mantinelech, protože nebyly důsledné v jejich vymezování, a natož v jejich dodržování.

Tento fakt, na který Eda poukazuje, odkazuje k jeho bezmoci něco se svým životem udělat. Jakoby svému životu nedokázal dát hranice. Eda se vyjadřuje o potřebě určitého „hlídače“, který by mu nedovolil se znovu vrátit k užívání marihuany: *„Já bych potřeboval někoho, kdo mě třeba pustí ven, ale zároveň mě bude zase hlídat, abych nezačal hulit.“* Je tu tedy přítomná touha po hlídači, který mu dovolí být nezávislý a který by mu věřil natolik, že by ho pustil ven. Zároveň je zde však přítomná i touha po hlídači, který je v určitém slova smyslu průvodcem „tam venku“, kde se hranice těžko dodržují.

Respondent si je zde zcela vědom skutečnosti, že se pohyboval na tenkém ledu, když „koketoval“ s užíváním marihuany, a protože se s ním led znovu probořil, ocitl se tam, kde už jednou byl a tj. v „pastřáku“. V tomto slova smyslu dokáže zakomponovat potíže do svého životního scénáře.

Eda už neuvádí jako hlavní problém svého života příchod svého otce. Spíše je to jeho nepřítomnost v podobě pevné ruky, kterou potřeboval, aby ho ochránila, a kterou mu babička ani matka nemohla nabídnout, protože jejich ruka „byla měkká“.

Výsledkem rekapitulace životního příběhu je v Edově případě lítost. Měl jsem problémy s hulením a nikdo mi nepomohl. Na jednu stranu si je tedy vědom, že to bylo především užívání marihuany (tedy jeho vlastní problém), které ho přivedlo zpět. Ale na druhou stranu z něho mluví zoufalá omluva: „Snažil jsem se, ale sám jsem to nezvládl.“

5.4.1.6 **Shrnutí**

Pokud bych měl tuto kapitolu nějak nazvat, pojmenoval bych ji jako „cesta k pramenům“. Důvodem k takovému názvu je stále opakující se vzorec, který je společný pro jednání u všech respondentů. Na začátku je určitá nenaplněná potřeba (žízeň), jejíž absence se v určitou dobu zvýrazní, stane se nesnesitelnou, a proto respondenta vede

k určité aktivitě, tzn., hledání naplnění (pramene). Tyto strategie hledání v sobě mají často obsažené problémové chování, které respondenta vede k umístění do DÚ.

Analýze potřeb respondentů včetně jejich strategií vedoucí k naplnění jsem už věnoval dostatečnou pozornost ve shrnutí kapitoly: „Kde to vlastně začalo?“. Proto se k dané problematice nebudu již vracet. Nyní mi spíše jde o schopnost reflektovat život respondentů z hlediska zakomponování jejich problému do celku životního příběhu. Vycházím z předpokladu, že jen tehdy, když si člověk odpoví na otázku: „Jak jsem to vlastně žil?“, tak následně může najít odpověď na otázku: „Jestli tak chci žít i nadále?“. A právě tato reflexe je jeden z terapeutických cílů DÚ. Jde o určité „prohlédnutí“ či získání „nadhledu“ nad svým dosavadním životem, aby dotyčný klient DÚ mohl říci: „Tak tohle jsem dělal opravdu špatně a je na čase to změnit!“.

Zdárným příkladem takového prohlédnutí je příběh Adama. Ten ve svém líčení popisuje určitý bod zlomu, kdy je doslova „zhnusený“ stylem života, který vedl, a který nazývá životem „zevlouna“. Adam mluví o své iluzi, kterou měl možnost prohlédnout. Chtěl se cítit v pohodě, chtěl být s lidmi a myslel si, že prostředkem k tomu mu bude joint marihuany. Z počátku mu to také tuto iluzi blízkosti dávalo, ale ne na dlouho. Teprve vytržením ze svého prostředí najednou získává jinou perspektivu.

Bedřichovo zhodnocení je celé poznamenáno určitou záští vůči matce, které se snažil dokázat, že není takový, jak ho označovala (černá ovce). Celý svůj život zápasil o její přízeň, o její přijetí a v tomto zápase se vždy znovu setkával pouze se svou bezmocí. Všechny snahy vyšly nazmar a nakonec se bezmoc v jeho životě objevila ve formě agresivního chování vůči matce a sestře. Ve svém vyprávění také konstruuje určitý zlom. Už nechce plýtvat svou energií tam, kde to není žádané, a tak hledá naplnění své potřeby ve „fiktivní rodině“ svých kamarádů, které má tendenci glorifikovat. Jediný problém, který uznává, je jeho agresivita, která je úzce spojená s matkou. Ostatní problematické chování (záškoláctví, alkohol, toulání se) bagatelizuje a nemá potřebu se vůči němu vymezovat.

Ctibor je lákán dobrodružstvím. A sebereflexe či náhledu na své chování není příliš schopen. Přijímá nekriticky negativní nálepkou „lump“ za svou identitu a chová se podle ní. Kdysi byl slušňákem, ale teď je z něho lump, který je rád, že se vymanil z vlivu matky a zcela si užívá dobrodružství, které mu život poskytuje. I v jeho životě jsou však náznaky určitého zklamání, ale nejedená se o tzv. „zhnusení“, které by bylo bodem zvratu v jeho nahlížení na svůj dosavadní život.

Podobně je na tom David, který měl představu, že se konečně stával dospělým, ale při cestě za dospělostí se z ničeho nic ocitl v DÚ. Davidova představa dospělého člověka je

spojena především s nezávislostí a s určitým druhem zodpovědnosti, který se však redukuje na schopnost postarat se sám o sebe, aniž by k tomu potřeboval rodiče. Prostituce pro něho není problémem, protože účel světí prostředky a výhody, které díky ní získá, jsou pro něho přednější. Adam tak nemá důvod svůj život radikálně měnit, přestože si je vědom i některých malých nedostatků, které takový život přináší.

Eda si během vyprávění konstruuje několik důvodů, proč se ocitl v DÚ. Nejdřív za to mohl táta a později zase babička. Nakonec si je však vědom, že si celý život zahrával s marihuanou. V konečném důsledku to však není on, kdo za to všechno může. Závěrečný povzdech je tomu jen důkazem a vyjadřuje určitou bezmoc svůj život změnit.

5.4.2 Kde to vlastně jsem? /vysvětlování/

Jaký to má smysl, že jsem v diagnostickém ústavu? Jak vidím svůj život „tady a teď“? Jak tato nová zkušenost zapadá do mého životního příběhu? Odpovědi na tyto otázky budou předmětem následující analýzy a interpretace.

5.4.2.1 Adam: Já už jsem sám sebe tak trochu dokoukl

Adam přijel do Pastřáku jako „mrtvola“, alespoň to tak sám popisuje s vysvětlením, že těsně před příchodem do DÚ se pořádně „zperníkoval“ a zde pak prožíval abstinenční příznaky v podobě celkového vyčerpání organismu. Jak tato situace vypadala, charakterizují nejlépe jeho vlastní slova: „*A úplně jsem byl v prdeli... sedíte – úplná mrtvola, na nic nemáte... a když jsem byl taková mrtvola, tak mě sem vezli.*“

Adam velmi dobře tušil, že bude umístěn do DÚ, a tak se zmobilizoval k poslednímu výkonu, okradl mámu o zlaté šperky a mobilní telefon, utekl z domu a všechno utratil za pervitin. Při příchodu domů už na něho čekal sociální kurátor a než se vzpamatoval, tak už byl v pastřáku. Na počátku tedy byl vzdor a vztek na rodiče, jak mohli takovou věc svému dítěti udělat: „*Ale teď mohu říct, že jsem vlastně rád, že mě sem dali. Protože tady teprv člověk pochopí, jakou chybu vlastně udělal. Sice pozdě, ale aspoň, že to pochopí.*“ Přes počáteční vzdor Adam najednou nachází smysl (a tedy i naději) ve svém umístění, které se pro něho stalo místem, kde se mohl zastavit, a jak on sám říká, „*sám sebe dokouknout*“.

V čem vidí hlavní změnu? „*Že nejsem s kamarádama, to je hlavní změna, a že nemám ty drogy – tyhle dvě změny.*“ Adam dokonce o sobě říká, že se cítí „čistší“, že už je na tom lépe i se slovní zásobou. Protože v době, kdy „hulil“, s ním nebyla kloudná řeč. Během pobytu v DÚ mohl získat pozitivní zkušenost, že obstojí, protože na dovolence

odolal lákání kamaráda, aby si s ním zapálil jointa. V této souvislosti uvádím následující ukázkou z rozhovoru:

„A když jsem jel na tu druhou dovolenku, jsem jel, tak prostě, když si toho „špeka“ přede mnou zapálil a „na, dej si!“ Já sem mu řekl: „Ne!“ Tak pro mě bylo dobrý to, že dokážu říct ne, že to nechci. On si prostě toho jointa vykouril přede mnou, já jsem si nedal nic. Prostě v pohodě, on tam byl vykouřenej, já jsem byl úplně normální. No a, prostě já jsem si s ním nepokecal, protože on byl strašně zkouřenej. Tak jsem šel domů, celý Vánoce jsem byl doma s našima. Jsme pak jeli ke známým. Prostě i se známýma jsem si tam povídal, se kterýma jsem se třeba dva roky neviděl, tak jsem si s nimi pokesal, jako bych se s něma viděl každé den. Prostě už fakt i ty vztahy, i s našima teďka, ty vztahy s našima, to je takový, že mamka je hodně překvapená, že jsem se za ten rok, tedy tu dobu, co jsem tady, jsem se úplně změnil.“

V ukázce Adam popsal konstrukt svojí nové zkušenosti, která je pro něho zdrojem naděje pro budoucnost. Je to zkušenost, že obstál pokušení si zahulit se svým nejlepším kamarádem. Je to zkušenost „být normální“ a přitom „být pohodě“. Adam obstál, poprvé řekl „ne“ nejlepšímu kamarádovi a unesl tak izolovanost, kterou zažíval, když si najednou neměl s přítelem co říct, protože odmítl být „zkouřenej“. Je to poprvé, kdy zažil pocit normálnosti, a navíc mu tento nový zážitek otevřel oči k novému uvědomění si, že v tomto stavu může zažívat blízkost s ostatními lidmi.

Z rozhovoru je patrné, jak je tato událost a celková změna pro Adama důležitou zkušeností. V tomto kontextu je zajímavé i Adamovo překnutí, které z tří týdnů nové zkušenosti činí zkušenost probíhající po celý rok. Možná by se to dalo interpretovat jako určité nereálné přehánění nebo idealizování situace, které není objektivní výpovědí. Ale je důležité, že respondent zažil novou zkušenost, která slouží jako odrazový můstek k novému startu.

5.4.2.2 Bedřich: Je to škola do života

T: „Já se tě teď zeptám takovou otázkou. Jak vlastně teď vnímáš, to svoje umístění zde v diagnostáku?“

R: „Byl to pro mě šok! Ale nemůžu zrovna říct, že si zrovna myslím, že si to zasloužím. Ale říkal

Komenský: „škola hrou“, tak si myslím, že je to taková škola do života. Že prostě na tý psychiatrii,

když jsem byl, i tam jsem se něco dozvěděl a něco jsem se naučil. A myslím, že bych teď nedokázal

říct, co mi tenhle pobyt přines, ale možná, až se dostanu pryč, tak se mi to zase v něčem projeví, že

mi určitě tenhle pobyt něco dal.“

Pro Bedřicha bylo umístění v DÚ především šok, a to zvláště proto, že si myslí, že si umístění nezasloužil. Jít do DÚ znamená v jeho konstruktu něco jako jít sem za trest, protože jsem něco provedl, tzn. zasloužil jsem si to. V kapitole „kdo za to může“ jsem analyzoval Bedřichův postoj viny, který je podmíněný matčiným přiznáním. Dokud tedy není v DÚ i jeho matka, tak ani jeho umístění zde nemá velký smysl.

Na druhou stranu Bedřich srovnává svůj pobyt v DÚ se svým pobytem na psychiatrii, který ze začátku také nechápal, ale nakonec pro něj byl velikým přínosem, neboť měl možnost pochopit svoje nevladatelné afekty.

Trochu sofistikované vyjádření, že jde o „školu do života“ skrývá tvrzení, že teď tomu nerozumí, ale někdy v budoucnu snad přijde doba, kdy pochopí smysl umístění v DÚ. Tento fakt a tento přesah mu dává naději do budoucnosti. Přitom se zde objevuje ještě jedna figura, kterou jsem již naznačil, a která se týká minulosti. Je to zkušenost několikerého umístění na psychiatrii. S touto zkušeností konfrontuje i současné umístění v DÚ.

„Protože, když jsem byl poprvé na té psychiatrii, tak jsem se něco málo o sobě dozvěděl. Když jsem tam byl podruhé, tak jsem se o sobě dozvěděl už daleko víc. Škoda, kdybych tam byl potřetí, tak bych se dozvěděl, jak se chovat k té mámě. Akorát byl problém, že jsem už nedostal tu šanci.“

Pro Bedřicha byl pobyt na psychiatrii velmi přínosný. Během rozhovoru se několikrát odvolává na pana doktora, který mu v mnohém „hodně pomohl“ právě tím, že mu mnohé vysvětlil. Jedna z věcí, které od něho přijal je poznatek, že „on je v pořádku“, a že jeho agresivní chování „je důsledek vlastní bezmoci“. Umístění na psychiatrii mělo pro respondenta objektivní charakter, který mu pomohl k lepšímu sebepoznání. Během první návštěvy se dozvěděl něco málo o sobě, po druhé návštěvě se dozvěděl už daleko víc, ale žádné třetí už nebylo, protože se ocitl v DÚ. Už nedostal šanci, aby se mohl dozvědět, jak se chovat k mámě a místo toho je strčen do „pastáku“ – za trest. Nad tím vším však visí jeho životní krédo – „všechno je škola do života“, které mu dává naději do budoucnosti i současného umístění v DÚ.

5.4.2.3 Ctibor: Teď jsem lump

Už dříve jsem popsal skutečnost, že v určité době došlo mezi respondentem a jeho bratrem k výměně osobnostních nálepek... „kdysi jsem byl mazlíček já, pak se jím stal jako by on“. V důsledku toho byl respondent označen jako „lump“. S tímto označením se Ctibor nakonec ztotožňuje. Má pouze jedinou potřebu, a to vymezit se vůči svému bratrovi. Ten je

v jeho očích stejný lump jako on, ale s tím rozdílem, že bratr v tom umí chodit, a ví jak zapůsobit na okolí.

Jak se to stane, že se z člověka stane lump, respondent vysvětluje zvláštním vztahem mezi ním a prostředím, ve kterém se zrovna pohybuje. Přičemž v počátku existuje určitá potřeba po dobrodružství, pak se objeví konkrétní lidé, kteří mu umožní dané dobrodružství prožít a to je okamžik, kdy dochází mezi skupinou a respondentem k zvláštní symbióze, ve které splyne v podivuhodnou jednotu... „no, já prostě vždycky chtěl zažít nějaký to dobrodružství, a tak jsem si vybíral nějaký takový lidi, no a potom to skončilo tak, že jsem byl jako oni“.

Tento konstrukt však vznikl na základě určité teorie respondentovy matky, která mu vždy říkala, že podle toho, jaké prostředí (lidi) si vybírá, takový bude i on, což bylo předmětem pozornosti v kapitole „Já a moje rodina“. Ve zmíněné kapitole jsem mluvil i o tom, jak „lump“ nemá svědomí, což byla jedna z teorií respondentovy matky, kterou si zvnitřnil a přijal za svou vlastní v podobě introjektu.

Vyjádření „jsem lump“ není ani jednou užitě v minulém čase. Je tourčítý sebeobraz, který vztahuje i ke svému umístění v DÚ... „jinak bych tady nebyl, kdyby se ze mě lump nestal... no, musím být lump... a jsem pořádnej“. Ctibor se ztotožňuje se svou negativní nálepkou a špatné věci, kterých se dopustil, jsou jen potvrzením, že nemá svědomí, a že dané tvrzení jeho rodičů je pravdivé. Proto se zde ocitl právem a své umístění v DÚ chápe jako formu trestu, kterou si však nevybral.

R: „psychicky je to náročný tady vydržet podle mě teda. Já jako...rodiče – to byla jejich volba a myslím, že to byla i dobrá volba, že mě sem dali.“

T: „Co si myslíš ty?“

R: „Mně to jako nevadí, že tu sem, protože já si myslím, že to bude jinačí, ale to prostředí, ve kterém tady žiju to mě vadí.“

T: „Má to nějaký význam pro tebe, že jsi tady?“

R: „No význam to má takovej, že budu muset...že do nějakýho pracáku.“

T: „Co to znamená osobně...“

R: „Prostě už všechno si sám platit, sám se stravovat, žít sám.“

T: „Jako v tom ústavu, myslíš? ...“

R: „No, potom půjdu do nějakýho zařízení, do toho Šenova a v osmnácti tam můžu pracovat.“

Respondent svoje umístění v DÚ vidí jako rozhodnutí svých rodičů. Je to pro něho těžké unést režim, ve kterém musí poslouchat vychovatele zvláště proto, neboť nebyl zvyklý

poslouchat ani svého pěstounského otce... „*táta mi nemohl rozkazovat, protože jsem ho ignoroval, když mi něco rozkazoval*“. Rozhodnutí svých rodičů však nakonec přijímá. Pouze smysl, který svému umístění dává, trochu uniká. Respondent žije v představě, že se domů nevrátí a vrátit se ani nechce... „*domů se vrátit nechci*“. Na povrch vyplouvá pouze jediná představa a to v podobě touhy se osamostatnit. Rok bude pracovat ve výchovném ústavu, a poté (v osmnácti) tam bude smět pracovat dál, ale s tím rozdílem, že si bude už všechno platit sám. V jeho představě tak vzniká paradoxní představa, že v ústavu se nakonec může víc osamostatnit, než kdyby zůstal doma a vystudoval školu. Tato představa je však opět podmíněná skupinou, ve které se později ocitne, což bude obsahem další kapitoly.

5.4.2.4 David: Opět jsem na někom závislý

R: „*Nó, a pak mě strčí sem a všichni se diví, jak se asi cejtím. Když člověk si jede to svoje a je normálně v klidu... má svůj život... nó a jede si na sebe a teďka ho šoupnou sem. A tady tě vedou zase do toho začátku...*“ **T:** „*Do čeho?*“ **R:** „*No, zase na ten začátek. Já, já jsem dítě ještě teď, ale už jsem se stával dospělým určitým způsobem. A teďka nemám žádný zprávy o tom, co se děje venku. To já jsem byl furt informovanej, když jsem byl venku. To jsem byl furt na drátě*“.

T: „*Aha! Ty si mluvil o tom, že ses stával dospělým. Jak se vlastně člověk stává dospělým?*“

R: „*Být samostatnej! ... takže je to v tom, že je člověk samostatnej? Nó, a taky jsem už přistupoval k věcem úplně jiným způsobem, než když jsem byl malej. Už jsem měl určitou zodpovědnost. Jsem to už taky tak bral a najednou přijdu někam, kde jsem zase závislej na nějakým programu. To je k vzteku...*“

Pro Davida bylo umístění v DÚ výmyslem jeho matky a kurátora, prostě ho sem „šoupnuly“. On sám vnímá tento krok jako neúčinný krok zpět, který musí jen mlčky snášet s vidinou, že až ho pustí, tak si bude moci opět pokračovat v tom, co začal, a co tak pracně budoval.

V ukázce z rozhovoru se respondent vyjadřuje o umístění do DÚ, jako o vrácení se na „začátek“. Tento začátek je pro Davida spojen s odchodem z domova, kdy si začal „vydělávat“ prostitucí. A tento začátek je spojen s dětstvím, vůči kterému se neustále vymezuje, a které nechce v žádném případě přijmout... „*začátky byly těžký, no*“. Dětství je pro respondenta určitým stínem, který chce za každou cenu překročit, protože se mu pojí se závislostí na druhých lidech (dospělých).

Svět dospělých je pro respondenta místem, vůči kterému se neustále vymezuje. Je to svět, který ho fascinuje, a kam se snaží za každou cenu dostat, protože ho má spojen s nezávislostí a svobodou. Je to svět, který ho zároveň děsí, pokud by měl zůstat vůči němu

v pozici závislého dítěte. David sám konstruuje místo, kde se zrovna nachází. Je to určitá tenká hranice mezi dětstvím a dospělostí – jakoby už „ano“ a zároveň ještě „ne“. Jakoby se respondent stával už dospělým a užíval si atributů spojené s tímto světem, jako je např. sex, peníze, drogy, mít vlastní byt či starat se sám o sebe. Na druhou stranu si je však také vědom skutečnosti, že je ještě stále dítětem, protože je pod vlivem dospělých, kteří do jeho života vstupují a znovu ho uvádí do podřízené pozice dítěte. Takto vnímá i své umístění v DÚ, jako zásah ze světa dospělých, kteří nerozumí jeho vlastní zkušenosti - že už není jenom dítětem. Proto je naplněný vztekem a s danou situací není smířen.

5.4.2.5 Eda: Určitě bych jinak spadnul do nějakého průseru

„Ale já si myslím, že kdyby tam nepřišli ti policajti, tak jsem tutově spadl do nějakého průseru. Do něčeho bych vlítnul během chvíle, pak bych z toho měl ještě víc problémů.“

V kontextu minulé kapitoly, a výše uvedené citace, je jasné, jaký význam přisuzuje respondent svému opětovnému umístění do DÚ. Právě v něm vidí na chvíli tu „pevnou ruku“, která ho včas vytrhla z jeho prostředí a tím ho zachránila od ještě většího „průseru“, kam by se určitě dostal, kdyby ještě bydlel u mámy. Není to sice ta ruka, která by ho pustila ven, doprovázela ho na jeho cestě, a v případě potřeby jasně zasáhla. Ale i tak je respondent na chvíli rád, že je tak trochu na chvíli zachráněn umístěním v DÚ.

5.4.2.6 Shrnutí

Postoj k svému umístění v DÚ u respondentů korespondoval s hodnocením svého dosavadního života. Jakoby jedna věc automaticky vyplývala z druhé. Objevuje se zde pět různých postojů, stejně jako bylo pět různých pohledů na svou minulost.

Pro Adama je DÚ místem, kde se mohl zastavit a sám sebe tzv. „dokouknout“. Respondent mohl prostřednictvím svého umístění získat novou korektivní zkušenost. Získal ji během dovolenky, když odmítl svého kamaráda, který mu nabízel jointa. Na zmíněné dovolence mohl po dlouhé době mluvit s lidmi, s kterými si už dlouhou dobu nepovídal, protože to tenkrát nedovoloval jeho stav. Tato nová zkušenost je pro Adama odrazovým můstkem, kdy mohl po roce zakusit, že být normální tzn. „nebýt zhulený“, nemusí znamenat být osamělý.

Bedřich připouští, že není nadšený ze svého umístění a v současnosti v něm nevidí smysl. Na druhou stranu však připouští, že tento smysl jednou uvidí. Jeho postoj tak naznačuje určitou otevřenost vůči životu i budoucnosti jako takové. Respondent se chce učit

od života a všechno, co do života přichází, má nějaký význam, který poznáme třeba až později.

Ctibor své umístění chápe jako přirozený důsledek svého chování. Především je „lump“, a kdyby jím nebyl, tak zde není. Umístění tedy chápe jako potvrzení negativně vymezené identity, kterou získal prostřednictvím nálepky – „lumpa“.

Pro Davida je umístění v DÚ krokem zpět, který vede k závislosti na světě dospělých. Jeho pobyt v zařízení je rovněž výmyslem světa dospělých (matky a sociálního kurátora), kteří nechtějí přistoupit na skutečnost, že už na nich není závislý. Svoje umístění tedy chápe jako nepochopení a jeden velký omyl.

A na konec Eda na své umístění nahlíží s vděčností, protože v DÚ spatřuje pevnou ruku, která ho uchránila od ještě větších problémů, kterých by se jinak „tam venku“ dopustil.

5.4.3 Oč mi vlastně v životě jde? /hodnoty a očekávání/

Už samotná skutečnost, že respondent je v diagnostickém ústavu jen na dobu osmi týdnů, předem disponuje k určitému očekávání budoucnosti. Přičemž každé vyprávění v sobě ztvárňuje určitý systém hodnot a přesvědčení, které vypovídá o tom, „co je dobré“, „oč má cenu usilovat“, „oč v životě běží“ a „kudy chci jít dál“. Na základě svých hodnot a přesvědčení se vyprávějící rozhoduje a zdůvodňuje svoje chování. Tento systém hodnot byl přítomný během celé doby analýzy našich rozhovorů, nyní bych se však zaměřil na hodnoty a očekávání, které jsou spojené s budoucností respondenta.

5.4.3.1 Adam: Být spokojenej, ale bez drog

Jak je vidět, životní scénář se u respondenta úplně nezměnil. Adam neustále touží „být hlavně v pohodě“. To, co se však mění, je cesta (strategie), která vede k naplnění vlastní potřeby. Je zde vyslovena určitá podmínka, s kterou je možné dosáhnout vytouženého naplnění. Jedná se totiž o vnitřní spokojenost, která nebude založená na drogách: „*Hlavně, aby byl člověk spokojenej, ale bez drog. Aby byl spokojenej sám se sebou, hlavně s tím, co dělá, ale hlavně bez drog, protože...*“

Adam si uvědomil kudy nevede cesta k naplnění jeho potřeby. Otevřené „protože“ na konci minulé citace zůstalo však nedokončené, a až v průběhu rozhovoru konstruoval odpověď na započatou, ale nedokončenou větu.

Adam si byl vědom, že kdyby zůstal doma, tak je dnes z něho „troska“. Během pobytu v zařízení DÚ sám sebe tzv. „dokoukl“ a získal novou zkušenost, která ho vedla k novému uvědomění: drogy změnil jeho myšlení a ublížil svým blízkým... „to mi... vymylo mozek, prostě jsem ublížil jak rodině, tak sám sobě, ségře a hlavně mamce – hlavně mamce.“ Rodina pro něho zůstala místem, kam se může jednou vrátit a otevřené dveře od domova podmíněné výučním listem se stávají pro Adama velmi silnou motivací přeměřovat svůj život lepším směrem: „Prostě vím, že se vyučím, a že musím začít od znova a dobře“.

Začít od znova a dobře pro Adama znamená, začít bez drog a starých kamarádů: „Už to nebudou takový kámoši jako dřív to byli, protože... budu mít lepší kámoše, najdu si jiný kamarády, kteří nefetujou, nehulej, který se dovedou bavit s lidma.“ Během pobytu v DÚ a na dovolence získal novou zkušenost, že je schopen se s ostatními bavit, a že je schopen dosáhnout blízkosti a určité intimity i bez použití drog.

Výuční list stojí před Adamovým zrakem jako jasný cíl, kterého chce dosáhnout, a který mu poslouží jako vstupenka do normálního života „Chci se prostě vyučit, protože bez výučňáku... když nebudu mít papír, bez papíru, prostě když nebudu mít výučňák, tak ... to je hovno!“

Adamovým novým životním východiskem se stává následující životní poučení. Je v něm několikéré hledisko: (1) udělal jsem chybu, (2) ponesu si důsledky, (3) už vím kudy (nová zkušenost), (4) jenom vydržet (odhodlání).

„Prostě udělal jsem chybu, zakopl jsem hodně, tak si to vyžeru až do dna, ale prostě chci abych bydlel, no. Teď už to v sobě mám, už to dokážu, teď jenom prostě, teď jenom si za tím jít, no... vyučit se....“

Možnost „bydlet“ tzn. vrátit se domů, je pro Adama velmi významné hledisko. Možná je tato významnost ovlivněná i jeho krátkou zkušeností s bezdomovectvím, které si zažil na vlastní kůži krátce před umístěním v DÚ: „Nechci se válet jako nějaký bezdomovec, prostě bez ničeho – po kriminálech.“

Minulost se poskládala v celkové uvědomění si, kolik toho bylo špatně (1). Proto snáší umístění v DÚ jako důsledek svého chování, za které je ochoten nést zodpovědnost společně s vděčností, že neskončil ve vězení jako jeho starší kamarádi (2). Během pobytu v DÚ zažil novou zkušenost, že je možné žít i jinak a tato zkušenost, která je v něm (3) mu dává novou sílu či odhodlání (4).

5.4.3.2 Bedřich: Já se v životě neztratím

T: „Co si tak vlastně představuješ od života?“

R: „Já můžu říct, že jsem spokojenější... se svým životem vlastně... Já znám plno lidí, kteří mají finanční problémy. A to jsou starší lidi, kterým je třeba dvacet, třicet a takhle... i třeba v mém věku ...v pátácti, šestnácti. Prostě, když je slyším, jak nemají peníze nebo jak dostávají od rodičů tak vysoký kapesný, tak mi jdou oči šejdrem, protože si nedokážu představit, jak já bych dostal od mámy kapesný na měsíc. Oni třeba dostali na měsíc 1000-2000Kč od mámy. A to já si nedokážu představit. Já když chci peníze, tak si je musím vydělat... Já si třeba vydělám, někdy je měsíc, že si vydělám víc, než má máma v trafice. Je to takový hezký, protože když vím, že si na to sám vydělám, že si na to vystačím. Tak je to lepší, než jít za mámou a říct, že chci jít do kina, a že bych potřeboval nějaký prachy.“

Bedřich svoji odpověď na otázku, co si vlastně představuje od života, začíná tím, že on je vlastně „spokojenější“. A následně hovoří o tom, jak nerozumí lidem, kteří jsou třeba starší než on (dospělý) a přitom nemají peníze nebo žádají od rodičů vysoké kapesné. V čem je daná spokojenost? Respondent je spokojený vzhledem k svojí dosavadní zkušenosti, že si uměl vydělat peníze, a že si někdy vydělal i víc než jeho matka. Práce byla jedna z oblastí jeho života, v které neměl problémy, kde to bylo snadnější než doma, a kde se cítil lépe tzn. byl kompetentní.

„Je to takový hezký, protože když vím, že si na to vydělám, že si na to vystačím.“ V tomto vyjádření respondent dává určitý význam svojí dosavadní zkušenosti. Tento význam či konstrukt je podstatný pro jeho postoj k dalšímu životu po odchodu z DÚ. Je to hezký pocit, že si vystačím sám. Je to hezký pocit, vědět, že nepotřebuji matku. Je to hezký pocit vědět, že mám dost kompetencí k tomu, abych v životě obstál tzn. uživil se.

Bedřich se na výše položenou otázku, co očekává od života, dlouze rozpovídal. Mluvil o sobě a svých zkušenostech, ze kterých se učil, a které mu dávají pocit kompetentnosti. Naučil se opravovat auto, našetřil si na motorku, dovedl opravit vodovod a to všechno se naučil jaksí sám tím, že se díval kolem sebe, že byl ochotný se „od života“ učit a zkoušet nové věci. Za tento životní postoj a za všechno, co si prožil, a co se díky tomu všemu naučil, získal u svých kamarádů určitou prestiž: „A plno lidí si mě za to cení, že umím tohleto a támhleto. Je plno lidí, kteří přijdou a chtějí pokecat o svém problému. A já si je normálně vyslechnu bez toho, že bych hned odsuzoval. Já si radši počkám, než se vyříkají, a pak jim řeknu svůj názor.“

Bedřich se při otázce na budoucnost znovu vrátil k svému životnímu postoji, že všechno je škola do života, a tím znovu dává smysl přítomnému umístění v DÚ a zároveň v něm naznačuje, jak si představuje budoucnost. To nejlépe vystihují jeho vlastní slova: „*Tak si myslím, že tohle je lepší škola než nějaký výchovňák, ale taky mi to něco přineslo.*“

Být zavřený ve „výchovňáku“ není pro respondenta tou pravou školou. Sice mu pobyt v DÚ asi něco přinesl, ale v dalším pokračování ve „výchovňáku“ opravdu nevidí smysl. Je to pro něho vzdálené od skutečného života, kde se člověk musí hodně snažit, aby obstál, aby se uživil. Toho se však respondent nebojí, neboť s tím má dobrou zkušenost a ví, že „si na sebe dokáže vydělat“.

Respondent má tedy otevřené očekávání budoucnosti, ve kterém doufá, že se bude moci vrátit k otci, že bude moci se vyučit v oboru, který ho baví; možná si udělá maturitu a někdy si postaví vlastní autodílnu: „*To je zatím můj takovej cíl, kterého bych chtěl dosáhnout.*“

5.4.3.3 Ctíbor: Lumpem asi zůstanu

T: „*A co ti není jedno? O co ti v životě jde?*“

R: „...*,Právě že asi o nic. O co mi jde...*“

T: „*Na čem ti záleží, co je pro tebe důležité?*“

R: „*To já vůbec takový myšlenky nemám, takže prostě teďka ten život žiju, tak to je prostě ze dne na den. Co se stane, to je. Asi ještě ....nic. Potom jestli se vrátím do té dobrý skupiny nebo do té špatný, potom se rozhodne. Když budu v té špatný, tak si myslím, že prostě to bude jenom, že udělám nějakou průser, buď se to nějak provalí nebo ne. A když budu mít dobrou život, tak snad si nějaký ten cíl najdu. Třeba bych chtěl dosáhnout tedy dosáhnout... Ale teďka takový myšlenky nemám. To jsou myšlenky jenom třeba teďka, co bude. Nebo když jsem byl na intru, tak kdy půjdem do hospody, co budu dělat. Jako někdy jsem řekl, že se budu učit, ale stejně jsem se potom na to vybodnul.*“

Výše uvedený rozhovor je dosti výmluvný sám o sobě. Respondent zde sděluje, jak to vlastně ve svém životě má, a jak se doposud rozhodoval ve vztahu k budoucnosti. Jeho heslo zní: „Žiji ze dne na den“. Toto heslo bychom možná mohli použít i jako jeho životní scénář, dle kterého se doposud řídil, a které prozatím měnit nechystá. V pozadí tohoto postoje stojí určitá negativní zkušenost se závazky, které si někdy v životě dal, a kterým nakonec nedostál. Proto si už nechce dávat žádné předsevzetí, protože ví, že by ho stejně nedokázal splnit. Je tu tedy přítomná určitá nekompetentnost.

Na otázku, o co mu vlastně v životě jde, respondent odpovídá po krátké pauze, že právě asi o nic, že takový myšlenky vůbec nemá. Namísto toho se vrací ke svému tématu.

Záleží do jaké party se dostane. Na ničem jiném nezávisí jeho budoucnost. Je tu opět zcela na pospas vydán okolnostem, které budou následovat. Pokud se dostane do dobré party, pak má snad ještě malou šanci najít nějaký dobrý cíl, pro který je dobré žít. Pokud se však dostane do špatné party, tak je jeho život zpečetěn a je to jen otázka času, kdy udělá nějaký „průser“ a kdy se to vše „provalí“ na světlo.

Čeho by Ctibor chtěl dosáhnout? *„Tak to je těžká otázka – budoucnost. Tak já bych chtěl být vojákem, vychovatelem. Prostě... to je takový matný. Na jednu stranu bych se chtěl vrátit do Litoměřic, na druhou stranu bych chtěl si začít vydělávat, a jít do VÚM.“* Respondent zde uvádí velmi matnou představu o své budoucnosti. Nadále zde zůstává už trochu nedosažitelná touha být vojákem, protože právě to je jeho sen. Pak možná i vychovatelem, protože se dle mámy na to hodí kvůli svým zkušenostem z dětského domova a skautingu, kde dělal vedoucího družiny. A v neposlední řadě prožívá určitý rozpor mezi tím, zda se vrátit domů nebo jít do ústavu. Na jednu stranu by se chtěl vrátit domů, ale na druhou stranu se tam už vrátit nechce a raději chce pracovat ve výchovném ústavu. Na otázku, proč by chtěl jít do výchovného ústavu, nalezneme odpověď v následující ukázce rozhovoru:

„Potom můžu být nějaký sklář nebo ... Protože to pivo je takový dobrý, no a sice ho nevypiju tolik, ale tam se prý dává nějaký sedmistupňový pivo a tak to nemusí být špatný.“

Výchovný ústav nabízí respondentovi naučit se řemeslu skláře, aniž by musel chodit do školy a to je pro něho velmi lákavé. Stejně i tak je velmi lákavý volný přístup k pivu, který v našem kontextu zní trochu paradoxně. Respondentova představa budoucnosti je velmi matná a sám o ní ještě pořádně nepřemýšlel, přestože byl vytržen ze svého prostředí a byl umístěn v DÚ. V dané představě o budoucnosti se vznáší tmavý mrak obavy, do jaké skupiny lidí se respondent v ústavu dostane, protože podle toho, jaký charakter bude mít daná skupina (dobrý versus špatný), takový bude i respondentův život.

Jak vidí tedy svoji budoucnost samotný respondent? *„No, myslím, že to bude spíš špatný. Tam budou takový ti lidi, kteří mě možná zatáhnou do hospody. Nevím, ale spíš myslím, že to bude horší než lepší.“*

5.4.3.4 David: Chci se znovu postavit na vlastní nohy

„Teď hlavně přemýšlím od čeho zase začnu, až odsud vyjdu. A nejvíc přemýšlím, co bude první místo, kam půjdu, až se odsud dostanu – první člověk, co mu zavolám, kam pojedu. To vůbec... to vůbec nevím...“

A jo, vždycky se dostanu k tomu... a zase se k tomu vždycky vrátím. Hlavně první, co udělám, že půjdu vybrat peníze, půjdu zaplatit nájem a tohleto. A udělám... splním si své povinnosti, tohleto, támhle to. Obvolám si, co se dělo, jestli mě někdo neshání a takhle. To bude práce, to mě bude stát hroznýho času. Musím se znovu postavit na vlastní nohy, ale ne už úplně od začátku. Spíš se budu muset zmátořit. Já na těch nohách furt stojím, já tam to místo mám.“

Na začátku respondentova scénáře se objevila základní životní strategie spojená s jeho životní zkušeností. Hlavně „přežít“ zní jako dominantní výkřik z celého rozhovoru společně s touhou po nezávislém životě. V uvedené ukázce rozhovoru si respondent konstruuje svoji představu nejbližší budoucnosti. Co bude to první, co udělá, koho vyhledá? Jedinou hlavní touhou, ke které v DÚ sbírá sílu, je navázat na to, co započal a na co je svým způsobem hrdý. První věcí, kterou musí udělat, je postavit se zase na vlastní nohy, na kterých už jednou stál, ale které mu byly podseknyty tím, že ho matka s kurátorem umístily do DÚ... „musím to brát takový, jaký to je. To překousnu do těch osmnácti a pojedu si zase to svoje... z fakturuji si zase ten svůj byt, že jo. Budu normálně bydlet a pojedu to, co jsem jel do teďka.“

5.4.3.5 Eda: Hlavně se nějak udržet a žít normálně

Respondent si je vědom, že už jednou z výchovného ústavu odešel, ale že svůj návrat nezvládl a po měsíci opět začal užívat marihuanu, která ho dovedla nazpět. Tato zkušenost ho ovlivňuje i v nynějším přemýšlení nad svým životem a nad tím, co bude dál a na čem vlastně záleží. Svou cestu do svého umístění do DÚ označil lítostí, že neměl „pevnou ruku“, která by ho ochránila od pádu. Svoje umístění snáší s vděčností, protože ví, že byl vytržen ze svého prostředí a tím zachráněn od daleko větších problémů. Ale v otázce budoucnosti si je vědom, že bude zase sám, a že nejtěžší je nějak se udržet a žít normálně... „jde o to se nějak udržet, žít nějak normálně“.

Co si vlastně respondent pod daným vyjádřením představuje? V popředí toho všeho je jedna velká obava, kterou musí nejdřív zvládnout, aby mohl začít žít nový (normální) život. Tím strachem je odchod z výchovného ústavu v 18. letech. První, co musí zvládnout a nějak se udržet je najít si práci a byt... „nebudu mít kam jít, máma si mě domů nevezme...“

takže shánění práce a bytu. No a pak to bude začátek života“. Pokud ob stojí v prvním úkolu, tak se mu otevře možnost nového začátku. V čem spočívá takový začátek?

R: „Jel bych vlastně sám na sebe. Co bych měl, to bych měl, víc bych mít nemohl, protože bych neměl od koho mít víc, prostě. A hodil bych za hlavu nebo bych se alespoň pokusil, to co se stalo s tím tátou. Já věřím, že za čas to spraví a já na to už nebudu tak myslet. A myslel bych na úplně něco jiného. Našel bych si nějakou holku, kterou bych měl prostě rád. Že bych nemyslel na to ... by mě to určitě podrželo. Kdyby něco, tak by mě určitě poradila a podržela by mě.“

T: „Aha! Hmm! Ty si mluvil o tom, že by si jel sám na sebe. Je možné mi to nějak přiblížit? Co si pod tím mám představit?“

R: „Sám bych si vydělával, sám bych si všechno platil. Všechno si obstaral, už bych byl sám a nikdo mě nevodil za ručičku. Prostě bych před tím světem stál já. Toho mohu docílit tím, že když vyjdu odsad, tak budu určitě něčím vyučenej, že si najdu práci a ... Nějak to ještě určitě bude a určitě to bude ještě hodně zajímavý.“

Respondent vyjadřuje svoji touhu, že už „chce jet sám na sebe“, což pro něho znamená určitý druh nezávislosti, ve kterém se znovu objevuje jeho vlastní metafora ruky. Tentokrát už má ruka zcela jinou podobu, než je podoba „pevné ruky“. Najednou se z ní stala ručička. A to, co nám respondent v ukázce konstruuje, je jiná životní perspektiva, kdy člověk dospěje. Rodičovská ruka se najednou stane pouhou „ručičkou“ tzn. něčím, co už působí natolik směšně, že by člověka nenapadlo se nechat touto rukou chránit.

Respondent v tomto kontextu chce zapomenout na všechno, co bylo s otcem. To svědčí o tom, že je toto téma pro něho stále ještě živé. Z psychoanalytického hlediska bychom mohli říct, že se respondent ve svém životě snaží překročit určitý „stín“, kterým je jeho otec. Přičemž věří, že čas zacelí staré rány, a že jednou dospěje natolik, že už nebude závislý na žádném z rodičů, ani na nějakým imaginárním „hlídači“.

Respondent se chce osamostatnit. Postavit se před svět sám za sebe a vědět, že stojí, a že to zvládne. K tomuto cíli potřebuje získat výuční list, který je zároveň určitou vstupenkou k získání vlastního zaměstnání. Pak přijde chvíle, kdy si bude moci najít partnerku, která mu bude oporou. Už to nebude, ani „pevná ruka“, ani „ručička“, ale opora jemu rovná. Zároveň je v tom patrné, že respondent najít partnerku očekává určitou tečku, která mu pomůže zapomenout na svůj „stín“, kterým je pro něho vlastní otec.

Přesto, že je v respondentově životě mnoho obav, tak jeho očekávání budoucnosti je optimistické a otevřené „nějak to ještě určitě bude a určitě to bude ještě hodně zajímavý“.

5.4.3.6 Shrnutí

Celkově vzato je očekávání spojené s budoucností velmi málo diferencované u všech respondentů. Ctibor se vyjádřil v tom smyslu, že takové myšlenky ani nemá, protože **žije ze dne na den** a otázku svojí budoucnosti nemá potřebu řešit.

Psychologie se dívá na různá vývojová období jako na dobu, která je vždy určená ke splnění specifického vývojového úkolu. Pro období dospívání je tímto úkolem nalezení vlastní identity, což je sám o sobě dlouhý proces, který má svoje stádia⁸. V tomto kontextu např. Ctiborův postoj odkazuje k tzv. difúzní identitě, která je charakteristická tím, že jedinec nemá potřebu sám sebe definovat, je snadno ovlivnitelný vrstevníky, mění často názory a svoje chování přizpůsobí očekávání skupiny, které je právě členem. (Macek, 1999)

Přestože je Ctibor určitým extrémem. Rád bych připomněl, že v určité míře a v určité době byl tento postoj přítomný také např. u Adama a Edy, kteří tento stav definovali pomocí role „zevlouna“, jenž žije ze dne na den, stále dokola a bez přítomnosti nějakého cíle. Tento kontext znovu odkazuje k poznatku, o kterém jsem už mluvil, a v kterém mě utvrzuje většina psychologů zabývající se adolescencí a tj., že vytváření identity je neustálým procesem, který se vyvíjí. (např. Macek 1999, Říčan 1989)

Významnou hodnotou, která je v různé míře přítomná v příběhu všech ostatních respondentů, je **schopnost postarat se sám o sebe**. V analýze rozhovorů se tato hodnota projevovala ve vyjádřeních typu – „*hlavně musím vydržet*“, „*hlavně jde o to se nějak udržet a žít nějak normálně*“, „*hlavně pojedou sám na sebe*“, „*jde o to nějak přežít*“. V těchto vyjádřeních je přítomno několik pohledů na život, které souvisí s životní zkušeností mnohdy poznamenanou osobním selháním (neudržel jsem se, a proto jsem v DÚ).

Adam je poznamenaný svým neúspěchem ve škole a výuční list, který je podmínkou k navrácení se domů, je dostatečnou motivací ke změně. Výuční list je zároveň vstupenkou, skrze kterou získá zaměstnaní a tím je i nutností k tomu, aby mohl v tomto světě obstát. Podobně Bedřich si chce dodělat školu, aby získal výuční list, který mu umožní dělat práci, kterou si vybral, a která ho vnitřně naplňuje.

⁸ Macek (1999) ve své práci navazuje na Eriksona a Marcia, který rozděluje různé formy identity na základě toho, nakolik je v životě adolescenta přítomná krize a závazek. Podle těchto dvou kritérií identitu člení na tzv. (1) *Difúzní*: krize může být přítomná – závazek však přítomný není; (2) *Náhradní*: krize chybí, ale závazek je přítomný a je nekriticky přijatý od okolí; (3) *Nevázaná (moratorium)*: člověk zažívá krizi, ale odmítá převzít odpovědnost a (4) *Identita nalezená a nacházející se*: se vyznačuje pochybnostmi a krizí při současném převzetí svojí odpovědnosti za své závazky, což je neustálý proces.

Vlastní kompetence jsou dalším faktorem ovlivňující schopnost postarat se sám o sebe. Adam si mohl některé své kompetence objevit během svého umístění v zařízení, když během dovolenky zjistil, že umí odmítnout kamaráda, který ho sváděl k opětovnému „hulení“, a když se mohl bavit s lidmi, aniž by k tomu potřeboval drogu. - Bedřich měl během rozhovoru několikrát potřebu zdůraznit, co všechno se v životě už naučil. Zároveň se tímto vyzdvihováním svých kompetencí ubezpečoval o své schopnosti obstát. Podobně i David má potřebu zdůraznit, jak se „z ničeho“ (z naprosté závislosti na rodičích) vypracoval „v někoho“ (v nezávislého člověka).

Naopak nejistota v kompetencích ohrožuje i výhled do budoucnosti. Eda si je vědom, že v životě už několikrát zklamal, a navíc je to nyní podruhé, co je v „pastřáku“. Není si jist, zda obstojí, ale je si vědom, že se musí nějak udržet. – Ctibor si není vůbec vědom svých kompetencí. Neví, co umí, ani co by vlastně chtěl. A proto je i jeho budoucnost velmi matná a nejasná.

V analýze rozhovorů se velmi často ukazovala spojitost mezi pocitem vlastní kompetentnosti a schopnosti vydělat si peníze. Peníze jsou pro respondenty atributem světa dospělých. A ti z respondentů, kteří měli zkušenost, že si peníze umí vydělat, měli jistotu, že se v životě neztratí, a že to nějak zvládnou. Bedřich díky svým brigádám mohl zakusit, že je šikovný a byla to pro něho zkušenost pozitivně ovlivňující jeho sebepojetí. Podobně i David, který si obstarával peníze prostitutí, zjistil, že je v něčem dobrý, a „svým způsobem se tak stával dospělým“.

Mít se kam vrátit bylo další důležitou podmínkou k tomu, aby člověk mohl obstát. Adamovo odhodlání vyučit se, je spojeno s otevřenými dveřmi od domova. Jeho krátká zkušenost s bezdomovectvím tuto nabídku ze strany rodičů najednou vnímá jako velikou šanci. Naopak Eda, který měl podobnou zkušenost, se však nemá kam vrátit, protože ví, že ho matka už nechce znovu vzít do svého domu. Tato skutečnost ho velmi znejišťuje, a proto začne „opravdu žít“ až poté, co si najde práci a byt, ve kterém by mohl bydlet. – David ví, že ho tam venku čeká byt, ve kterém bydlel a vědomí toho, že není závislý na matce, ho naplňuje energií pozitivního očekávání.

Téma „přežití“ je společné v určité míře všem respondentům, ale nejmarkantnější je v příběhu Davida, který na otázku: „O čem ten život vlastně je?“, odpovídá: „Je to o přežití!“. Erich Fromm (1997) v tomto kontextu mluví o tzv „benigní agresí“, která je v člověku zakódována. Stejně tak tomu je i u zvířat, kteří podle Fromma nejsou schopni agresivity pro vlastní potěšení. Jde o určitou obrannou životní strategii, jejíž cílem je „přežití“. Oproti tzv. „maligní agresí“, která je specifická pouze člověku, a jejíž smyslem je

ničit pro vlastní požitek, je „benigní agrese“ zaměřená na obranu a jejím smyslem není svévolná „destruktivita“.

Podle Fromma je u člověka „benigní agrese“ rozvinuta ve větší míře než u zvířat a jeden z důvodů je, že umí předvídat, má větší oblast zájmů a jeho žádostivost tím narůstá, protože chce stále víc a víc. *„Všem lidem je společné, že jsou nenasytí, a proto nikdy nejsou spokojeni. Náruživost je jednou z nejsilnějších neinstinktivních lidských vášní. Zároveň je jasným symptomem psychické dysfunkce, vnitřní prázdnoty a chybějícího vnitřního smyslu života osobnosti.“* (Fromm, 1997, s.209)

Fromm zde odkrývá určité lidské specifikum, kterým je lidská prázdnota. Tím nepřímo odkazuje k Franklovu termínu „noogenní neuróza“, která je spojena se ztrátou smyslu života, se ztrátou určitého transcendentního přesahu. (Frankl, 1996) Pro Frankla je „noogenní neuróza“ fenoménem dnešní doby, která se odvrátila od kněží k psychiatrům – od duchovna k materiálu.

Přičemž chci zdůraznit, že jsem si vědom skutečnosti, že Fromm ani Frankl ve svých pracích nespecifikují období dospívání, ale charakterizují jev typický pro dospělost či společnost jako takovou. Nicméně jsem přesvědčen o tom, že nepřímo odkazují k tématům, které jsou s obdobím dospívání úzce spojené a tj. hledání vlastní identity (svých kompetencí a vědomí vlastní autentičnosti), hledání smyslu života, touha po samostatnosti a obava z odpovědnosti, kterou dospělost přináší.

Potřeba „přežít“ souvisí se světem dospělých a dospívání je cestou, která k dospělosti vede. Pokud je svět dospělých naplněný prázdnotou, o které mluví Fromm s Franklem, pak svoji nenasytlost manifestuje žádostivostí tzn. touhou chtít víc a víc. Dnešní konzumní společnost je toho pouze důkazem a já jsem přesvědčen o tom, že dospívající lidé jsou v určité míře jakýmsi zrcadlem pro dospělé. Tuto skutečnost potvrzuje fakt, že se zmíněná žádostivost objevila téměř u všech respondentů, a to především v užívání atributů, které jsou spojené se světem dospělých (sex, alkohol, nezávislost, drogy, výherní automaty, peníze, značkové oblečení aj.).

6. Závěr

Na závěr bych chtěl zdůraznit téma, které bylo víceméně přítomné v každé kapitole tohoto výzkumu. Respondenti v době konání rozhovorů stojí na prahu dospělosti, ke které zbývá už jen pár kroků. V určité míře je dospělost v jejich životech už přítomná, a to především ve využívání několikrát zmíněných atributů dospělosti, které měly často charakter zakázaného ovoce. Jejich experimentování se zakázaným ovocem však v konečném důsledku překročilo tolerovanou mez, a to se stalo důvodem, proč byli respondenti umístěni do „past'áku“.

Stát na prahu dospělosti sebou přináší mnoho obav z toho, zda člověk obstojí. Tato obava je přítomná u všech respondentů a je vyjádřena v obraném životním postoji, který je vyjádřen v pojmu „přežít“. Tento pojem zároveň odkazuje ke skutečnosti, že ve světě dospělých ještě nejsou, přestože ho mohou už částečně zakoušet. Experimentování respondentů je jakýmsi bezpečným mapováním tohoto meziprostoru mezi dětstvím a dospělostí, protože je „prozatím“ oproštěno od plné zodpovědnosti, kterou má dospělý člověk. Toto „prozatím“ je součástí „adolescentního moratoria“, které jsem se pokusil charakterizovat v minulých kapitolách.

Hranice mezi dětstvím a dospělostí jsou v současné době tvořené poměrně dlouhým mostem, který nemá jasně vymezený počátek a konec. Dříve tomu však bylo jinak. Hlavním kritériem dospělosti se stávalo pohlavní dozrávání, které bylo často završené iniciačním obřadem. (Příhoda, 1967) Nicméně rozpadem feudální společnosti došlo k velkým sociálním změnám. Vlastní individualita a jedinečnost získala výrazně větší hodnotu než vědomí skupinové sounáležitosti. Rovněž se prodloužil věk, dokdy mladí lidé studují, kdy zakládají rodiny, a kdy opouští svou vlastní rodinu. Život ve městech poskytuje větší anonymitu a důraz se klade spíše na vlastní individualitu a jedinečnost, než na aspekt společenského závazku. (Macek, 1999)

Přechod mezi dětstvím a dospělostí je z velké části kulturně podmíněný a v národech, kde se stále klade důraz na společenství, dodnes přetrvávají rituály, které tento přechod zviditelňují. Příkladem může být židovský iniciační obřad „bar micva“. V němž chlapec, který dosáhl třinácti let, jde do synagogy a předčítá před celým shromážděním vybrané texty z Tóry, jejichž obsahem je historie židovského národa. Vyvedení z otroctví Egypta je historickou událostí, která je významná pro přítomnost, protože odpovídá na otázku, odkud jsem vyšel a kdo jsem. Je však významná i pro budoucnost, protože zavazuje k dodržování Božích zákonů. V okamžiku iniciačního obřadu je třináctiletý chlapec uznán

za dospělého muže a celá židovská obec to pojímá jako velikou slavnost a odpovědnost. Chlapec se tak stal mužem, který je zodpovědný za dodržování Božích příkazů a za předávání „poselství“ dalším pokolením. Na připomínku svojí vlastní identity (odkud vyšel, kdo je, a co očekává) dostává modlitební řemínky s krabičkou, která v sobě ukrývá ručně přepsané pasáže z Tóry. Ty si je pak povinen uvazovat na čelo při ranní modlitbě. (Štěpková, 2002)

Tímto exkursem do dobového pozadí otázky dospívání a její kulturní podmíněnosti jsem chtěl pouze uvést do kontrastu složitost daného vývojového období. V naší kultuře nemáme mnoho rituálů, které by přechod do dospělosti ujasnily. Získání občanského průkazu, výuční list, maturita, řidičský průkaz či dosažení plnoletosti jsou v současné době záležitostí individuální a v mnoha případech nemusí být postřehnutá okolím jedince. Chybí zde veřejný rituál, který by zviditelnil okamžik, kdy se člověk stává dospělým. Chybí zde i jasně vymezená míra závazku, k jehož dodržování by se člověk zavázal před ostatními svědky.

V analýze rozhovorů se často objevila potřeba respondentů, dokázat svému okolí a hlavně svým rodičům, že už nejsou dětmi. Hlavním kritériem jejich pojetí dospělosti byla nezávislost, která se demonstrovala v užívání jednotlivých atributů spojenými s dospělostí. První jízda autem, první sklenička alkoholu, první pohlavní styk, první zkušenost s bydlením mimo domov či prvně vydělané peníze jsou pro respondenty důležité události, které mají iniciační charakter. Díky těmto zkušenostem získávají určitý status, ale ne mezi dospělými, jako spíše mezi svými vrstevníky, kteří jsou také na cestě k dospělosti.

To, co však jednotlivé zkušenosti zcela postrádají, je míra závazku vůči svému okolí. Iniciační obřad byl v minulosti často iniciativou dospělých, kteří do svého společenství přijímali nové členy, což je akt, který sám o sobě zavazuje k zodpovědnosti, protože je s ním spojen závazek dodržovat určitá pravidla. Nejedná se o individuální záležitost, jako spíše o veřejnou oslavu, která zůstane v paměti všech přítomných. Člověk vstupující do světa dospělých prostřednictvím nějaké dovednosti nebo schopnosti vydržet bolest, dokazuje svoji kompetenci „obstát“, která je následně přijata a respektována.

V představě respondentů byla dospělost spojená pouze s nezávislostí, která se prezentovala v užívání jednotlivých atributů dospělosti. Je to „umění přežít“, osamostatnit se a užívat si. A pro mne zůstává otázkou, nakolik respondenti pouze kopírovali skutečný svět, který se vyznačuje podobným chováním, jaké jsme mohli vidět u respondentů. Jedná se o konzumní způsob života, užívání věcí, namísto zodpovědného jednání vůči okolí, jehož jsem součástí.

Tím však nechci chování respondentů vůbec omlouvat, jen chci ukázat, že dospívání není izolovaným fenoménem, protože se týká i společnosti jako takové. Je mnoho dospělých lidí, kteří užívají stejných atributů (sex, alkohol, peníze aj.), a kteří mají stejnou životní filosofii (hlavně přežít a užívat si). Nicméně v životech respondentů problémové chování překročilo tolerovanou mez, protože si pouze užívali své nezávislosti, aniž by byli schopni zodpovědnosti.

„Pastřák“ pak byl pro mnohé respondenty nucenou zastávkou na cestě k dospělosti. Měli zde možnost přemýšlet nad svým dosavadním životem a na základě toho se rozhodnout, zda chtějí stejným směrem pokračovat nebo ne. Do jaké míry byli respondenti ochotni a schopni převzít odpovědnost za svůj život, je už výsledkem jejich životního příběhu, na kterém jsme je mohli na okamžik doprovázet.

7. Použitá literatura

- Bruner, J.: *Actual Minds, Possible Worlds*. Harvard University Press, London 1986
- Čermák, I.: Myslet narativně: Kvalitativní přístup „on the road“. In: Čermák, I., Miovský, M.(Eds): *Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí*. Sborník z konference, PsÚ AV ČR Brno, SCAN, Tišnov 2002, str. 11 – 25.
- Čermák, I.: Psychologie v narativní tónině se vynořila v souvislostech. In. *Československá psychologie*. 6., 47, 2003. str. 513 – 532
- Erikson, E. H.: *Dětství a společnost*. Praha. Argo 2002
- Gjuríčová, Š., Kubička, J.: *Rodinná terapie – systemické a narativní přístupy*. Grada, Praha 2003
- Frankl, V.: *Lékařská péče o duši*. Cesta. Brno 1996
- Fromm, E.: *Anatomie lidské destruktivity*. Nakladatelství lidové noviny. Praha 1997
- Holoubková, H.: *Rodiče neúspěšných žáků – interpretace školního selhávání jejich dětí*. UK PedF. Praha 2003
- Chrz, V.: *Autobiografické vyprávění v osmé třídě*, In. *Pražská skupina školní etnografie: Žák v měnících se podmínkách současné školy*. Praha 2002
<http://web.pedf.cuni.cz/kpsp/etnografie/vyzkum/8/chrz.pdf>
- Chrz, V.: *Možnosti narativního přístupu k autobiografickému rozhovoru*. Bulletin PsÚ. 9. 2003. str. 21 – 57.
- Chrz, V.: *Výzkum jako narativní rekonstrukce*. In: Miovský, M., Čermák, I., Řehan, V. (Eds): *Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku III*. Sborník z konference. FF UP. Olomouc 2004
- Klíma P., *Základy Etopedie*. SPN. Praha 1984
- Koukolík, F., Drtilová, J.: *Vzpouza deprivantů*. Galén. Praha 1996
- Macek, P.: *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha Portál 1999
- Matoušek, O., Kroftová, A.: *Mládež a delikvence*. Portál. Praha 1998
- McAdams, D. P.: *Power, Intimacy and the Life story. Personological Inquiries into Identity*. New York. The Guilford Press 1988
- *Mezinárodní klasifikace nemocí 10. revize*. Psychiatrické centrum. Praha 1992
- Misař, K.: *Past'ák. Český spisovatel*. Praha 1969

- Pokorná, V.: Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování. Portál. Praha 2001
- Příhoda, V.: Ontogeneze lidské psychiky II. SPN. Praha 1967
- Říčan, P.: Cesta životem. Panorama. Praha 1990
- Schütze, F.: Narativní interview ve studiích interakčního pole. Biograf. 20. 1999. str. 33 – 51.
- Štěpková, T.: Bar micva – bat micva. Institut Tereziánské iniciativy. 2002
http://www.holocaust.cz/cz2/resources/dict/bar_micva.
- Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. sněmovní tisk 837/5. Praha 2002